

ORIZONT

Revistă culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

REVISTĂ A UNIUNII
SCRIITORILOR DIN
ROMÂNIA

SERIE NOUĂ, 32 PAGINI

DECEMBRIE 2025

NR. 12 (1724)

ANUL XXXVII

2 LEI

12

www.revistaorizont.ro

In memoriam
CORNEL UNGUREANU
1943-2025

Vladimir
Tismăneanu
FACE OFF

In memoriam

Cornel UNGUREANU

Cu **Marcel Pop Corniș** m-am întâlnit prima oară în 1970, după ce am fost angajat la revista „Orizont” – aveam doar colaboratori „bătrâni”: era necesar unul mai tânăr. A scris mult despre romanele momentului, citea mult și amintea mereu de romanele străine. Am fost împreună la București în 1976, Uniunea Scriitorilor îi acorda lui premiul pentru traduceri, mie pentru debut în critica literară. Fiindcă Marcel a tradus în engleză un volum de poezii de Ion Brad, la Casa Scriitorilor

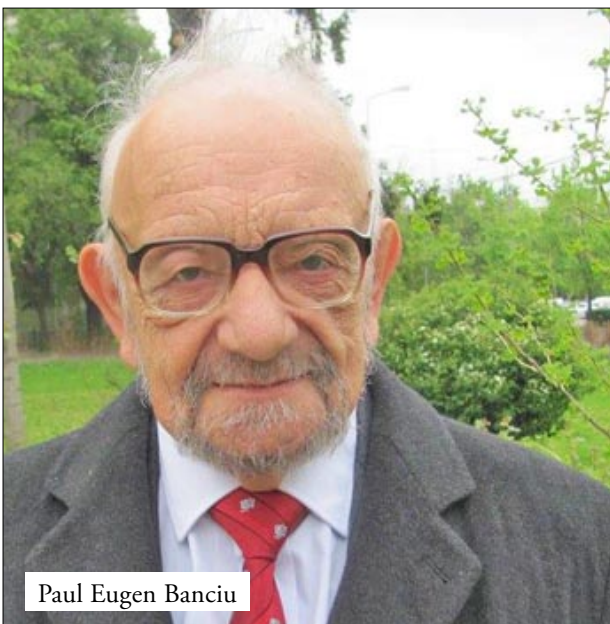
incertitudinii – cu dedicația „Prietenului de-o viață (aceasta) cu toată dragostea, Paul Eugen Banciu”. Și care începe așa „Nu cred că înțelepciunea vine odată cu bătrânețea. Timpul mai degrabă îngroașă trăsăturile de caracter ale omului și le transformă în niște riduri de piatră pe care nu vrea să le vadă, dar nici nu se poate feri de rigiditatea lor, nu poate trece de rigiditatea celor câteva trasee pe cere le cunoaște.”

Cartea am primit-o seara. Dimineața am primit un telefon: Paul a murit. Murise în cabana lui de la munte, unde se exilase în ultima vreme. „Spectrul sistematic al Morții e prezent și în buletinele de știri din țări cu pace sau cu

ziz, ocolit de criticii / istoricii literari de succes. Fiecare din Istoriile sale recuperează nume, cărți, pagini uitate. S-a ocupat de Aron Cotruș și a realizat o ediție Aron Cotruș. S-a ocupat de Ion / Ioan Alexandru și a realizat o ediție completă a operei sale. Dar Doinaș? Dar Victor Iancu? A scris ca nimeni despre foștii noștri profesori, le-a editat / reeditat cărțile, a rămas zile întregi în arhive. Recitesc *Istoria* sa și sunt uimit de ilustrațiile cărții. Unele, multe, sunt din arhiva personală Ruja. O „arhivă personală”? E primul cărturar român care ne amintește de arhiva sa personală? Alexandru Ruja a fost și a rămas departe de Centru, de orașele care păstrau documente unice. A avut o rubrică personală – o pagină – în revista

Marcel Pop Corniș

Paul Eugen Banciu

Alexandru Ruja

lor s-a organizat un banchet în onoarea noastră. Pe cine am cunoscut acolo? Ce vedete literare, ce politicieni? Un mare premiu a primit mai târziu pentru volumul său despre romanul american, *Anatomia balenei albe*. N-a ajuns la decernarea premiului, era cu o bursă în Statele Unite și rămas acolo.

Îmi scria din New York, din Cincinatti, din Richmond și fiindcă Adriana i-a trimis cărțile noastre despre Europa Centrală mi-a scris că are un grup din Toronto la care ne amintește cu mare iubire. Nu mai știu dacă ne-a amintit. În ultimii ani nu mi-a mai scris, deși eu i-am scris mereu. Era bolnav, foarte bolnav. Bine, spun prietenii noștri, bine că s-a terminat. Rămâne un NUME al culturii române. Și al culturii secolului al XX-lea.

Ar trebui să continui cu **PAUL EUGEN BANCIU**, care mi-a trimis ultima lui carte – *Principiul*

conflicte militare dure, încât scriitorul e nevoit să-l adopte cu speranța că va fi citit de altcineva în afara dactilografei și a editorului. Or, în acest context, însăși problema «supraviețuirii» individului real devine un fel de ficțiune dintr-un film cu cotoirea pământului de extraterestri. Iar el, scriitorul, maestrul de ieri devine un dascăl numit cândva «dexteritate» ca desenul și muzica din gimnaziul și liceul de odinioară”. Paul Eugen Banciu a scris 20 de romane, unele monumentale, vreo cinci scenarii. După *Casa Ursei Mari* s-a făcut un film. Se numește *Femeia din Ursa Mare* și rămâne. Ca și *Sărbătorile*, ca și *Zigguratul*.

ALEXANDRU RUJA ne-a lăsat / dăruit culturii române *Istoria literaturii române contemporane din Vest*. Nu mai știu câte cărți a scris, câte istorii ale literaturii, dar știu că fiecare carte a sa se îndrepta împotriva doctrinei oficiale: era împreună cu scriitorul, dacă nu inter-

Orizont. În fiecare număr se ocupa de o ediție, de o carte „definitivă” rămasă din „arhiva sa personală”. Mă regăsesc într-o poză cu Laurențiu Ulici și cu el. Și îi recitesc paginile pe care și le scrie despre el.

Nu scrie despre el, ci despre critica literară. „Critica literară este o înaltă magistratură. Amintesc, întâi, rolul de valorizator ca așezare axiologică care îl are critica literară. Nu poți fi cu adevărat un critic literar fără a avea o perspectivă istorică și nici un istoric fără a avea o perspectivă hermeneutică.”

În toate cărțile, în toate întâlnirile sale a rămas Profesor.

A fost în conducerea Filialei Timișoara a Uniunii Scriitorilor. A participat, ca prezență de elită, la discuțiile ce lansau / aniversau cărțile. Citesc, cu emoție, paginile care le-a scris despre mine. Multe, care dau sens *Geografiei literaturii române*.

Un semn

Articolul din partea de sus a acestei pagini e ultimul scris de Cornel Ungureanu. Când mi l-a trimis pentru revistă, am avut o tresărire superstițioasă: nu, nu putea rămâne așa: „In memoriam”, semnat Cornel Ungureanu. **In memoriam Cornel Ungureanu.** L-am sunat, cu gândul de a-l ruga să găsim alt titlu. Nu mi-a răspuns la telefon. Vorbisem cu o zi înainte, iar lucrurile păreau să fie în ordine: o mică slăbiciune și oboseală, vocea puțin mai stinsă, dar cu obișnuitul optimism și cu inimitabila lui căldură în glas. Acum, titlul se dovedește o cruntă anticipare a unui moment la care n-am vrut să mă gândesc vreodată pentru că mi se părea de neconceput. În articol, Cornel Ungureanu își ia rămas bun de la prietenii lui de o viață, Marcel Pop-Corniș, Paul Eugen Banciu, Alexandru Ruja, recent plecați dintre noi. Dar el ne-a făcut și un neștiut semn că era pregătit să li se alăture.

Am scris de zeci de ori despre ceea ce îi datoraz lui Cornel Ungureanu. N-am să repet aici felul în care a știut să mă încurajeze, să mă promoveze, să mizeze pe mine. Privind în urmă înspre aproape jumătatea de veac în care am făcut parte — cu o sintagmă care îi plăcea foarte mult — din *echipa cu care trecem prin lume* îmi dau seama că, de-a lungul timpului, ne-am protejat reciproc. A fost cel care, în ultimul deceniu al ceaușismului, nu doar că mă încuraja, nu doar că mă promova și miza pe mine (așa cum spuneam mai sus), dar mă și proteja cu acel amestec de delicatețe și fermitate care îl caracteriza. Apoi, după

1990, am făcut tot ce mi-a stat în puteri pentru a-i fi alături, pentru a-l scuti de multe corvezi pentru care, în mod evident, nu era croit.

De la o vreme încoace, nici nu mai era nevoie să vorbim prea mult, într-atât de profundă era comunicarea dintre noi. De regulă, îl vizitam în încăperea înșesată de cărți de unde dirija viața literară a Banatului. Mă așezam în fața elegantului și spațiosului său birou și flecăream despre chestiuni mai mult sau mai puțin arzătoare — dar niciuna la ordinea zilei.

Refaceam în felul acesta, aproape ritualic, parcursul primelor mele vizite în redacția *Orizontului*, când îi întindeam, peste mormanul de cărți adunate, articolul pe care-l scrisesem cu o zi înainte. Când venea el la mine în birou, însemna că trebuia să discutăm ceva serios — ceva din seria micilor catastrofe care se petrec periodic în orice instituție.

N-am uitat însă nicio clipă în fața cui mă aflam. Afabilitatea, blândețea, ironia benignă erau insuficiente pentru a estompa realitatea că stăteam de vorbă cu un mare critic literar, cu un savant care citise biblioteci întregi, cu posesorul unui talent literar care ar fi putut face oricând din el un prozator cel puțin de înălțimea criticului care a fost. Ceea ce m-a fermecat întotdeauna — iar uneori m-a și supărat, și i-am spus-o — a fost dezinvoltura (ca să nu zic dezinteresul) pentru ceea ce se întâmpla cu textele sale după ce le scria. Pentru Cornel Ungureanu, important era actul creației ca atare, nu soarta paginii de hârtie. Pe cât de atent era să-i ajute pe alții, pe atât de neglijent era cu administrarea propriei opere. Risipitor prin definiție, și-a oferit cărțile nu pe crite-

riul valorii editurii, ci al prieteniei ce-l lega de unul sau altul din editori. Istoricul literar care-i va cerceta scrierile va avea, din acest motiv, probleme serioase de identificare, într-un labirint editorial ce se lățește parcă la infinit, a studiilor și cărților tipărite în cele mai improbabile locuri.

Din acest punct de vedere, Cornel Ungureanu era un desăvârșit discipol al generației lui Mircea Eliade, adeptul unui vitalism cu totul eliberat însă de ideologie. Perspectiva lui Cornel Ungureanu asupra literaturii era întru totul apolitică. Singurul lucru care-l interesa era literatura și cei care o făceau. În rest, trecea prin lume cu un fel de inocență de care au parte doar adolescenții și oamenii buni. Acestor însușiri li se răspundea cu o deferență și un respect de care s-au bucurat puțini din oamenii pe care îi cunosc.

Am vorbit până aici mai mult despre omul Cornel Ungureanu. Și e firesc să fie așa, deoarece i-am stat aproape încă de când abia ieșisem din adolescență, și până acum, când am trecut pragul senectuții. Dar în urma lui rămâne o însemnată operă de critic și istoric literar — cel mai bun pe care l-a dat Banatul. De la volumul de debut, *La umbra cărților în floare*, până la magnum opusul *Geografia literară a României*, există un fir conducător, dar și un neastâmpăr al bucuriei de a descoperi frumosul. Cornel Ungureanu gândea în parabole și acționa cu o incredibilă eficacitate. Pe lângă multe alte însușiri, purta în el siguranța de sine a celui care știe să vadă dincolo de văile și dealurile unui prezent ce trebuia, ce merita să devină mai bun.

Dumnezeu să-i dea odihnă!

Mircea MIHĂIEȘ

CORNEL UNGUREANU (1943-2025)

S-a născut în 3 august 1943, la Lugoj. După absolvirea studiilor superioare, a fost cadru didactic la Vălișoara și Zăguzeni (1965–1968), referent literar la Teatrul Național din Timișoara (1968–1970) și redactor la revista „Orizont” (1970–1990), unde a devenit redactor-șef adjunct (1990–până în prezent). A fost Director al Teatrului Național din Timișoara (2000–2001) și Profesor la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Timișoara. Este fondator și coordonator (împreună cu Adriana Babeți și Mircea Mihăieș) al grupului de cercetare interdisciplinară „A Treia Europă”.

A fost Secretar-adjunct al Asociației Scriitorilor din Timișoara și, din 1990, Președinte al Filialei Timișoara a Uniunii Scriitorilor din România.

A debutat cu volumul *La umbra cărților în floare, o panoramă a foiletonului critic românesc* (1975), debut urmat de un număr impresionant de alte volume de critică și istorie literară, eseuri și studii, între care: *Proză și reflexivitate. Studii și articole privind proza secolului XX* (1977), *Contextul operei, Studii privind „contextele” literare românești* (1979), *Imediata noastră apropiere, Studii de geografie literară*, vol. I (1980), *Proza românească de azi*, vol. I, (1985), *Imediata noastră apropiere*, vol. II, *Studii privind literaturile central europene* (1991), *Mircea Eliade și literatura exilului* (1995), *La vest de Eden, O introducere în literatura exilului* (1995), *Fragmente despre teatru* (1998), *A muri în Tibet, jurnal-eseu* (1998), *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă* (1998), *Introducere în viața și opera lui Petru E. Oancea, poet, jurnalist și sculptor* (1999), *La vest de Eden. O introducere în literatura exilului*, vol. II (2001), *Despre regi, saltimbanci și maimuțe, jurnal-eseu*, vol. I, II (2001), *Mitteleuropa periferiilor, Studii privind literaturile culturale Europei Centrale* (2002), *Ion Slavici, monografie* (2002), *Europa Centrală. Geografia unei iluzii, Studii de geografie/istorie literară* (2004), *Despre Cercul literar de la Sibiu. Intervalul timișorean* (2004), *Octavian Goga, monografie* (2007), *Dicționarul romanului central-european din secolul XX, Sorin Titel* (2005), *Istoria secretă a literaturii române* (2007), *Șantier 2. Un itinerar în căutarea lui Mircea Eliade* (2010), *Introducere în opera lui D. R. Popescu* (2014), *Ioan Holender. De la Timișoara la Viena* (2014), *Vasile Voiculescu. Oglinzi paralele* (2014), *Literatura Banatului. Istorie, personalități* (2016), *Arta paricidului la români* (2017), *Geografia literară a României, vol. I-II* (2022, 2024) ș.a.

A îngrijit și a prefăcut un număr copleșitor de cărți ale unor autori clasici și contemporani: Ion Pillat, D.R. Popescu, Vasile Voiculescu, Anghel Dumbrăveanu, Anișoara Odeanu, Mircea Ciobanu, Danilo Kiș, Vasko Popa, Petre Stoica, Jaroslav Hasek, György Konrad, George Bălăiță, I. D. Sărbu, Deliu Petroiu, Ion Maxim, Ovidiu Cotruș, Richard Wagner, Hermann Broch, Hugo von Hofmannsthal, Marius Munteanu, Miloș Crnjanski, Aurel Buteanu ș.a.

Impresionanta sa creație a fost distinsă cu importante premii, precum Premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor din România (1975), premiile Uniunii Scriitorilor pentru critică și istorie literară 1979, 1985 și 1995, Premiul „Ovidiu Cotruș” al revistei „Familia” (2001), Laureat Opera Omnia, la Festivalul Internațional Tudor Arghezi (2015), Premiul Titu Maiorescu al Academiei Române - Secțiunea Filologie și literatură etc.

Este Cetățean de onoare al Municipiului Timișoara și Cetățean de onoare al comunei natale, Zăguzeni.

Intellectual desăvârșit, cu un uriaș orizont enciclopedic, o viziune și o cuprindere culturală egalate doar de impresionanta sa modestie și discreție, Cornel Ungureanu este creatorul și mentorul tuturor generațiilor de scriitori bănățeni din deceniul al șaptelea încoace, omul cu un suflet minunat și o generozitate ieșite din comun care a lansat și consacrat un număr covârșitor de critici și istorici literari, poeți și prozatori, beneficiari ai desăvârșitei sale empatii, ai sprijinului și solidarității lui necondiționate.

Prin dispariția lui Cornel Ungureanu, comunitatea culturală timișoreană, cultura română pierd pe una dintre cele mai semnificative personalități, o figură cu totul și cu totul marcantă a ultimei jumătăți de secol de spiritualitate românească și central europeană.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Mimesis | Nemesis

Călin-Andrei
MIHĂILESCU

Trebuie că nimfa Echo era o povestitoare grozavă, de vreme ce Zeus o pune să o țină pe Hera cu cine știe ce povești, anecdote ori birfe pînă ce reușea el să se extragă din delicatele situațiuni cu nimfa X ori Y. Fulgerătorul nimfoman se ferea cum putea de gura consoartei supreme; dar nu puțini din aghiotanții lui au avut de tras ponoasele, căci era Hera și constant geloasă, și imaginativ răzbunătoare. Așa și cu Echo, asupra căreia minia celei dintîi doamne a Olimpului s-a abătut în cele din urmă: locvacea nimfă fu blestemată să nu mai poată rosti decît ultimele cuvinte ori silabe care îi fuseseră adresate.

Cînd Ovidiu a legat povestea lui Echo de cea a lui Narcis, lucrurile s-au complicat. În a treia carte a *Metamorfozelor*, Echo se îndrăgostește de preafrumosul Narcis; doar că nu e în stare să i-o spună, putîndu-i doar îngîna ultimele cuvinte, silabe, sunete și tăceri. Fudulul și-a văzut de drum, iar ignorata nimfă s-a tînguit într-atîta de neputința ei, încît trupul i s-a mistuit, iar ea s-a metamorfozat în ecourile pe care și azi le putem auzi prin munți, peșteri și păduri.

Atunci s-a autosesizat Némesis (*Νέμεσις*), fiica nopții (*Nyx*), zeiță a răzbunării (*némein* / *νέμειν* înseamnă „a da ceea ce se cuvine”, a răsplăti, a pedepsi), care, în tragedia attică, precum Erynii-le, e menită să închidă fără drept de apel un ciclu întreg. Némesis îl pedepsește pe Narcis pentru vanitatea de a nu le fi răspuns altfel avansurilor gîtuitei nimfe Echo. Némesis îl ademenește pe Narcis lîngă oglinda clară a unui lac ocolit de turme însetate și de ochi hrăpăreți, unde el își vede pentru prima[?] oară propria reflexie și, îndrăgostindu-se năpraznic de ea, se topește din neputința de a o avea.

Versiunile grecești, mult anterioare ale poveștii lui Narcis, îl fac pe acesta să își îmbrățișeze reflexia din oglinda apei, astfel alunecînd și înecîndu-se. Același sfîrșit încheie și cealaltă versiune a legendei, în care Narcis nu-și recunoaște reflexia, ci este fermecat de chipul celui necunoscut, împlinind astfel destinul contradictoriu al fascinației prin propria-i moarte. Narcisul lui Ovidiu nu-i neghiob, ci este consumat de dragostea, imposibil de întrupat, pentru imaginea sa. Încheind melodrama întinsă pe multe și tînguioase versuri, în trecere spre Hades, Narcis își vede imaginea pentru ultima oară în apele negre ale rîului Styx.

E pedepsită Echo să devină sunet; Narcis, să se înece în propriu-i idol (imagine vizuală, auto-spectru, otrăvit-dar-si-eși). Și-a cui pedeapsă ne pare mai crudă: a Herei?; a lui Nemesis? Interpretarea biblică (și mozaică, și creștină) ar face din Echo & Narcis întrupări ale disjunției și confuziei dintre chip și asemănare. Interpretarea în linie elină i-ar folosi pe cei doi ca destine liminale ale reprezentării. Ce numim „reprezentare” de la Platon

încoace purta în greaca veche numele de *mimēsis*, care anterior se referea la muzică (Democrit, Eschil, în *Edonienii* ori *Theōroi*, sau „Imnul” homeric „către Apollo”), ori la vizualitate (Herodot, apoi mai toți).

Nu putem găsi un sens primitiv al *mimesis*-ului din sursele textuale disponibile, ceea ce deschide porțile fermecate ale iluziei retrospective: ideal, *mimesis* însemna consonanța ritmică, dansul dintre om și natură. „Imitație” și „reprezentare” sînt traduceri reductive ale termenului *mimesis*, astfel smuls unei lumi dispărute sub asaltul platonico-aristotelian. Calitatea utopiei proiectate într-un trecut altfel insondabil se măsoară prin rafinamentul ei, prin distanța față de brutală manipulare inginero-sentimentală a „oglinzii sparte a naturii”.

Căci natura invocată mimetic se răzbună distorsionînd imaginile pe care teologiile, științele și tehnologiile aferente i le oferă ca descrieri copleșitoare, sistematice și apropiative. Naturii îi place să se ascundă; oglinda ei ironică îi pare spartă narcisismului nostru constitutiv; cuvintele ei confuze, vorba lui Baudelaire, nu ne permit să-i răspundem în ecou. *Natura denaturata*, cea rămasă orfană de mimesis, naturalizează absurd singura alegere posibilă: cea dintre Echo și Narcis.

*

Sincronismul lovinescian, celebrat acum centenarial, este o propunere rezonabilă, singura rezonabilă și atunci și azi. Cum modelelor civilizaționale leonine (francez & german), civilizația românească a secolului al XIX-lea le răspunsese cameleonin, Eugen Lovinescu a propus o teorie a sincronicității în care obiectul dorinței era Occidentul, iar subiectul ei, noi.

Chiar dacă este infra-teoretizată, sincronizarea aceasta e impuls spre modernizare, raționalizare și cosmopolitism. Iar dacă imitația Occidentului e primul pas înspre obținerea sincronicității cu el, ea mimează destinul lui Echo. Cînd provincialismul imitativ devine insuportabil, nombrilismul îi ia locul și tradiționalismul ieșit de sub control (ca naționalism, pășunism, legionarism, protocronism...) vine să așeze civilizația românească sub semnul lui Narcis. Sînt multe de spus despre procedeele lovinesciene, dar acesta trebuie să ne rămînă: privirea fascinată de strălucirea vestului nu trebuie să-și lase în jos privirea sub influențele orientale, de rău augur de multă vreme.

De aceea, poate, pedeapsa lui Nemesis pare mai perversă decît cea a Herei. Azi, cînd cultura populară americană (Echo + Narcis) colonizează planeta, sincronizarea lovinesciană cu Franța liberală, elitistă și snoabă nu ar avea sens (și nici Franța nu mai e ce era pe vremea lui). Să ne sincronizăm, dară, cu un simulacru, pe muzica abstractă pe care nimeni nu a învățat să danseze vreodată. La un veac de la *Istoria civilizației* lui Lovinescu, Nemesis e derutată: ce mai rămîne nepedepsit? Ce, de pedepsit?

Iuliu Hossu: un erou al României

Mihai FRĂȚILĂ

Prin legea nr. 290 din 24 octombrie 2023, Parlamentul României a declarat anul 2025 drept „Anul Cardinal Iuliu Hossu” la nivel național. Iuliu Hossu este primul Cardinal greco-catolic român. A slujit ca preot 60 de ani - a fost hirotonit preot pe 27 martie 1910 și a decedat pe 28 mai 1970. A fost consacrat episcop la 4 decembrie 1917. 21 de ani și 6 luni a fost deținut politic în lagăre cu pază militară, închisori și domiciliu forțat în mănăstirea ortodoxă Căldărușani. Detalii despre personalitatea extraordinară a Cardinalului Iuliu Hossu, precum și despre suita de evenimente dedicate acestuia și derulate de-a lungul anului 2025 se pot găsi pe site-ul: <https://iuliuhossu.ro/>

Mihai Frățilă este – din 2007 - Episcop al Episcopiei Greco-Catolice „Sfântul Vasile cel Mare” de București.

Cristian Pătrășconiu: Pentru cine a uitat, pentru cine nu știe, pentru cei care l-au confundat cu un actor mediocru (în 2018, într-o campanie publicitară de la Centenarul Marii Uniri): cine a fost Cardinalul Iuliu Hossu?

Mihai Frățilă: Este un patriot și erou român, episcop greco-catolic de Cluj-Gherla, care a citit proclamația de Unire la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia. Iuliu Hossu a fost unul din cei patru delegați ai Ardealului care au prezentat la București autorităților Statului român documentul de Unire. Pentru Biserica catolică el este martir din perspectiva rezistenței suferite în fața dictaturii co-

totodată, și prin dorința de a uni teritoriile amintite cu regatul României. Tocmai de aceea, după Alba Iulia, Consiliul dirigent al Ardealului, instituție tranzitorie formată din elitele românilor ardeleni, a preluat conducerea teritoriului, administrându-l până în momentul când Tratatul de Pace (1919-1920), de la finele Primului Război Mondial, a perfectat toate garanțiile legale. Astfel s-a definitivat juridic statutul statelor Europei civilizate, fiind consacrat de principiile dreptului diplomatic internațional.

– Părinte Fondator al României moderne? Exagerăm dacă îi spunem și așa?

– Aș zice mai curând despre Iuliu Hossu că a fost una din personalitățile generației care a croit moral și instituțional România secolului XX. El era cleric și s-a dedicat misiunii sale, adică apostolatului creștin. Nu era politician, dar s-a străduit să mențină în societatea românească amprenta creștină a moralei. A rămas în conștiința publică drept un purtător al faimei lui 1 Decembrie 1918 și este în esență o personalitate consacrată de realitățile ardeleni. Ulterior, a fost senator de drept în Parlamentul țării, la fel ca ceilalți prelați români și membru de onoare al Academiei. Din păcate, odată cu tabuurile istoriografiei comuniste – care a marginalizat complet orice referință la Biserica greco-catolică –, episcopul Hossu a intrat în umbră. El rămâne și azi, în parte, un ilustru necunoscut. Anul 2025, dedicat lui printr-o decizie a Parlamentului, a încercat să readucă în memorie figura sa și, prin evocarea prezenței episcopului în diferite manifestări culturale, contribuția Bisericii sale la făurirea României moderne.

Iuliu Hossu

muniste care a persecutat pe față credința Bisericii Române Unite cu Roma și a scos-o în afara legii, în 1948. Papa Paul al VI-lea l-a numit pe Iuliu Hossu cardinal (in pectore), în 1969, iar pentru martirajul său în favoarea credinței Bisericii Una, sfântă, catolică și apostolică, papa Francisc l-a declarat „fericit” (sfânt al Bisericii locului), în 2 iunie 2019, la Blaj.

– Iuliu Hossu e cel care a citit Proclamația de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia. Putem spune altfel decât că această Proclamație e un act de mare demnitate?

– Demnitate în sens de autodeterminare națională în baza dreptului la libertate pentru neamul românesc. 1 Decembrie 1918 a fost un eveniment singular care s-a petrecut pe fundalul căderii vechii lumi din Monarhia austro-ungară. Fusese o lume care privilegiase două etnii dominante: de limbă germană și maghiară. Textul proclamației de la Alba Iulia exprima dorința românească de a-și croi drumul propriu în istoria noului peisaj european. Proclamația asuma decizia adunării acelei zile, adunare compusă din delegațiile românești din zonele Ardealului, părților ungurești, Maramureșului, Banatului.

Dreptul românilor la autodeterminare – la fel ca al celorlalte popoare din fosta Monarhie – era consfințit,

– À propos: de ce comuniștii ne-au ucis sau ne-au schingiuit Părinții Fondatorii? Întreb având în minte această nuanță: din patriotism sau pentru că erau, de fapt, niște trădători de țară?

– Orice tiranie vrea să rescrie istoria și, evident, valorile după care omul se conduce. Meritele trebuiau să fie doar ale comuniștilor, în conformitate cu optica lor violentă și revoluționară. Oricine li s-a opus trebuia eliminat sau îngenucheat. Deținuții închisorii din Sighet, între 1950 și 1955, ne oferă panorama notabilităților românești trimise acolo să moară, ca represalii și ca pângărire a binelui. Printre ei se aflau și oameni foarte în vârstă, dar a căror contribuție fusese esențială în viața țării până la acea dată. Ideea de valoare – s-a văzut – a fost redefinită sub pumnul puterii, fără cuviință și respect față de ceilalți, fără libertate. Totul a devenit ideologie și oprimare.

Citind memoriile cardinalului Hossu se resimte felul în care a rezistat generația lui sub teascul suferinței. Cei mai mulți dintre pedepșiții regimului comunist erau inspirați de principiile creștine. Aveau prin educație asumarea sacrificiilor, a durerii care pot să răscumpere și care, în timp, se răsfrâng favorabil asupra generațiilor din viitor prin jertfa binelui. Cei închiși au fost conștienți că situația lor tragică – unii nici nu au fost puși în situația

să aleagă – nu era expresia unei încăpățănări absurde, ci dovada caracterului, a fidelității chiar cu prețul vieții față de adevăr, cinste, bunătate, respect. Pe baza acestor valori esențiale se întemeiază libertatea și sensul răspunderii ei în comunitatea umană. Cea mai aleasă parte a românimii a fost, prin urmare, cea care a trecut prin închisorile comuniste.

– Și, tot aici: de ce era o urgență pentru comuniști să desființeze Biserica greco-catolică?

– Pentru că, fiind legată de Roma, Biserica greco-catolică nu putea fi controlată. Ierarhii făceau parte din comuniunea catolică, iar numirea lor la Roma nu putea fi influențată de puterea politică. Guvernul Groza s-a opus în 1946 numirii unui nou mitropolit la Blaj, dar în 1948 a ales să treacă la lichidarea întregii Biserici. Pentru comuniștii din România, scoaterea în afara legii din 1948 a Bisericii Române Unite a fost regizată după modelul impus de Stalin Bisericii greco-catolice ucrainiene din fostul teritoriu polonez. La noi, această desființare trebuia să lase impresia voinței „spontane” a poporului de a „reveni” la ortodoxie!

A fost o farsă juridică organizată de partid prin liste de semnături și executată sub teroare de Securitate. Episcopii, clerul care nu s-a supus au fost arestați. Paradoxal, tirania comunistă, atee prin definiție, se specializase subit în „agent” în favoarea teologiei: cea a unității creștine!

– Un personaj de caracter, ați spus cândva despre Cardinalul Iuliu Hossu. Ce ar însemna aceasta?

– Episcopul Hossu a trăit în public la fel cum a trăit în privat, inspirându-și alegerile personale din principiile spiritului creștin. Fără dublă măsură, fără fățarnicii, indiferent de vicisitudini. Mai mult, el a păstrat coerența staturii sale de creștin și de român bine-crescut, inspirându-se de principiile misiunii preoțești la care năzuisese din familie. Tatăl lui fusese preot, iar un frate al său a ales tot calea preoției. Astfel, Iuliu Hossu a rămas consecvent cu prețul vieții, dându-și seama că credința nu putea fi mărginită la o pledoarie în favoarea supremației istorice și că mărturia împăcării cu Dumnezeu trecea inclusiv prin viața lui zdrobită de suferință. Asta l-a făcut să semene cu Cel căruia îi închinase propria existență și i-a permis, printr-un program de viață sufletească, să persevereze până la sfârșitul vieții.

Alte trăsături pe care omul de caracter Iuliu Hossu le dovedește, lecturând memoriile sale – sunt modestia și încrederea în forța binelui. E vorba aici de măsura de a ști să apreciezi ce folosește creșterii tale și puțința de a recunoaște lucruri care te-ar putea împiedica să fii consecvent.

– A fost un erou? Un mare erou?

– A fost și un erou din perspectiva istoriei atașamentului față de patrie. Necedând atacurilor tiraniei chiar cu prețul vieții, episcopul Hossu a intrat în galeria oamenilor care nu și-au renegat principiile și devotamentul față de adevăr și libertate. Personalitățile luminoase ale unui popor prin asta se remarcă. Citind istoria acelor ani, se poate observa că au fost destui care s-au făcut complici ai noului regim. Climatul de teroare și violență a făcut restul. Iuliu Hossu ne lasă, în schimb, și o moștenire mai puțin obișnuită. Memoriile sale ne oferă peisajul sufletesc al unui om capabil să ierte. A trăit iertarea persecutorilor săi, a complicilor lor și – atenție – s-a ferit de orice formă de resentiment. Aici se atinge universul martiriului. Este privilegiul Bisericii de a-l defini ca rezultat al bătăliei cu sinele, în spiritul credinței și al vieții lui Isus, ca fidelitate deplină față de învățătura Domnului, chiar cu prețul pierderii vieții.

– Iuliu Hossu a fost jefuit de umanitatea sa?

– Umanitatea nu e o stare de confort în absența terorii sau a suferinței. Nu e nici calitatea omului de a face orice. Umanitatea e o stare definitorie pentru ființa umană și e definită prin asumarea valorilor rațiunii și ale sufletului, prin consecvența diferenței dintre bine și rău, adevăr și minciună, prin răbdare. Nu poate fi răpită din punct de vedere sufletesc fără ca omul să renunțe el însuși la aceste lucruri. Consecvența față de crezul interior, de-a lungul celor douăzeci și doi de ani de închisoare sau domiciliu obligatoriu, l-a făcut pe Iuliu Hossu să repete fără întrerupere că pentru el credința este viață și că viața îi poate fi luată, nu și credința. De fapt, din perspectiva creștină, omul credincios învață că menținerea umanității face apel la adevărul definitoriu al ființei umane care presupune acceptarea întregii existențiale a bucuriei cu durerea.

– Greu de digerat pentru Biserica majoritară din România, pentru biserica ortodoxă povestea – atât de dură - a Cardinalului Hossu?

– Este probabil incomodă. Nu m-aș opri la lucrul

acesta, fiindcă seninătatea sufletească a episcopului Hossu ilustrată în memorii ne ajută să depășim orice formă de revanșă. În mărinimia rugăciunilor lui, lăsând spațiu numai judecății Cerului, el cere pentru toată lumea dispozițiile cuvenite respectului și dreptății. A nu se fi lăsat marcat de resentimente și a se fi rugat pentru convertirea tuturor e un mesaj deschis tuturor. De obicei, când ne simțim șifonați de atitudinile noastre reprobabile, ne folosim de trecut, răstălmăcind zonele care ar putea să ne pună în umbră. A ține mai mult la justificările personale pentru a minimaliza inclusiv complicități față de rău decât la bucuria de a ne ști cu toții datori milostivirii Domnului – face parte din lupta omului, indiferent de generație.

Jena principală a fost, cred, datorată Statului care, după 1989, nu și-a asumat răspunderea și repararea trecutului. Asta a dat societății românești un start greșit, deschizând calea promovării neadevărurilor și a stimulat agresivitatea în schimbul restabilirii dreptății și al încrederii în dialog.

– **Teoctist Arăpașu – Iuliu Hossu: „o relație complicată”, cum se spune pe Facebook, nu?**

– Cred că relația a fost, până la urmă, destul de marginală. Episcopul Hossu îl amintește în trecut. La Dragoslavele, în 1949, ca și mai târziu, la Căldărușani, după 1956, viitorul patriarh nu era decât emblema interzicerii Bisericii greco-catolice și a „supremației” complicității acelor ani. După 1989, am auzit că patriarhul Teoctist ar fi făcut însă unele confidențe despre întâlnirile sale cu episcopul aflat în reclusiune. L-a vizitat în 2000, la Reghin, pe cardinalului Alexandru Todea, grav bolnav, iar lucrurile rostite cu acea ocazie dovedeau – o știu de la persoane demne de încredere – o certă reverență față de Iuliu Hossu și față de consecvența lui sufletească.

– **Când reclamăm și când chiar deplângem criza de modele, penuria de repere, putem spune că mergem la sigur cu Cardinalul Iuliu Hossu?**

– Da, în sensul acela în care simțământul omului de caracter presupune jertfa de sine pentru adevăr, libertate și punerea în slujba comunității, cu scopul de a-și afla pe deplin menirea. Iuliu Hossu a avut un caracter forjat prin încercări, lucru tipic generației sale, și s-a ancorat în idealuri de dincolo de zădărnicia umanității. Oamenii ca el sunt oricând un scut de luciditate în fața nesocotinței și a duplicității.

A-l lua drept exemplu e o ocazie de a încuraja și mai mult simțul datoriei și al răspunderii. Secretul vieții sale stă, în schimb, în taina unei perseverențe de credință și a unei asceze personale care a pus mai presus de sine binele comun și devotamentul față de semenii.

– **Credința noastră este viața noastră. Ce înseamnă aceasta?**

– Iuliu Hossu nu putea să-și părăsească credința, fără a-și pierde sensul vieții. Ca om credincios, inspirat de crezul său și de legătura lui cu Isus prin Biserică, Iuliu Hossu a știut că merită să trăiască pentru altceva decât pentru sine, să facă ceva în lupta cu adorația eului personal, să creadă inclusiv în valoarea voinței lui și să fie fidel crezului moral, indiferent de situații, mizând pe propria lui schimbare în bine înainte de a o aștepta de la semenii săi. Aceste reguli n-au cum să apună, indiferent cât de înalte ar putea fi cotele progresului din lume.

– **Greu de citit/ greu de dus Jurnalul Cardinalului Hossu?**

– Poate că da. Textul este un soi de testament presărat de multe momente în care episcopul își exprimă recunoștința, rugându-se și știindu-se pe deplin îndatorat puterii lui Dumnezeu. Deși se întrevăd evenimente istorice în narațiunea lui și, bineînțeles, calvarul episcopului, al Bisericii sale, memoriile episcopului Iuliu Hossu ne arată în primul rând un portret interior al omului care a reușit să sublimeze suferința. Moștenirea lui de iertare, absența resentimentului față de semenii care au colaborat cu răul sunt dezamăgitoare pentru revanșismul sistematic al societății hedoniste din toate timpurile.

Discursul papei Francisc la Blaj, cu ocazia beatificării celor șapte episcopi greco-catolici români martiri, din 2019, a scos în evidență tocmai această zestre care îi permite omului să participe la răscumpărarea semenilor săi prin trăirea spiritului lui Isus și prin eroismul virtuților, fără a se feri neapărat în fața suferinței. Fiecare om, câtă vreme este în viață, are la rândul său datoria de a-și asuma partea de răspundere în circuitul confruntării dintre bine și rău.

– **Există o carte (care, cred eu și nu numai eu, ar trebui retipărită; actualitatea ei e evidentă): *Omul resentimentului*, de Max Scheler. În parafrază la acest**

titlu, putem spune despre Cardinal că era (și) *omul antiresentimentului*? Legat de aceasta, iată un citat din Cardinalul Hossu, reprodus de un alt Cardinal, Alexandru Todea (cu 2 zile înainte de moartea lui Iuliu Hossu): „Fiindcă Biserica pe care am slujit-o și eu a fost desfigurată, iar ca imagine a desfigurării ei, privește-mă pe mine, dar eu iert din inimă pe toți care au contribuit la o astfel de desfigurare, lucru pentru care și adresez Părintelui Ceresc rugăciunea Fiului Său, de pe cruce: «Părinte, iartă-le lor».

– În memorii, episcopul dovedește această convingere. Episcopul Iuliu Hossu scrie, având certitudinea că „Domnul ne poruncește să iertăm, să lăsăm toată judecata Lui; iertăm din suflet și cerșim iertare Domnului pentru dâșii (persecutori), pentru dreapta (lor) pocăință. Ținut în această situație (în închisoare), mi-a rămas puterea rugăciunii; mă străduiesc să mă țin strâns de Domnul”. De fapt, învățase în casa părintească faptul că credința, familia, libertatea – plătită cu sânge –, curajul, sacrificiul, dragostea, devotamentul sunt toate laolaltă micile-mari strategii ale ființei umane de a-și depăși epoca. Ulterior, la maturitate, cardinalul verifica la rândul lui faptul că viața nu poate face rabat de la omenie, nefiind făcută să se irosească în triumfuri și aplauze. Pe frontul Primului Război Mondial a fost preot militar. Descreșterile istoriei – dincolo de lipsa de consistență a ființei umane – care par să naufragieze neamul omenesc, i-au reamintit lui Iuliu Hossu, în fond, măsura binelui și au adus cu sine realitatea răscumpărării. Ca și companionii săi de suferință, el a fost convins că nimeni n-ar putea rezista în timpuri dificile, dacă omul nu păstrează simțul că persoana sa umană e mult mai mult decât trupul, decât chiar siguranța sănătății și a comodităților sale; că e mai mult decât un compromis lumesc sau o idee politică. În acele timpuri, stăpânirea de sine și încrederea în puterea Binelui făceau însă parte din principiile educației.

– **„Eu cred în nemurirea dreptății, eu cred”. Numirea Cardinalului „în taină” / „în pectore” e un fel, profund, de a face, de a se face dreptate?**

– „Dreptate”, ca plan al lui Dumnezeu care nu uită de nimeni și de nimic. În acest caz nu este sentimentul îndreptățirii personale de a se fi știut nevinovat, nedreptățit. Crezând în nemurirea dreptății, Iuliu Hossu mărturisea de fapt grija lui Dumnezeu de a scoate și din zădărniciile istoriei umane folosul sufletesc în favoarea triumfului adevărului. Legat de cardinalat, evenimentul exprima recunoștința Papei și a Bisericii pentru o asemenea figură emblematică.

În anul 1969, Iuliu Hossu rămăsese singurul supraviețuitor dintre episcopii aflați în misiune, în 1948. Cu permisiunea regimului comunist, un prelat de la Vatican l-a putut vizita pe episcop la locul său de reclusiune de la mănăstirea Căldărușani. Îi aducea salutul papei Paul al VI-lea, exprimând dorința acestuia de a-l invita pe Iuliu Hossu să vină la Roma pentru a fi făcut cardinal. Cum regimul nu a vrut niciodată să revină asupra desființării Bisericii greco-catolice și s-o reabiliteze, episcopul a cerut Papei ca numirea lui de cardinal să nu fie nici măcar făcută public. Insistent, el i-a transmis papei inclusiv rugămintea de a nu se prevala de prerogativele impunerii ascultării ca episcop al Romei. Păstorul nu-și putea părăsi turma din țară.

Nefiind doar o „premiere” personală, numirea lui de cardinal se putea răstrânge și în mod tăcut asupra întregii comunități clandestine, aflată sub povara opresiunii, fără ca păstorul s-o părăsească. Credincioșii au fost mișcați de gestul episcopului, simțindu-se susținuți pentru a continua bătaia sufletească. Un an mai târziu, în 1970, episcopul s-a și prăpădit, oferind încă o dată comunității clandestine mesajul de a rezista și pe mai departe. Nu sunt singurul care crede că în propunerea de a lăsa România în felul acesta, Iuliu Hossu a avut de înfruntat o ultimă mare ispitire.

O tentație neobișnuită, ascunsă în spatele unei meritate recunoștințe publice unice, care l-ar fi îndepărtat pe prelatul martir de consecvența rezistenței lui. Regimul era dispus să-l lase să plece la Roma, dar nu i-ar mai fi permis revenirea. Dacă ar fi plecat, episcopul ar fi beneficiat de un dram de celebritate publică în lumea liberă, dar lucrul acesta n-ar fi schimbat cursul libertății Bisericii de-acasă și l-ar fi lipsit pe Iuliu Hossu de împlinirea vieții lui de martir. Papa Paul al VI-lea a înțeles

foarte bine opțiunea episcopului, i-a admirat discernământul și, abia în următorul consistoriu al cardinalilor, la trei ani de la decesul martirului, a făcut public anunțul numirii realizate deja, în 1969.

– **Care este poate cea mai frumoasă rugăciune care ne-a rămas de la Cardinal?**

– În memoriilor sale intitulate *Credința noastră este viața noastră* se află multe texte care au un caracter liturgic neasemuit. Implorările episcopului către Dumnezeu, acolo unde se roagă – de pildă – pentru a-și putea duce crucea sau a cere iertare pentru păcătoși și întoarcerea lor, sunt adevărate pagini de trăire sufletească. Cred, însă,

că acest univers al interiorității sale de mucenic poate fi ilustrat de esența rugăciunii „Tatăl nostru”, rugăciunea lăsată de Isus, și de bucuria rostirii Crezului care l-a menținut în unitatea și sfințenia Bisericii universale întemeiată pe credința lui Petru și a celorlalți apostoli.

– **O viață dedicată integral lui Dumnezeu? Spun greșit despre această persoană – nu zic „personaj” – extraordinară? Și un drum lung, un Drum al crucii – viața Cardinalului Hossu, nu?**

– Iuliu Hossu este un personaj. El ne face favoarea de a observa cum anume un om credincios înțelege că Dumnezeu nu-l iubește doar atunci când lucrurile îi merg bine. Viața cardinalului arată că energia credinței presupune, tocmai de aceea, precedența cântăririi existenței și nu numărătoarea abilităților personale. De aceea, Iuliu Hossu posedă inclusiv fibra nemaipomenită a omului atent față de mesajul interior al libertății. O libertate temeinică, forțată față în față cu capcana resentimentului, și o formă neobișnuită a iertării. Aflăm și aici claritate pentru a rezista spiritului lumii noastre tulburate, în pericol de a-și afla mulțumirea în victimizare și de a se cheltui în tot felul de futilități care nu au cum să încurajeze tăria de caracter.

– **Dacă l-ați fi întâlnit, dacă ar fi fost posibil așa ceva, ce ați fi vrut să îi spuneți sau să îl întrebați?**

– I-aș fi sărutat mâna și i-aș fi cerut binecuvântarea. M-aș fi simțit prea mic ca să stau de vorbă cu un asemenea personaj, fără a fi fost parte a lumii sale de suferință și mărturie. Pentru cei care cred, Iuliu Hossu este deja sfânt. Am și eu acces, prin urmare, la mijlocirea lui, beneficiind de ajutorul său cerut prin rugăciune. Tocmai de aceea, sper din tot sufletul să mă pot lăsa inspirat de zestrea de credință a episcopului martir și să ajung Dincolo, ca să mă alătur bucuriei sale în credință!

Dialog realizat de
Cristian PĂTRĂȘCONIU

Iuliu Hossu: un erou al României

Dacă tăcerea e de aur și vorba de argint, ce e de bronz?

ChatGPT (una dintre conștiințele trans-umane recente)

Răspunsul depinde de unghiul din care privești. Iată câteva variante, de la glume fine la interpretări filozofice:

1. De bronz ar fi... ezitarea. Nici tăcere, nici vorbă — doar acel moment dintre ele, când te pregătești să spui ceva, dar încă nu ai decis dacă merită. Bronzul e, în fond, un metal intermediar.
2. De bronz ar fi... vorba spusă târziu. Nu mai e argint (căci nu vine la timp), nu e nici aur (căci nu tace), e doar un ecou puțin oxidat.
3. De bronz ar fi... cuvântul șoptit. Are ceva din strălucirea argintului, dar mai cumînțit, mai temperat.
4. De bronz ar fi... gluma nereușită. Când încerci să fii spiritual, dar iese doar un zâmbet politicoș — nici aur, nici argint.
5. De bronz ar fi... opinia de rezervă. Acel „ei bine, poate...”, care nu schimbă lumea, dar nici nu strică lucrurile.
6. De bronz ar fi... vorba prudentă. Nu e tăcere înțeleaptă, nu e nici retorică strălucitoare — e diplomația discretă.

Mihai FIRICĂ

Scritor

Ce minunat ar fi ca inimile noastre să fie din bronz! La întrebarea „Dacă tăcerea e de aur și vorba de argint, ce e de bronz?” aş răspunde simplu: aşteptarea. Aurul tăcerii e clipa în care îți ții cuvintele pe loc, ca să nu lovești sau să fii lovit. Argintul vorbelor e curajul de a spune ce trebuie spus, chiar dacă vocea îți tremură. Între ele există un teritoriu mai puțin spectaculos, dar durabil: aşteptarea. Ea nu strălucește, nu sună metalic. E acolo, zi după zi, în același loc, ca o statuie în piață, lângă care oamenii trec grăbiți fără s-o vadă.

Bronzul nu e metalul sclipiciului, ci al statorniciei. Din bronz se fac monumente pentru oamenii care au însemnat ceva pentru ceilalți, chipuri așezate în fața timpului, promisiune că memoria lor va dăinui. Așa mi se pare și aşteptarea: o formă de fidelitate față de ceea ce ai iubit, față de ceea ce crezi, față de ceea ce încă nu a sosit, dar simți că merită să fie întâmpinat.

Îmi imaginez aşteptarea ca pe cineva care stă, de ani întregi, pe aceeași bancă dintr-o gară mică, privind trenurile cum vin și pleacă. Unii râd, alții uită că există, dar el rămâne acolo, legat de o promisiune pe care nimeni, în afară de el, nu o mai ia în serios. În felul acesta, aşteptarea împrumută demnitatea bronzului: nu se plânge, nu face gesturi largi, doar rezistă în timp, până când ceea ce trebuie să se întâmple își găsește, în sfârșit, drumul spre peron. Ce minunat ar fi ca inimile noastre să fie din bronz, statornice precum câinele Hachiko, devenit simbol după ce, aproape 10 ani, a venit în gara Shibuya din Tokyo pentru a-l aştepta pe stăpân și doar moartea l-a oprit! Da, japonezii i-au ridicat acestui câine o statuie din bronz.

A aştepta nu înseamnă a sta degeaba. E un exercițiu de măreție tăcută: îți ții îndoilele la distanță, îți domolești

nerăbdarea, îți lustruiești speranța, așa cum ploaia spală, fără grabă, umerii unei statui. Aşteptarea nu te pune pe soclu, ci te ancorează, îți spune: „Rămâi. Dacă pleci acum, nu vei ști niciodată ce ar fi putut fi.” În tăcere ne protejăm, în vorbă ne explicăm, dar în aşteptare ne înălțăm puțin peste noi înșine. Bronzul nu e nici luxos, nici fragil; în schimb rezistă. Și cine a iubit cu adevărat, cine a crezut în ceva cu încăpățănare luminoasă știe că partea cea mai grea nu e să taci sau să vorbești, ci să rămâi acolo, la locul tău, până când viața își amintește de tine și apare, în sfârșit, după colț.

Aşteptarea e de bronz: nu se laudă, nu cere aplauze, dar rămâne neclintită, ca un om de pe pedestal, care continuă să privească lumea mult timp după ce cei care l-au cunoscut au dispărut. Iar faptul că mai trecem, uneori, pe lângă astfel de statui și ne gândim o clipă la cei pe care îi reprezintă e dovada că bronzul, la fel ca aşteptarea, știe să păstreze vie amintirea a tot ce a meritat cu adevărat să fie aşteptat.

Ovidiu FORAI

Publicist, istoric

De dragul jocului, trebuie spus că putem privi *chestiunea* din două puncte de vedere. Sigur că aurul e metalul *prețios și prețuit*, nu de-acum, ci din zorii civilizației, când era rezervat celor bogați, dar mai cu seamă celor *aleși*. Aur i-au adus magii Pruncului Sfânt, recunoscându-i ascendența împărătească. Latura simbolică este cea care acaparează *metalul și cuvântul* în proporție covârșitoare. Există lăntșoare și verighete de aur, ceasuri de aur, dar și, deopotrivă, o „ generație de aur” la fotbal, precum și meserii bine însușite, echivalente, cum altfel?, cu o brățară de aur, numai bună pentru profesioniștii „cu mâini de aur”.

Rezumând, aurul e în frunte; argintul vine pe locul doi. E cel care trece linia de sosire la o clipită după învingător, dar câți îl mai țin minte după ani? *The winner takes it all*, pe când locul doi e bătut pe umăr, e felicitat, dar atât, indiferent că e vorba de Jocurile Olimpice sau de Premiul Nobel. Ați auzit pe cineva să zică despre un prieten, „e un băiat de argint”? Cum adică, înseamnă că are un cusur... Sigur că *vorba e de aur*, ca dovadă nenumăratele *ziceri* intrate în nemurire, în cărți sau măcar în tradiția locală. (E plin internetul de citate – mai degrabă *auzite* – din personaje mai mult sau mai puțin celebre, începând cu George „de la Flora” și până la Hagi sau Băscu). Tăcerea nu poate fi decât de argint, dar câte tăceri memorabile cunoaștem? Desigur, există, dar cine le ține minte, cine le apreciază? E nevoie de răbdare să *ascuți* tăcerea și să o apreciezi, iar răbdarea e mai rară decât floarea de colț.

Bun, și bronzul? Ieșind din sfera simbolistică și privind puțin utilitarist, constatăm că, în situații practice, *la nevoie*, aurul și argintul nu sunt întotdeauna de mare folos. Sunt metale moi, din care nu prea poți face un topor cu care să dobori copacii ori o spadă ca lumea, să te lupți cu dușmanul nemilos. Astfel, după epoca pietrei, strămoșii noștri au *urcat* în epoca bronzului, mai apoi a fierului, nicidecum a metalelor cu ștaif amintite mai sus. O fi bronzul mai modest, mai *metisat*, față de vecinii săi cu sânge albastru, dar te poți baza pe el. Așa că, parafrazându-l pe Brătianu la întrebarea marelui Iorga, „ce mă poate învața pe mine un inginer?”, aş răspunde: măsura, domnule, e de bronz. Atât vorba, cât și tăcerea au nevoie de măsură, altfel devin *asurzitoare...*

Emilian IACHIMOVSKI

Poet, pictor

Purtăm în alcătuirea noastră un loc unde se adună norii tăcerii întunecate și, deseori, norii luminoși ai liniștii dimineții, când gura ți-e plină de cuvinte ude de rouă. În același loc frământăm țipătul, șoapte sau nodul tristeții, ducim hrana și ne bucurăm de arome. Am fi incapabili să auzim tăcerea sau să argintăm oglinzile cuvintelor pe care, prima dată, le privim fără ochi, când se nasc, înainte de a le așterne.

Toate acestea se întâmplă în cerul gurii, în clopotul lui de bronz ce face să răsunе tăcerile și să strălucească, da, cuvintele. Acestea nu sunt la îndemâna oricui. Trebuie să ții bine în mână frânghia ideii, clopotul e greu și nu oricine îl poate clinti.

Când cerul gurii e mut, e semn că tăcerea de nisip mișcător te înghite. Ai pierdut ultima caravană care să te scoată din deșert.

Ține bine frânghia, salvează clopotarul! Dincolo de cerul gurii.

Vasile IGNA

Scritor

Minciuna. Doar ea are virtutea de a fi eternă, ascunsă în pliurile cele mai misterioase ale minții ori în codrii întunecoși ai sufletului. Minciuna are ceva din aurul coclit al tăcerii și din argintul înșelător al cuvântului șoptit ori al celui cu subînțelesuri. Fizica stoică înțelegea lumea raportându-se la acceptarea (sau respingerea) lumii așa cum este, dar își întemeia celebrul ei *amor fati* pe înțelegerea cauzelor.

De aceea eu îndrăznesc să cred că dacă tăcerea este (sau poate fi) de aur, iar vorba este (sau poate fi) de argint (prin urmare, mai puțin strălucitoare decât aurul), bronzului nu-i rămâne decât să întruchieze minciuna. Minciuna e ademenitoare și chemătoare, ea are sunetul imbiator și plin de promisiuni pe care-l răspândește clopotul, însoțitor atât la începerea liturghiei, cât și la petrecerea pe drumul cel din urmă. Să nu mai vorbim despre statuile sau busturile de zei, de împărați, de zeițe și regine, dar și de monștri (führeri ori dictatori de toate semințiile) care, toți, s-au crezut nemuritori, dată fiind perenitatea aliajului din care s-au turnat întruchipările.

Sunt, probabil nu doar în acest caz, mai mult sceptic (skepsis=căutător) decât stoic, dar Seneca ori Marcus Aurelius nu au recomandat niciodată abandonarea judecății în favoarea serenității.

Toma PAVEL

Eseist, critic literar

Doar un cuvânt: lozincăria!

Lucian P. PETRESCU

Prozator, medic

Dacă tăcerea e de aur și vorba de argint, ce e de bronz? Interesant! Să începem cu **Tăcerea**: grecii vechi o imaginau – sub numele de *Harpocrates* – ca pe un copil aflat mereu cu degetul pe gură, iar romanii ca pe o zeiță, înălțindu-i statui în temple, numind-o *Tacita* și *Angerona*. Cât despre moderni... Iar **Vorba**? „*Il est bon de parler...*” și „*La parole est d'argent...*” Așa o fi – vezi instituția Parlamentului, azi. În sensul că mai bine o vezi decât s-o auzi. „...*căci, dintre toate cele ce sunt, numai omului i-a fost dat să vorbească, devreme ce numai lui i-a fost necesar. Îngerilor nu le-a fost necesar să vorbească, animalelor inferioare nu le-a fost dat să vorbească; ei bine, lor le-ar fi fost dată în zadar vorbirea, lucru pe care, desigur, natura are oroare să îl facă.*”, spune divinul Dante Alighieri, în *De vulgari eloquentia* (*Despre elocința în limba vulgară*). Sper că se înțelege faptul că Îngerii, precum și fiarele pădurii sunt variantele privilegiate ale existenței (nu ale Creației, căci îngerii nu sunt subiecte ale Creației...). Mai spune bunul Dante, condamnat la moarte în nobila Cetate a guelfilor și ghibelinilor, veșnic plini de ură, că vorbirea pe care o numește *vulgară*, de bună seamă o vorbire secundară latinei, se cheamă *grammatica*, cea pe care grecii o posedau de la bun început, *grammatica* cea plină de elocință, și poate de asta atât de greu deținută de vorbitori de astăzi, în biata noastră Cetate... Variante tragice (tragi-comice), cu adânci rădăcini (inclusiv) autohtone, pentru toate cele de mai sus – „*Capul plecat sabia nu-l taie*”, „*Dacă tăceai filozof rămâneai...*” ori „*Atâta vreme cât taci, totul rămâne ambiguu, dar când deschizi gura se spulberă orice îndoială: ești prost*”. Ah, era să uit, mai e și: „*Bine că ești tu deștept!*”

Bronzul? – un aliaj de cupru cu staniu, ambele devenite metale strategice azi, așadar, foarte căutate (dezgropate) și scumpe – trăim o a doua epocă a bronzului! Ce să fie de bronz? Poate, doar poate, însăși **Ascultarea**. A asculta: 1. a-și încorda auzul pentru a percepe un sunet sau un zgomot, a se strădui să audă; 2. a acorda importanță celor spuse de cineva, a lua în considerație; 3. a împlini o dorință, o rugămintе. (vezi DEX). Text biblic din 1 Samuel 15:22 – „*Dumnezeu prețuiește mai mult ascultarea de glasul Său decât arderile-de-tot și jertfele*”. Sau, poate, un reper mai apropiat, în timp și spațiu: „*Ascultarea este singura diferență esențială dintre viața călugărească și viața în lume*”. Părintele Sofronie – din mărturiile lui Rafail Noica.

În fine, totul laicizat: înainte de a răspunde (*mono-*

loga), încearcă să ascuți ce are de spus celălalt (*a dialoga*). Mda, futilă întreprindere... Intimă ori publică. De unde și arta povestirii, transfigurată modern în *monolog interior*... Cum bine spunea Înțeleptul Kong: *“Nu căuta răspunsuri imposibile. Mai bine schimbă întrebările.”*

Adela RACHI

Poetă

Proverbul e întâlnit în toate culturile, însemnând că e mai înțelept să păstrezi tăcerea decât să vorbești. Printr-o simplă căutare pe internet primești, mură-n gură (sau, cum spunea N. Steinhardt „na-ți paraua, dă-mi sarmaua”) tot ce-ți pofteste inimioara legat de proveniența proverbului, traducерile în oricare limbă (luat la întâmplare obținem *„silence is golden”*), precum și zeci de variante ale proverbului, unul dintre cele metamorfozante din toate timpurile, e.g.: „Mai bine spui o vorbă decât nouă” (proverb finlandez), un fabulos proverb arab: „Nu deschide gura decât dacă ești sigur că ai ceva mai frumos de spus”, sau: „Dacă pasărea n-ar fi cântat, nu ar fi fost vânată”. Sigur, fără să fiu părtinitoare, cel mai poetic e al nostru: „Tăcerea e ca mierea”. Dar nu acesta e scopul nostru aici, ci anume de a spune, după înțelegerea noastră, ce credem că ar merita urcat pe podium, pe locul al treilea, după tăcere și vorbă.

Mai întâi, pentru a afla răspunsul, să căutam întrebind: de ce e mai valoroasă tăcerea decât vorba? Atât Vechiul cât și Noul Testament abundă în pilde din care putem deduce care sunt virtuțile tăcerii. Amintesc doar două: Eccleziastul ne spune că cu cât se spun mai multe cuvinte, cu atât este mai multă deșertăciune, iar din Proverbe aflăm: cel ce-și păzește gura și limba lui, își păzește sufletul de primejdie. Iar aici, brusc, o cotim pe altă cărăruie: despre ce fel de primejdii este vorba? Ori, lumea tăcerii este una a liniștii, a introspecției, cel mult avem de-a face, în cazul tăcerii absolute, cu o tăcere a „spectacolului”, după Cervantes.

Sunt nenumărate lumile tăcerii și tot atât de multe modurile prin care se ajunge la ele: te poți naște mut, poți fi adus la tăcere (și nu vreau să amintesc despre opresiune fără să mă gândesc la gulagurile fără sfârșit sau, mai aproape de casă, închisorile comuniste, în care se practica izolarea totală pentru ani întregi), te poți scufunda în tăcere de bună voie (pentru meditație și rugăciune), pentru a te apăra în fața celuiilalt, ori, dimpotrivă, pentru a nu-l răni sau pentru a „răspunde” cu ceea ce nu poate fi rostit. Un alt fel de tăcere e cea care capturează, imortalizată de Ezra Pound: „Nu am intrat eu în tăcere, tăcerea m-a capturat”.

Și fiindcă vorba lungă e sărăcia omului, să ne strângem. Așadar, ce-ar merita urcat pe podium lângă tăcere și vorbă? Dacă ești într-o sală de clasă sau la muncă și un coleg vorbește prea mult, iar altul nimic, ce opțiuni ai? Dacă ești prins într-un compartiment de tren între un străin vorbăreț și altul care nu scoate un cuvânt, ce faci? Privești dincolo de fereastră, observi peisajul, cerul, alte gări, alți oameni, privești foarte atent la viața în mișcare, dinafară, sau la viața dinăuntru, a ta. Iei aminte, pentru a ști cum să o ordonezi, pentru a înțelege ce trebuie să faci, ce să nu faci. Așadar, iată răspunsul. Am putea povesti despre felurile de privire, dar nu mai avem spațiu aici, e esențial să știi când te oprești, vorba proverbului: bine este să știi când să taci și când să vorbești. Și, mai ales, să știi cum să vorbești, dacă trebuie să vorbești.

Andreea RĂSUCEANU

Scrittoare, critic literar

Citind prima dată întrebarea dvs., m-am gândit că pentru un scriitor lucrurile stau exact invers: nu tăcerea e de aur, ci cuvântul. Cuvântul e de aur, tăcerea e de bronz, pentru că, atunci când încetezi să mai auzi cuvintele, totul devine inert, întunecat, mort. Mulți se plâng deseori de ceea ce numim „blocajul scriitorului”, atunci când nici o idee, nici o temă, nici o obsesie nu mai e suficient de puternică încât să se transforme în poveste. Când totul se transformă în terenul arid, sec, infertil de unde lipsește cuvântul, abia atunci devii conștient că, de fapt, cuvântul e de aur. Pentru cel aflat în fața paginii goale sau a fișierului Word neînceput, senzația este cea a unui călător rătăcit în fața unui deșert care i se deschide brusc înaintea, plin de necunoscute, căi alternative, amenințări și surprize.

Am deturnat voit sensul pe care cred că l-ați vizat dvs.; v-ați referit probabil la unul dintre Proverbele biblice: *Când sunt multe vorbe, păcatul nu lipsește, dar cine își ține buzele este un om chibzuit* (Proverbele 10:19) sau *Chiar și un prost când tace este socotit înțelept, și cel ce își închide buzele este privit ca un om priceput*. (Proverbele 17:28). Sau la o veche zicere din *Cartea proverbelor* arabă,

care spune că tăcerea este aur, iar vorba este argint. În acest sens, într-adevăr, aș putea asocia tăcerea dinainte de a te apuca de scris cu un exercițiu spiritual, de atingere a unei anumite liniști interioare, la care nu se poate accede decât printr-o concentrare a forțelor creatoare, un refuz de a le risipi prin punerea lor în cuvinte.

Dar ea servește doar ca o invocare a cuvintelor, o chemare a lor, o pregătire interioară care să te ajute să le auzi mai bine. Întotdeauna, atunci când scrii ai senzația că auzi cuvintele, povestea în minte, înainte de a o pune pe hârtie/ laptop etc. Orice tăcere, aș zice, conține în ea formele apriorice ale cuvintelor, semințele lor încă nematerializate, le conține ca potențialități. Apoi, urmează gestul creator care transformă ceea ce este absență, nimic, în materia cuvintelor, a poveștii.

Aș spune deci că, acolo unde cuvintele sunt de aur, de bronz nu e tăcerea, ci absența cuvintelor.

Luana SCHIDU

Traducătoare

De bronz e fapta, care urmează firesc gândului în tăcere și formulării lui în vorbă, și stă negreșit pe același podium (sau pedestal), dându-i stabilitate și ancorându-l în peren. Prin faptă rămânem în viață – a noastră și a altora: bronzul e materialul marilor monumente, al pocalelor bucuriei, al statuilor splendide răspândite prin lume spre a ne aminti etern de frumusețea ei, dar și al armelor care-o urăsc și-al gloriei deșarte. Bronzul e istorie – așa cum e suma faptelor noastre.

A bronzului e epoca în care a apărut scrisul – personaj fascinant, bun și rău, nobil și parșiv, sincer și mincinos, blând și sfârtcător, superb și hidos, cel care ne fixează faptele (și vorbele și tăcerile) în istorie, nu iartă nimic, dar încearcă să vindece totul. Și credem că-i atotputernic, că-i chiar *„aere perennius”*, că „manuscrisele nu ard”, și sperăm tot mai roși de disperare să fie așa, și ne tot sculptăm faptele pe hârtie sau pe suport digital, nădăjduind să aibă rezistența bronzului și să arate la fel de bine când vor fi acoperite de patina vremii, în nevoia noastră atavic demiurgică de a lăsa o urmă.

În ultimii ani, pare din ce în ce mai mult că bronzul faptelor noastre e unul hesiodic, marcat de război și războaială perpetuă, intoleranță și pasiuni distrugătoare. Binele se confundă cu răul, purtăm stindardul adevărului și al credinței, dar credem în minciuni și-n falși profeți, vrem să salvăm omenirea ucigând omenia, ne urâm cu patimă în numele iubirii de aproape, știm totul fără să învățăm vreodată ceva. Ai zice că „locașul cel umed al înfricoșatului Hades” e mai aproape ca oricând – și-acolo bronzul e topit de-a valma.

Și totuși, bronzul e materialul marilor monumente, al statuilor splendide, al pocalelor bucuriei. Mai e timp ca faptele să ni se plămădească din acest bronz, și tot mai puțin din cel al armelor și-al gloriei deșarte, care o să dăinuie, că de-aia-i bronz, dar o să dăinuie fără noi. Poate mai e timp.

Dan STANCA

Prozator

Problema nu e bronzul, ci fierul...Dacă până acum nu a intrat în uzul limbii un idiom privind bronzul, aceasta înseamnă că nu s-a potrivit nimic și nici n-o să se potrivească de acum încolo. Știm de la vechii greci de cele patru vârste ale umanității, aur, argind, bronz și fier... Și la hinduși există o compartimentare similară, începând cu satya-yuga și sfârșind cu kali yuga. Noi undem suntem acum? Evident, în kali-yuga... Aceste două cuvinte îmi sunt atât de familiar, încât aproape că le visez. În asemenea condiții e normal ca tăcerea să corespundă primei vârste, fiindcă omul tăcut e înțelept, spre deosebire de palavragiu, căruia gura nu-i mai tace. Așa că vorba, dacă are miez, se referă la vârsta a doua, aceea de argint... Îmi vine acum ideea că pe măsură ce vorbim tot mai mult, adică trăncănim fără niciun rost, intrăm în următoarele vârste ale omenirii.

Așadar, vorba cu miez aparține argintului, iar vorba goală de conținut trece spre epoca bronzului. Dar noi nu mai avem nicio treabă cu bronzul și suntem în plin fier, în... kali-yuga. Mi-e teamă că acestei epoci nu-i mai corespunde nici simpla și benigna pălăvrăgeală, ci demagogia cea mai nocivă, minciuna agesiivă, tupeul care, fără

să clipească, face din alb negru și din negru alb. Asta este sucesiunea: tăcerea de aur, vorba de argint, flecăreala de bronz și, în sfârșit, minciuna, care corespunde fierului fiindcă, incredibil, rezistă mult și bine, eventual rugineste, dar e cu atât mai solidă. Toate regimurile totalitare, dar nu mi-e rușine nici cu cele pretins democratice, aparțin fierului, fiindcă au fost de o maximă duritate. Minciuna a devenit stăpână și ne-am închinat ei ca unui idol odios. Bronzul încă mai presupune o anumită naivitate. În

bronz mai putem avea iluzii; aș spune că epoca bronzului ar corespunde socialismului utopic, după cum fierul este al comunismului aplicat. De la Saint Simon la Vladimir Ilici Lenin este exact distanța de la bronz la fier... După fier oare ce urmează?

Teofil STANCIU

Publicist

M-au vizitat două impulsuri contradictorii când am citit întrebarea. Unul mă îndemna să contest convenția acestei zicale și să îmi amintesc că există tăceri „de plumb” și cuvinte dătătoare de viață, înălțătoare. Celălalt m-a îndemnat să mă las prins în logica proverbului, cu atât mai mult cu cât are o circulație internațională, deci o fi având un substrat mai substanțial în mentalul umanității. În sanctuarul de odinioară al israeliților, valoarea metalelor folosite creștea odată cu nivelul de sacralitate al spațiilor. În cel mai sfânt spațiu, era foarte mult aur. Și liniște. Căci se intra o singură dată pe an, după o pregătire specială. Gradul maxim de sfințenie era asociat cu strălucirea aurului și cu tăcerea. Totuși, și bronzul obiectelor din curte juca un rol în medierea sacralui. Doar că se situa mai la distanță de întâlnirea efectivă cu divinul, se afla în zona ceremonialelor premergătoare.

Echivalând aurul cu maxima intensitate a unei întâlniri dintre persoane, cea în care tăcerea comunică și unește, iar argintul - cu sfera cuvintelor creatoare, generatoare de comuniune, rămâne ca bronzul să desemneze riturile preliminară. Bronzul ar funcționa, astfel, ca un mediu sau ingredient purificator, care introduce și inițiază persoana în atmosfera dialogului autentic. Aș spune atunci că „de bronz” sunt comunicările unidirecționale, colective, care conduc spre și pregătesc persoana pentru momentul de grație al întâlnirii cu *celălalt*, dincolo de rolurile și măștile lor sociale sau individuale. Sau, poate, acele conversații banale care înlătură „praful” de pe suflute, ca să le redea strălucirea ce face posibilă oglindirea reciprocă.

Judecat numai după valoarea de piață și strălucire, bronzul iese mai prost din comparația cu aurul și argintul. Însă dacă e măsurat după rezistență și duritate, raportul se schimbă în favoarea sa. Totodată, e mult mai prezent la tot pasul, în statui masive ce înfruntă timpul. Iar culoarea lui ambiguă ascunde și revelează în egală măsură. În această cheie, bronzul poate corespunde oricărui efort de duranță menit să lege oameni și să-i (con)ducă spre momentele „de aur” care survin fulgurant și neprogramat în existențele noastre adesea ascunse sub „verdele” oxidat al cotidianului.

Anchetă realizată de
Cristian PĂTRĂȘCONIU

Dacă tăcerea e de aur și vorba de argint, ce e de bronz?

ancheta

Aperitivul filozofic

Alexandru BUDAC

Revista *Liberties* este o publicație trimestrială independentă, cu sediul în Washington D.C., născută dintr-un proiect ambițios mai vechi al criticului cultural și editorului Leon Wieseltier, și anume revista *Idea*, care ar fi trebuit să adune printre colaboratori intelectuali influenți precum criticul literar Adam Kirsch, romancieră Cynthia Ozick, istoricul Timothy Snyder sau jurnalista Anne Applebaum.

Liberties a fost lansată în pandemie, iar formatul auster, consistent, cu un conținut ofertant, de calitate, nu pare contemporan cu epoca rețelelor sociale și a paginilor generate de Inteligența Artificială. Eseurile literare și analizele socio-politice pe care publicația le propune amintesc de pozițiile liberalilor americani din anii '90. În bună măsură, *Liberties* asta și face, asigură o platformă intelectualilor publici – *boomers*, în majoritatea lor, dar nu exclusiv – care nu se regăsesc la niciuna dintre extremele ce domină acum viața politică și culturală din SUA.

Atașamentul lui Wieseltier față de ideile lui Isaiah Berlin și față de umanismul adresat unei clase de mijloc educate, promovat de intelectuali newyorkezi precum Lionel Trilling, e de notorietate, dar nostalgia ce răzbate

litate, iar lejeritatea cu care stilistica lui contoapește în aceeași voce exigențele formale ale unor genuri diferite este congruentă cu simțul său dramatic. Întâi ne prezintă scena originală. Vânzătorul de brânză dintr-o prăvălie de aperitive *kosher*, fără preparate pe bază de carne, îi dă la teighea tânărului Wieseltier, pe atunci un puști din Brooklyn, New York 11235, o lecție ce-l va urmări întreaga viață: „Un om, ca să fie om, trebuie să aibă o viziune asupra lumii.”

Precizia cu care ni se indică adresa adaugă greutate momentului evocat. Cartierul Brooklyn este menționat de trei ori, la începutul fiecărei secțiuni memorialistice, de fiecare dată ușor diferit. Generic, în deschiderea eseului, apoi cu specificarea numelui străzii unde se găsea prăvălia și, în fine, panoramic, cu descrierea bulevardelor, a cinematografului Oceana și a zgomotoaselor linii de metrou.

Pe vânzătorul cu șorț alb îl descoperim la fel, treptat. Pare un personaj dintr-un roman de Cormac McCarthy, căci îndemânarea cu care taie și împachetează brânza în hârtie cerată, cu unghiuri de ambalare concepute matematic, livrând în același timp observații pertinente despre Descartes și Kant, este cercetată de băiat – sau reconfigurată peste decenii de Leon Wieseltier – cu ochi de behaviorist. Dexteritatea și cuvintele vânzătorului – tot nu-i știm numele –, chiar

te într-o tradiție este la fel de fatală ca prea puțină discontinuitate.” Ca să reziste, e necesar ca tradițiile să fie transmise mai departe și reinterpretate permanent. Când negustorul de brânză i-a adresat băiatului venit după aperitive îndemnul enigmatic, i-a transmis doar concluzia unei experiențe de viață, nu și detaliile acelei vieți, așa încât novicele să aibă posibilitatea să adapteze sfatul, în urma unor exerciții de reflecție susținute, la propria lui experiență.

Lecția negustorului de brânză a avut însemnătate pentru Leon Wieseltier deoarece nu i-a fost predată *ex cathedra*, ci i-a parvenit în prezența memorabilă a unui exilat, și nu numai prin cuvinte, dar și prin accentul specific al vorbitorului, prin gesturile sale, îndemânarea sa și mirosurile amestecate din incinta prăvăliei. Acel bărbat i-a oferit puștiului o lecție morală – sau, mai degrabă, o lecție despre cât de complicat este să ajungi la o viziune morală –, deși el însuși era, ca supraviețuitor al Holocaustului, dar și ca absolvent pasionat de Kant al Universității din Varșovia, „un monument viu, închinat inutilității imperativului categoric.” O viziune asupra lumii se formează altfel în prezența oamenilor trecuți prin catastrofe. Wieseltier îi numește pe refugiați „aristocrați ai fragilității umane”, posesori ai unei cunoașteri mai bogate decât a noastră, a celorlalți, o cunoaștere ce nu le oferă însă nicio putere.

Conform statisticilor ONU, migranții internaționali formează acum 3,7% din populația planetei, adică aproximativ 304 milioane de oameni sunt dezrădăcinați din pricina războaielor, genocidelor și purificărilor etnice sau din cauza cataclismelor naturale. Situația, observă Wieseltier, e pe măsura gradului în care am ajuns să considerăm confuzia și dislocarea drept moduri ideale de a trăi, atât în privat, prin acceptarea pasivă a unor existențe ghidate de tehnologie, cât și la nivel politic, prin aderea la viziuni apocaliptice și conspiraționiste: „Adeptii cataclismelor sunt patologic de împăcați cu nivelul costurilor de vieți omenești.”

Așadar, a avea o viziune despre lume înseamnă în primul rând să ai o viziune etică asupra locului tău în acea lume, în strânsă relație cu semenii. Leon Wieseltier validează gândirea filozofică atunci când aceasta poate susține un mod de viață, nu când vehiculează steril abstracții. Trecerea dificilă de la teorie la practică este o problemă veche. L-a preocupat și pe Montaigne, printre alții, când a observat că o doctrină accesibilă exclusiv unor inițiați, incapabilă să contribuie la bunăstarea unui număr mare de oameni, este inutilă.

Wieseltier selectează definițiile mai multor gânditori cu privire la *Weltanschauung* – Kierkegaard, Dilthey, Freud, Wittgenstein, sociologul Karl Mannheim ș.a. –, găsindu-le restrictive, ba chiar nocive, dacă încrederea în puterea limbajului filozofic ignoră finalitatea morală a raportării individului la lume, cum s-a întâmplat în cazul lui Heidegger și al lui Noica (celui din urmă, Wieseltier îi citează *Sentimentul românesc al ființei*).

Referințele numeroase din ultima parte a eseului nu converg totuși spre o concluzie satisfăcătoare. Până la urmă, *Negustorul de brânză* se dovedește o aporie, pentru că un concept precum „viziune asupra lumii”, deși pare ușor de înțeles, rămâne prea generic, prea abstract, la fel ca „liber arbitru” și alte noțiuni pe care filozofii se arată refractari în a le revizui. Pentru medievali, lumea era un dat, creația divină în ierarhiile căreia omul avea un loc bine stabilit. A nu împărtăși acea viziune însemna să fii în răspăr cu lumea. În Renaștere, după ce lumea cunoscută s-a mărit considerabil, oamenii au descoperit dificultățile, dar și mândria de a-și alege locul într-un univers ce se întindea la infinit.

Dar în Epoca Luminilor, Kant a demonstrat că ne reprezentăm lumea distorsionat, formându-ne despre ea reprezentări aproximative, și că neajunsurile acestor reprezentări (antinomiile) sunt importante nu doar pentru a ne înțelege limitele cognitive, ci și în a ne raporta la responsabilitatea morală. Astăzi știm mai multe despre lume și despre felul cum o percepem decât putea Kant să intuiască la vremea lui. După cum observă filozoful american Sam Harris, când ne referim la sisteme de valori, vorbim despre „o lume de adevăruri interdependente”, iar „dacă ești într-adevăr o persoană morală, înseamnă că ai avut și noroc în viață” (în sensul că nu ai suferit abuzuri majore, nu ai probleme în regiunile corticale prefrontale etc.).

Nu știu ce s-a dovedit mai însemnat pe termen lung pentru Leon Wieseltier. Fraza propriu-zisă murmurată de *cheeseman* sau întâlnirea cu acea figură charismatică, aureolată de nostalgie, pe care, în eseul lui stilat și puternic evocator, a transformat-o din accident în necesitate biografică.

din formatul revistei face întreprinderea lui Wieseltier oarecum quijotescă. *Liberties* nu este singura publicație de pe Coasta de Est care încearcă să arunce ancore de normalitate în furtună. Citesc sporadic *n+1* – ca să fiu sincer, prefer să citesc cărțile câtorva redactori de acolo, toți din generația mea –, un trimestrial moderat progresist ce se delimitează de radicalismul *woke*, având drept model declarat defuncta revistă *Partisan Review*.

Rămân însă destul de sceptic că soluțiile pentru problemele urgente cu care ne confruntăm mai pot fi găsite în ideile liberalismului clasic sau în teoria critică a Școlii de la Frankfurt. Așa cum pentru maladiile veacului pe care îl traversăm se impun alte tehnologii medicale și noi generații de medicamente, și umanismul secular va trebui să-și înlocuiască străvechile marote conceptuale, mai ales dacă se dovedește că principiile de secol XIX ori cele postbelice nu mai funcționează în practică.

Riscul inadecvării exercițiului intelectual elegant la realitate transpare și din eseul lui Leon Wieseltier, scris pentru numărul din această toamnă al revistei *Liberties*. Cătuși de puțin scriitor prolific, Wieseltier e genul de critic cultural care își expune ideile numai când are ceva de transmis – de aceea nu se repetă și nu se lasă înregimentat –, iar editorialele lui, pe care le citesc prin amabilitatea domnului Mircea Mihăieș, sunt piese literare în sine. Stilul îmi era familiar din *Kaddish*, cartea de memorii îndoliate, și din *Împotriva identității*, eseul lui Wieseltier despre neajunsurile politicilor identitare, unde explică de ce, prin afirmarea vocală a identității (publice) în detrimentul individualismului (privat), se anulează multiculturalismul autentic.

În *The Cheeseman (Negustorul de brânză)*, Leon Wieseltier scrie simultan pagini de memorialistică, eseu filozofic și reflecții asupra crizelor umanitare de actua-

dacă țin de sfere de activitate diferite, se întâlnesc în aceeași etică.

Am putea crede că băiatului cu yarmulke de lână, trimis de mamă la cumpărături, i s-a oferit o lecție de viață prin una dintre vocile anonime și autodidacte ale străzii, dar nu, vânzătorul de brânză din prăvălia domnului Haber din Brighton Beach, Brooklyn – faptul că blocul domnului Haber poate fi văzut un moment în filmul *Anora* conferă o certificare neașteptată ontologiei locului –, unde se stabileau imigranții evrei din Europa de Est, încă studia filozofia la Universitatea din Varșovia când Hitler a invadat Polonia. Vânzătorul nu i-a spus niciodată tânărului Wieseltier povestea supraviețuirii sale. I-a transmis doar această învățătură gnomică: „Un om, ca să fie om, trebuie să aibă o viziune asupra lumii.”

Sensul observației pedagogice devine mai limpede când Wieseltier o rafinează cu un citat din *Călăuza rățăciților* de Maimonide, carte față de care a dezvoltat un atașament la maturitate: „Certitudinea n-ar trebui să-ți parvină în mod accidental” sau, cu alte cuvinte, credințele personale și raportarea la lume nu au valoare, dacă sunt preluate fără spirit critic. Prima secțiune a eseului, unde Wieseltier consideră că numai tradițiile inerent deschise spre schimbare rezistă în timp, mi s-a părut cea mai convingătoare. Eseistul menționează un midraș unde se spune că Moise a venit, în secolul I, la școala lui Rabbi Akiva, s-a așezat în rândul al optulea, printre învățăcei, dar nu a înțeles absolut nimic din ce se vorbea acolo.

S-a declarat totuși mulțumit când l-a auzit pe Rabbi Akiva spunându-le elevilor că le preda legile primite de Moise pe Muntele Sinai. Să crezi că oamenii din trecutul îndepărtat nu aveau îndoieli cu privire la credințele lor e doar „o fantezie escapistă a reacționarilor”, punctează Wieseltier. Pe de altă parte, „prea multă discontinuita-

Leon Wieseltier

Marian Papahagi, fondatorul

Vasile POPOVICI

Dacă ar fi să aleg dintre oamenii pe care i-am cunoscut unul singur care să întruchieze imaginea eternei reconstrucții de castele pe terenurile noastre nisipoase, acela e Marian Papahagi. Neapărat el, fiindcă dintre toți cei ce s-au epuizat pentru cauza publică, el a avut cel mai mult de pierdut. A pus în cumpănă multiplele lui înzestrări, pe care nu le prea vezi reunite într-un singur om și, odată cu ele, întreaga lui viață în plină putere creatoare, curmată la 50 de ani de-abia trecuți (n. 14 octombrie 1948, Râmnicu Vâlcea, România – d. 18 ianuarie 1999, Roma, Italia).

Omul era strălucitor. Cunoștințele sale se întindeau dincolo de capacitatea de a asimila a cuiva excepțional înzestrat. Vorbea toate limbile romanice și, vorba lui Pico della Mirandola, precum și alte câteva pe deasupra. Avea darul vorbirii și predării, calități pe care el, cu modestia lui ieșită din comun și le recunoștea totuși. Avea respect pentru instituții, pentru școală în primul rând, ca origine a tuturor celorlalte instrumente ale statului. Era un întemeietor, însușire care-l caracteriza în toată acțiunea lui publică. Vedea bine șubrezenia așezării noastre românești, drept care înființa și reînființa ce fusese demolat, ca un veritabil renașterist. În 1968, încă student, fondează, alături de Eugen Uricaru și Adrian Popescu, legendarul *Echinox*, insulă a libertății de gândire și de informare culturală.

Tot student, beneficiază de câțiva ani de formare la Roma, unde își ia și doctoratul. Deși făcut să reușească oriunde în Occident, se întoarce în țară, fiindcă simte că are o misiune, ca orice ardelean adevărat, cu toate că, după cum numele lui de aromân o spune, nu fusese decât adoptat la Cluj. Și astfel ajungem la Marian Papahagi criticul literar și eseistul care, într-o țară și în vremuri cuminți, ar fi trebuit să fie singurul despre care să vorbim, autor al marilor proiecte pe care le avea în minte, toate faraonice, începând cu re-traducerea în română a Divinei Comedii, redată împreună cu biblioteca ei întreagă de comentarii și explicații.

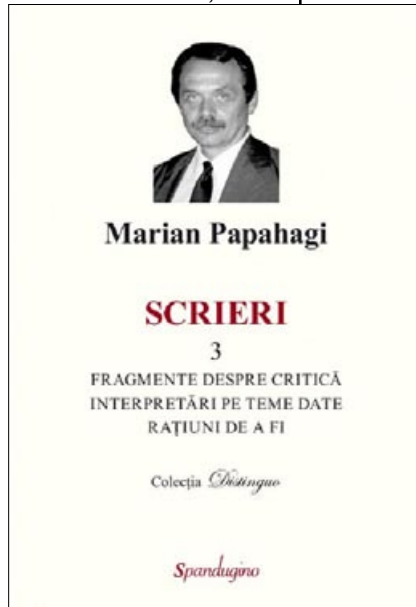
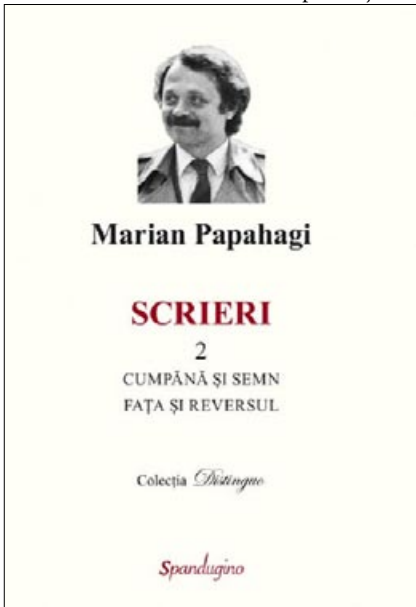
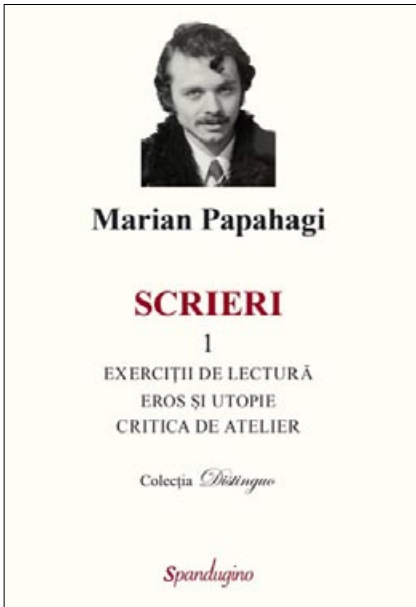
Când am primit de la editura Spandugino, prin grija lui Adrian Papahagi, fiul erudit și năzdrăvan al lui Marian, cele trei volume de *Scrieri* superb editate după model Pleiade, trei mii de pagini pe hârtie de Biblie în același binecunoscut format consacrat de la Gallimard, mi s-a strâns inima. Știam omul, deasupra oricărei opere, oricare ar fi fost ea până la vârsta la care inima lui Marian Papahagi a cedat fulgerător, știam ce ar fi putut face, iar acum aveam în față o lădă de hârtie, necesarmente împuținată.

Îmi închipuiam că volumele sale reunite în această *ediție de autor* nu vor face decât să adâncească sentimentul de risipire a unuia dintre cei mai dotați autori pe care România i-a avut dacă salvatoarea indiferență, legitîmul egoism creator sau simplul reflex al autoconservării, pe care-l împărțim cu necuvântătoarele, l-ar fi oprit să se angajeze public. Aveam însă în minte mai mult cronicarul literar și mai puțin eseistul.

Ori, cele opt volume reunite aici, *Exerciții de lectură* (1976, ediția a doua 2003), *Eros și utopie* (1980), *Critică de atelier* (1983), *Cumpănă și semn* (1991), *Fața și reversul* (1993), *Fragmente despre critică* (1994), *Interpretări pe teme date* (1995) și *Rațiuni de a fi* (1999, postum), arată clar că avem de-a face cu doi autori vizibil conturați. Unul consacrat actualității literare, obligat de rubrica sa de revistă la cele

câteva mii de semne, formidabilă risipă de timp și energie. Celălalt lucrând în intervale lungi de timp la eseuri și studii pe autori cunoscuți și recitiți, meditați în tihnă în pagini de analiză de înaltă factură. Și cronicarul, și eseistul, acesta din urmă mai puțin cunoscut mie, mi se arată azi în altă lumină.

Mi se părea că solida grupare de universitari clujeni, mai mult sau mai puțin influențați de critica literară a lui Mircea Zăciu, impecabilă stilistic, fluidă și limpede, colorată de melancolii, dar capabilă și de ascuțituri polemice imparabile, nu i-a urmat acestui prim între egali în registrul calofil. Citindu-l acum pe Marian Papahagi nu mai văd frazele lungi cu care rămăsesem în minte, nici aglutinarea de informații, nici cumințenia

expresiei universitare, chiar când e de cea mai bună factură. Sare însă în ochi construcția textului, de o factură carteziană impecabilă, aplicată în toate textele sale critice și eseistice, cu o primă pagină de enunțare abruptă a temei, cu o foarte franceză dezvoltare a ei în registrul *dilematic*, argumentat după modelul compozițional clasic, într-un fel cu care critica noastră, așa de artistă, nu e obișnuită. Maniera în care criticul își enunță punctul de atac și-l conduce până la fraza finală este sursa unei delectări noi.

Eseurile din primele volume au de ce să uimească. Sunt pagini ascunse în rafturile bibliotecilor publice la care profesorii și studenții nu mai au acces din motivul simplu că titlul nu face trimitere la conținutul volumului. De unde să știi, dacă nu ești avertizat, că de pildă *Exercițiile de lectură* conțin capitole dintre cele mai solide ce s-au scris la noi despre Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu și George Bacovia ? Reordonând texte publicate în diverse volume se poate obține un spectaculos Ion Barbu comentat de Marian Papahagi. Cred că această operație de reeditare ar trebui să fie făcută cândva, pentru un acces mai direct la gândirea lui critică.

Seria de autor – și de lux totodată – prevede apariția unui volum patru de *Scrieri* cuprinzând *Intellectualitate și poezie* (1986) și un grupaj de inedite sub numele de *Studii despre lirica din Duecento*. Se vorbește de asemenea despre existența unui *Jurnal* (ah, clujenii aștia, discreți și nu prea!)

Rămâne ca familia să hotărască dacă e momentul editării manuscrisului, trecând peste riscul unor supărări locale. S-ar putea spune că astfel un mare cârturar lasă în urmă – prin grija fiului și a neverosimilei Edituri Spandugino – un portret convingător și compact. Însă nici la capitolul scrieri opera lui nu e întreagă câtă vreme titlul cel mai important nu figurează și n-ar avea cum să figureze aici. Mă gândesc desigur la uriașul *Dicționar al scriitorilor români* coordonat de Mircea Zăciu, Marian Papahagi și Aurel Sasu, proiect lipsit de măsură și mult peste puterile a trei oameni și a celor peste 60 de colaboratori.

Din poziția secundară de co-autor, știu bine ce a însemnat această nerealistă încercare la care s-au înhamat cei trei autori: au fost zeci și zeci de mii de pagini citite, ani de zile de efort exclusiv, finanțare proprie, drumuri prin biblioteci mai dotate decât cele de acasă, din orașul fiecăruia, perspectiva tot mai clară că lucrarea nu va apărea niciodată în regimul comunist. Dacă doar pentru mine asta a însemnat doi sau trei ani pierduți, celor trei coordonatori dicționarul

le-a luat aproape un deceniu de viață creatoare.

Povestea lui ar merita scrisă într-o zi în detaliu, chiar dacă ea e de găsit în *Jurnalul* lui Mircea Zăciu, ca o epopee ce apare și dispare mereu printre nenumerabile incidente ale vieții. Puține alte opere literare exprimă mai bine confruntarea disproporționată dintre scriitor și regimul totalitar. Doar Revoluția a putut salva de la neant un metru cub de manuscrise supuse perimării, și asta după ce două edituri, cea a Fundației Culturale Române și Albatros, s-au opintit pentru a scoate patru volume masive în perioada 1995-2002. A meritat? Marian Papahagi, cu încrederea lui în instituții și baze culturale solide, ar răspunde că da – dar numai cu prețul vieții.

Nicidecum portretul schițat aici nu e complet dacă nu vom spune că proiectul de lege al autonomiei universitare i se datorează lui din poziția de secretar de stat pentru învățământul superior în primul guvern post-revoluționar. A creat la Cluj catedra de italiană, a redat școlii și cercetării Accademia di Romania din Roma, a conferențiat și predat romanistica în mari universități europene, în paralel cu susținerea propriilor cursuri la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj. Nimeni n-ar fi putut face mai mult pentru cauza comună: nici mai mult, nici mai bine, necruțându-se pe sine.

Marian Papahagi, *Scrieri*, vol. 1-3, Editura Spandugino, București, 2024-2025.

Premiile Filialei din Timișoara a Uniunii Scriitorilor din România pe anul 2024

Juriul, alcătuit din: Adrian Bodnaru, Președinte, Borko Ilin, Simona Constantinovici, Constanța Marcu și Mihaela Pasat, a decis premiarea următoarelor volume și autori:
PREMIUL OPERA OMNIA:
Radu Ciobanu

CARTEA ANULUI POEZIE EX AEQUO
Ioan T. Morar, *Toba de piatră*, Editura Baroque Books & Arts, 2024
Robert Șerban, *Aproape nimic sigur*, poeme, Editura Cartier 2024

PREMIUL SPECIAL AL JURIULUI PENTRU POEZIE
Costel Stancu, *Liniștea e un dar de la greci*, Editura Tribuna, 2024

PREMIUL CARTEA ANULUI PENTRU PROZĂ
Dumitru Oprișor, *Singurătatea ajunge la toți*, roman, Editura Junimea, 2024

PREMIUL SPECIAL AL JURIULUI PENTRU PROZĂ
Lucian P. Petrescu, *Lucrurile nu vor mai fi niciodată la fel*, proză, Editura Cartea

Românească, 2024

CARTEA ANULUI CRITICĂ, ISTORIE LITERARĂ, ESEU
Pia Brînzeu, *Shakespeare între cer și pământ*, Editura UVT, 2024

PREMIUL SPECIAL AL JURIULUI PENTRU CRITICĂ, ISTORIE LITERARĂ, ESEU
Bota Ionel, *Spectacolul poate începe. Despre o "poveste a textului" în scrisul lui Cornel Ungureanu*, Editura Tim Reșița, 2024

PREMIUL SPECIAL AL JURIULUI PENTRU TRADUCERI
Liviu Ornea, *Jean-Baptiste del Amo. Fiul omului*, de (traducere din franceză), ANANSI, 2024, Paolo Giordano, *Tasmania*, (traducere din italiană) ANANSI, 2024; *Piorgio Odifreddi, Pilule matematice*, (traducere din italiană), Editura Humanitas, 2024; *Carlo Rovelli, Găuri albe*, (traducere din italiană), Editura Humanitas, 2024
PREMIUL SPECIAL AL JURIULUI PENTRU ÎNGRIJIRE DE EDIȚII
Marian Odangiu, *Logica tipului. Pro musica. Texte*, Editura Aranca, 2024

Forme de reglaj fin

Grațierea BENGHA

Filologă cum sunt, am auzit spunându-mi-se de nenumărate ori că științele umaniste nu mai au niciun viitor sau că nici nu au fost vreodată *științe*. Deși întemeiate pe argumentele unor personalități din sfera științelor „tari”, care înțeleseseră complementaritatea dintre științele umaniste și cele de sub umbrela acronimului STEM, răspunsurile mele s-au lovit cel mai adesea de refuzul de a fi măcar luate în considerare. Eșecurile de acest tip nu m-au îndepărtat de fascinația pe care am avut-o dintotdeauna pentru medicină și, de o bună bucată de vreme, pentru cuante și neuroștiințe, așa cum nici nu m-au abătut de la interesul pentru mai toate domeniile umaniste.

Din aceeași poziție a unei filologe marginale care se străduiește să (se) înțeleagă, m-am apropiat, încă din facultate, și de filosofie. Cum, spre deosebire de alții, eu nu am ajuns nici acum la adevăruri definitive, continui să explorez, să întreb, să ascult.

Mircea Dumitru

Filosofia și limitele gândirii

Zece eseuri de filosofie teoretică

POLIROM

Pentru a asculta (în procesul de lectură) raționamentele unui filosof analitic și logician m-am oprit la *Filosofia și limitele gândirii**, carte care adună studii foarte diverse tematice – de la filosofia limbajului și filosofia minții la științele sociale. Publicate inițial în reviste academice sau în volume colective apărute în străinătate, cele zece texte dau măsura capacității

de a face anatomia minuțioasă a judecăților și de a împinge gândul mai departe. În rândurile care urmează, mă voi referi la o parte din lucrări.

Studiul care deschide volumul pleacă de la ipoteza că tezele și argumentele aristotelice cu privire la substanță îi modelează filosofului antic concepția despre *philia* sau prietenia-iubire. „Teza mea este că cea mai mare parte a operei filosofice și logice a lui Aristotel este determinată de metafizică.”, afirmă Mircea Dumitru în *Universalul și individualul* – unde examinează, în principal, înțelegerea metafizică a „substanței” și influența acesteia asupra concepției despre *philia* (care, în concepția aristotelică și, prin extensie, în cea greacă depășea prietenia și iubirea). Interpretarea pe care filosoful român o dă conceptului de *philia* se intersectează cu viziunea lui Robert Nozick și ajunge să determine conținutul causal-istoric înglobat în relația de iubire de tip *philia*.

Imposibilitatea de a înlocui obiectul iubirii cu un altul similar (adică așa-numita non-fungibilitate a persoanei iubite) este o trăsătură definitorie a conceptului de *philia* iar caracteristica ei relaționistă „se opune unei forme brute de atomism și individualism, care aduce cu sine și o formă de intrinsecalism. [...] Relația de *philia* ca atare are proprietăți care nu sunt reducibile la proprietățile indivizilor aflați în această relație și nici nu le sunt atribuite ca atare.” (p.

27-28). Rezumând, construcția raționamentelor are drept cheie de boltă compatibilitatea dintre noțiunea de substanță individuală a lui Aristotel și trăsăturile causal-istorice relaționiste ale iubirii de tip *philia*.

Probabil că, strict subiectiv, aș situa *Despre preeminența geometriei euclidiene* (studiu scris împreună cu Liviu Ornea) între primele trei texte ale volumului. Problema metafizică a spațiului este cercetată dintr-o nouă perspectivă iar „rezultatul la care ajungem este că geometria euclidiană este preeminentă față de toate grometriile neeuclidiene, chiar dacă nu se poate spune că beneficiază de *aprioricitatea* pe care i-a atribuit-o Kant.” (p. 29). Cum în urmă cu câțiva timp citisem epopeea onirică a lui Caius Dobrescu (*Bolyai la Timișoara*), m-am bucurat să-l regăsesc în studiul lui Mircea Dumitru pe Bolyai și Lobachevski, a căror geometrie hiperbolică este pusă în relație cu geometria euclidiană și cu teoremele de scufundare ale lui Nash.

Scufundarea are un „înțeles matematic precis. În mod intuitiv, varietatea scufundată poate fi văzută ca o parte a spațiului ambiant în așa fel încât proprietățile sale diferențiabile pot fi considerate induse din cele ale spațiului ambiant.” (p. 37). De fapt, ideile lui Nash intră în dialog cu filosofia lui Kant, dar și cu viziunile (ori teoremele) lui Bernhard Riemann, Gauss și Whitney. Compatibilă cu fragmentarismul temporal al lui Kit Kine, poziția lui Mircea Dumitru se clarifică pe parcursul demonstrației: Nash nu apără filosofia spațiului a lui Kant, dar păstrează spiritul tezei kantiene. Cât despre teoremele lui Nash, m-a pus pe gânduri mai ales faptul că absolutismul și relativismul nu sunt contradictorii.

În „*Sentimentul demonstrației*”, studiu subtitlulat *Există o fenomenologie a raționamentelor?*, filosoful e preocupat de legăturile dintre stările mentale și indiciile cărora li se poate acorda un anumit statut epistemic, revenind, de-a lungul investigației, la teoremele lui Nash și la preeminența geometriei euclidiene. „Care ar fi motivele pentru a nu accepta ideea că există o fenomenologie a demonstrațiilor de tipul *qualia* și, de asemenea, a înțelegerii demonstrațiilor?” (p. 47) e întrebarea care impulsionează o cercetare aplecată asupra epistemologiei lui Timothy Williamson, de tip „cunoașterea mai întâi” (reacție la modelul clasic care concepe cunoașterea drept o credință adevărată întemeiată).

Urmând o logică epistemică atentă la cazurile distincte și cu un popas în fenomenologia cognitivă, Mircea Dumitru pune în lumină diversitatea pe care o reflectă *qualia* cognitive (poate chiar în contrast cu *qualia* senzoriale) și evidențiază faptul că multe din *qualia* cognitive conțin un chip dublu: unul sugerează istoria noastră cu privire la învățare, cunoaștere și reflecție, altul geometria euclidiană, logica de ordinul al doilea și metalogica clasică.

Dacă din *Despre normativitatea logicii* aflăm opțiunea filosofului pentru un excepționalism (și „cu o ușoară nuanțare, pentru pluralism”) sprijinit de viziunea metafizică potrivit căreia „normativitatea nu poate fi pe deplin naturalizată, fără a pierde din generalitatea și robustețea acelor concepte normative puternice” (p. 80), în *Eroarea lui Damasio* (studiu care răspunde *Erorii lui Descartes*) e identificată vulnerabilitatea conceptuală și tematică a cărții neurologului Antonio Damasio.

După cum arată (convingător) Mircea Dumitru, Damasio lasă impresia că s-ar putea ajunge la dublul beneficiu al destructurării raționalismului abstract și a dualismului cartezian numai prin argumente împotriva celui dintâi – când mai eficientă ar fi fost soluarea polemică în raport cu dubla eroare carteziană, raționalismul și dualismul. „Este contraproductiv să ne aventurăm pe teritoriul unor răspunsuri sau soluții iluzorii atunci când ceea ce trebuie să facem este să învățăm cum să punem întrebările bune. [...] Iar dacă sarcina noastră este aceea de a ne lămuri care sunt in-

terogațiile fertile în contextul cercetării conștiinței, atunci filosofia minții și, în general, buna filosofare nu sunt câtuși de puțin un lux. S-ar putea să fie chiar cheia descifrării enigmei și a misterului conștiinței.” (p. 90).

În fine, interes sporit mi-au provocat două studii care au sensibilizat, la lectură, atât filologa, cât și cetățeanul. Unul dintre ele (*Ne dă o teorie tarskiană a adevărului o teorie a înțelesului?*) se ocupă de teoria adevărului a lui Tarski, cu ocoluri prin semantica lui Donald Davidson și adăstări în concepția lui Wilfrid Sellars cu privire la înțeles. Scriu despre el doar atât: deducțiile se folosesc de niște personaje (Ion, logician monolingv care vorbește româna, și prietenul lui pe nume John, logician englez care vorbește româna) și orbitează în jurul propoziției „Snow is white.”, al cărei înțeles e condiționat de reguli de introducere și de eliminare.

Celălalt (*Diamantul de pe inel*), conceput împreună cu Radu Rizoioiu, pune în discuție incompletitudinea Dreptului (obiectiv) și nevoia de drepturi (subiective). Plecând de la lumea lui Robinson Crusoe, după naufragiu, în care starea de natură crea relații între indivizi și, mai apoi, chestionând schimbarea determinată de apariția statului, lucrarea ajunge să își expună teza: „un sistem logic modal care să fundamenteze sistemul normativ juridic și care formalizează relațiile dintre indivizi este mult mai promițător [...] decât un sistem logic care guvernează și formalizează relațiile dintre colectivități (sau dintre ele și indivizi).” (p. 189).

Cu o alonjă filosofică în care se regăsesc Abélard, Pico della Mirandola, Baruch Spinoza, dar și Russell, Whitehead, Wittgenstein ori limitările identificate de Kurt Gödel în sistemul russellian, *Diamantul de pe inel* reliefează o interogație epistemică la care Schrödinger a dat un răspuns negativ: oare poate omul să depășească limita propriei condiții, ca fiindă în lume, și să vadă lumea din exterior, pentru a o analiza obiectiv? Nu voi intra în detaliile unei argumentații care a recurs în mod repetat la expresiile logicii formale, însă trebuie să remarc denunțarea incompletitudinii sistemului de drept (comparat cu un inel) care, pentru a fi un sistem logic complet, necesită un sprijin din afara sistemului juridic. Adică are nevoie de un diamant – fie formal (o regulă politică formată democratic), fie substanțial (prin descoperirea „acelor principii general umane care să asigure viața pașnică a comunității”, p. 240).

Revin la relația dintre științele umaniste și cele cuprinse în acronimul STEM, relație profund lezată de nerecunoașterea adecvată a rolului și a semnificației pe care le au valorile și faptele. Exemplare prin viziune teoretică, explicativ-argumentativă și speculativ-integratoare, eseurile lui Mircea Dumitru constituie, indirect, o pledoarie pentru păstrarea acelei dimensiuni umane esențiale, în care chipurile gândirii (și imaginile lor) sunt interconectate, gata să contribuie la reglajul fin.

Îmi amintesc că Derek Parfit (filosof britanic recunoscut pentru contribuțiile sale în domeniile identității personale și ale teoriilor morale) scria, în *Reasons and Persons*, despre câteva opțiuni pe care le avem, dacă ținem cont că știința ne permite să influențăm identitatea unui om care nici nu s-a născut încă. Sau cine va fi cel care va trăi mai târziu. Întrebarea care apare periodic în expunerea pe care o face Parfit este următoarea: „Does this make a moral difference?”. Îi adaug, în încheiere (și cu un mic frison în vârfurile degetelor), o alta: mai vedem *diferența* dintre experiențele, valorile, subiectivitatea, creativitatea, derularea unui gând și opțiunile care fac parte din ontologia noastră?

* Mircea Dumitru, *Filosofia și limitele gândirii. Zece eseuri de filosofie teoretică*, cuvânt înainte de Adrian Miroiu, Iași, Editura Polirom, 2025.

Anatomia terorii (2)

Stéphane COURTOIS

Noul primar al Leningradului, Anatoli Sobchak, care se prezintă ca un democrat liberal, îl va recruta pe Putin în calitate de consilier, la recomandarea generalului KGB din regiune. A contat oare că Sobchak a fost profesorul lui Putin la facultatea de drept? Sau a fost, dimpotrivă, o modalitate a KGB-ului de a-l controla pe primar prin intermediul unuia dintre oamenii săi de încredere? Probabil că puțin din ambele variante. Începând din 1992, tânărul locotenent-colonel își consolidează treptat puterea, mai întâi în Leningrad, redevenit Sankt Petersburg, printr-o alianță cu puternica mafie a portului, unul dintre principalele puncte de import-export ale Rusiei, unde proliferau toate tipurile de trafic – de arme, droguri, prostituție etc.

Fiind omul-cheie în relațiile dintre puterea municipală, fostul KGB și mafiele locale, Putin negociază înțelegerile, demarcând bine teritoriile. În 1996, Sobchak, un om foarte corupt, este obligat să demisioneze din funcția de primar; pentru a-l feri de acuzații, Putin reușește să-i obțină extrădarea și închiriază pentru acesta un avion medical care îl va transporta în Franța, unde va trăi în exil.

La scurt timp după aceasta, Putin este chemat la Moscova și intră imediat în administrația prezidențială alături de Elțin. Este numit șef al FSB, serviciul secret care a preluat de la KGB răspunderea pentru siguranța internă a Rusiei. În această etapă, imaginile de arhivă sunt extrem de elocvente. De abia numit, Putin este întâmpinat în sediul FSB de un alai de ofițeri superiori. Iar micul locotenent-colonel, care până atunci arătase jalnic într-un costum șifonat, devine din ce în ce mai radios pe măsură ce face câțiva pași, înainte de a lua cuvântul: „Ce plăcere să fiu din nou acasă!”, „Foarte interesant!”, „Ce bine că am revenit acasă!”.

După cum se știe, Putin va prelua rapid puterea, șantajându-l pe Elțin și familia sa, care erau acuzați de corupție, pe bună dreptate, de altfel. Înțelegerea cu Elțin era simplă: „Mai întâi mă numești prim-ministru, apoi îți anunți demisia și mă numești președinte interimar. Imediat ce voi fi numit, voi semna un decret prin care familia Elțin va fi protejată de orice urmărire penală.” Am explicat pe larg această situație în *Cartea neagră a lui Vladimir Putin*¹, pe care am coordonat-o împreună cu colega mea Galia Ackerman în 2022.

Din acel moment, Putin va juca un rol foarte important. În 2000, este ales președinte al Rusiei, în condiții discutabile, dar care îi conferă o legitimitate neîndoieabilă, în special în fața partenerilor occidentali pe care, după cum se spune în franceză într-un mod oarecum trivial, îi va „aburi”, rostind cuvintele pe care vor să le audă. Pe scurt: „Eu, Putin, marele președinte al Rusiei, vă asigur că suntem prieteni buni. Rusia este de acum înainte o mare prietenă a Europei. Un mare sistem democratic va fi instituit. Totul va fi minunat.” Este un discurs care gădilă plăcut urechile liderilor noștri.

În 2001, Putin este primit de Bundestag la Berlin, unde ține un discurs destul de lung. Începe prin a adresa câteva salutări în germană, apoi rostește câteva fraze în rusă cu traducere și revine la germană, pe care o vorbește perfect. Este un triumf, fiind aplaudat frenetic, în șaisprezece reprize, de către deputați, iar la final primește ovații în picioare din partea întregului Bundestag. Incredibil! Desigur, le-a ținut discursul pe care voiau să-l audă: „Pot afirma în mod răspicat și clar că obiectivul principal al politicii interne a Rusiei este, înainte de toate, garantarea drepturilor și libertăților democratice, a unui nivel de trai decent și a siguranței populației țării.” De fapt, Vladimir Putin țesea o pânză de păianjen cu care credea că îi va paraliza pe europeni, prin intermediul Germaniei, momită prin promisiunea unui gaz ieftin care ar fi oferit industriei germane un avantaj competitiv important.

Dovada minciunilor sale o am aici, la îndemână. Într-adevăr, în noiembrie 2022, când războiul din Ucraina era deja în plină desfășurare, în librăriile pariziene apar *Discursurile* lui Vladimir Putin ținute între 2007 și 2022, un volum de peste 420 de pagini, publicat de SPM, un editor bun, dar mercenar, unde trebuie să plătești pentru a fi publicat. Ceea ce nu este, evident, o problemă pentru Putin. Dar asta nu este tot. Aceste 420 de pagini au fost traduse din rusă de către

un francez pe care îl cunosc de mult timp și despre care știu personal de ce și cum a devenit agent rus.

Dar cel mai interesant lucru sunt datele alese: 2007–2022. Între 2000 și 2007, Putin a ținut numeroase discursuri și mă întreb de ce nu sunt și acestea traduse? Pur și simplu pentru că acestea spun exact contrariul discursurilor din perioada 2007–2022, lucru pe care vă invit să îl verificați. Putin și serviciile sale organizează astfel, cu o mare știință, o dublă operațiune de dezinformare și propagandă. Ei ascund o parte din adevăr și propun în schimb o nouă narațiune propagandistă în linie cu războiul împotriva Ucrainei.

Acest vicleșug, această înșelătorie realizată prin promisiuni și minciuni a mers foarte departe. Într-adevăr, când președintele american George W. Bush l-a întâlnit în 2001 pe Putin, care fusese numit pentru prima oară președintele Rusiei, acesta a declarat: „M-am uitat la el, l-am privit în ochi și am văzut ce are în suflet. Știu că este un om în care poți să ai deplină încredere”. Putin este deci și un foarte bun actor, care știe să-și manipuleze perfect interlocutorul. Când se ajunge la acest nivel de intoxicare al președintelui primei puteri mondiale putem să ne punem multe întrebări în legătură cu ce va urma.

Evident că Putin a mai adăugat, la toate tertipurile lui, un element esențial cum este vânzarea către industriașii germani de gaz foarte ieftin, care nu avea să mai treacă prin gazele ucrainiene înainte să traverseze Polonia. Într-adevăr, rușii și germanii au anunțat imediat construirea unui gazoduct care să treacă prin Marea Baltică. Iar cel care a hotărât acest lucru a fost, de parte germană, cancelarul socialist Gerhard Schröder care, chiar înainte să părăsească puterea după ce a fost învins în alegeri, a semnat decretul construirii Nord Stream 1, care va fi urmat de Nord Stream 2. În acel moment, am fost foarte tulburat. Cu ocazia mai multor reuniuni publice, afirmasem deja ceea ce credeam despre acest lucru și că doream instituirea unei noi pedepse judiciare de către Curtea Europeană de Justiție: pedeapsa pentru înaltă trădare a Europei. Primul inculpat și condamnat ar fi Gerhard Schröder.

Când am vorbit pe această temă într-o mare sală de conferințe din Bordeaux, unde venisem să prezint *Cartea neagră a lui Vladimir Putin*, a avut loc o dezbatere și dintr-o dată, în primul rând, o doamnă a cerut cuvântul și, cu un ușor accent german, a spus: „Domnule Courtois, eu sunt doamna Cutare, sunt consulul Germaniei la Bordeaux”. În acel moment mi-am spus: „E de rău”. Dar ea a urmat: „Am ascultat cu foarte mare atenție tot ce ați spus și sunt cu totul de acord cu dumneavoastră.” O situație care ne arată cât este de necesar să-ți susții ideile în mod public. Schröder s-a vândut lui Putin pentru un milion de dolari pe an, ceea ce pentru Gazprom nu înseamnă nimic față de profitul lor. Mă întreb cine sunt acești conducători ai unei mari puteri cum e Germania, gata să se vândă, cum se spune în Biblie, pentru un blid de linte. Este cu totul inacceptabil.

La începutul lui 2003, niște oligarhi – acești faimoși miliardari ruși care au pus mâna pe toate bogățiile Rusiei – au avut o întâlnire cu Putin. Cel mai bogat dintre ei, Mihail Hodorkovski, a denunțat corupția de la nivelul conducerii statului și a numit câțiva apropiați ai lui Putin. O atitudine care cerea mult tupeu și se hrănea din multe iluzii: ca urmare, pe 25 octombrie 2003, a fost arestat, toate bunurile i-au fost confiscate și a fost condamnat la închisoare; nu va fi eliberat decât zece ani mai târziu și va fi obligat să ia calea exilului. Din fericire pentru el, pentru că dacă ar fi rămas, ar fi fost asasinat, precum au pățit numeroși confracți de ai lui și alți opozanți ai tiranului de la Kremlin.

Voi aminti doar câteva nume. Anna Politkovskaia, marea jurnalistă care a vorbit despre atrocitățile comise de ruși în Cecenia. A suferit o tentativă de otrăvire căreia i-a supraviețuit, dar a fost asasinată pe 7 octombrie 2007. Alexander Litvinenko, un fost membru KGB exilat în Marea Britanie, care a amenințat că va dezvălui numele asasinului lui Politkovskaia, a fost otrăvit la Londra la 1 noiembrie. Avem aici de-a face cu ceea ce se cheamă o „măsură activă”.

Ultimul exemplu este cel al lui Boris Nemțov – un om politic foarte important, care era să fie prim-ministru al lui Boris Elțin și care a devenit opozant al lui Putin – care a fost asasinat pe 27 februarie 2015 lângă zidurile Kremlinului. El voia să publice un raport foarte bine documentat despre toate ingerințele rusești în

Donbas, în Ucraina și despre cum FSB-ul a organizat o falsă secesiune în Donbas. Raportul lui Nemțov a fost publicat de prietenii săi, dar el a plătit cu viața. Aceasta este deci puterea lui Putin, care ține de formarea sa de KGB-ist, să-i înșele pe occidentali și să-i reducă la tăcere pe cei care spun adevărul.

Ultimul punct pe care îl voi aborda este războiul împotriva Ucrainei, care a fost la început un război hibrid dus mai întâi în Donbas și în alte părți, înainte să izbucnească în mod oficial joi, 21 noiembrie 2013, când președintele ucrainean Viktor Ianukovici, care trebuia să semneze un acord economic cu Uniunea Europeană, a declarat în fața parlamentului ucrainean: „Nu voi semna acordul cu Uniunea Europeană, ci cu președintele Putin, care îmi promite 5 miliarde de dolari.” Acest lucru a provocat o reacție violentă din partea tuturor parlamentarilor care au fost foarte tulburați. Mă aflu la Kiev în acea zi, dar să nu care cumva să ajungeți la concluzia că eu am organizat mișcarea Maidan. Un complotist va spune: „Din întâmplare, Courtois era acolo.”

Venisem pentru un colocviu despre Holodomor și, după ce am terminat, la sfârșitul după-amiezii, un coleg ucrainean mi-a propus să ieșim la un pahar. Pe drum spre Parlament, am văzut un om care gesticula și striga. Colegul meu îmi spune: „Îl cunosc, e un deputat.” Și se duce să vorbească cu el: „Ce se întâmplă?” „Ianukovici tocmai și-a anunțat trădarea. E incredibil.” Seara a avut loc o mică manifestație cu vreo douăzeci de tineri fluturând drapele ucrainene și europene.

A doua zi, vineri, a plouat la Kiev. O ploaie tropicală, numai că la tropice e cald, în timp ce în noiembrie, la Kiev, era deja foarte frig. Așa că nu era nimeni în stradă. Disperat, colegul meu ucrainean mi-a spus: „Nu putem să facem nimic pe vremea asta, n-o să iasă nimeni.” Când m-a condus la aeroport, am trecut pe un mare bulevard din Kiev, în fața unei piațete unde era ridicată o mare statuie a lui Lenin din gresie roșie, care trebuia să cântărească vreo zece tone.

Că să îl tachinez puțin, i-am spus: „Oricum ar fi, el tot nu o să cadă.” Cincisprezece zile mai târziu, statuia lui Lenin fusese dată jos. Sâmbătă, vremea s-a îmbunătățit și la manifestație au participat zece mii de persoane, pe care ministrul de Interne al lui Ianukovici i-a făcut huligani și i-a amenințat. Duminică, vremea a fost și mai bună, iar numărul huliganilor a crescut la o sută de mii. Așa a început mișcarea Maidan.

Pentru a-și justifica agresiunea, Vladimir Putin a trebuit să rescrie în întregime istoria Rusiei și a Ucrainei. Pe 12 iulie 2021, el publică un mare articol intitulat: „Despre unitatea istorică a rușilor și a ucrainenilor”, în care vrea să arate că ucrainenii erau ruși, că ucrainenii și rușii erau același popor și că trebuiau să se reunească. Și toate acestea pe zeci de pagini. Deși nu știu cine i-a scris textul, nu cred că a fost scris de el. Dar în orice caz, el l-a semnat. De fapt, el pregătea justificarea pseudo-istorică a unui atac extrem de violent.

Aș vrea să mă opresc o clipă asupra acestui punct și să arăt că Putin nu-și cunoaște bine propria istorie. Toți istoricii serioși știu că, într-o vreme când Moscova nici nu exista și era acoperită de păduri pline de urși și de lupi, pe o mare axă care se întindea de la Marea Baltică la Marea Neagră trecând prin Kiev, era deja un mare așezământ politic, economic și cultural care se numea Rus [Rusia Kieveană].

Continuare în pagina 12

Anatomia terorii (2)

Urmare din pagina 11

Rus a fost un ținut înfloritor din secolul al XI-lea până în secolul al XIII-lea, când tătarii din Hoarda de Aur au venit și au distrus totul.

Ceea ce mi se pare amuzant este că am redescoperit un text de Voltaire care, în 1731 – cu mult înaintea domnului Putin – a publicat istoria regelui suedez Carol al XII-lea², iar aici se găsește o întreagă pagină despre Ucraina. Iată ce a scris: Ucraina, țara cazacilor, este situată între Mica Tartarie, Polonia și Moscovia. El face distincția așadar între aceste ținuturi. Această țară este împărțită de Nipru în două părți aproape egale, iar Voltaire oferă o descriere geografică foarte clară.

Partea cea mai nordică este cultivată și bogată, cea mai sudică este unul dintre pământurile cele mai fertile din lume, dar și cel mai puțin populate. La care Voltaire adaugă un comentariu: „Guvernarea proastă a oamenilor a înăbușit binele pe care natura s-a străduit să li-l ofere. Locuitorii acestor cantoane vecine cu Mica Tartarie nu semănau și nici nu plantau pentru că tătarii sau alții, toți popoare de prădători, le-ar fi distrus recoltele.”

Voltaire explică: Ucraina a aspirat mereu la libertate, dar este înconjurată de Moscovia, de statele vasale Imperiului Otoman și de Polonia. A trebuit să caute un protector și deci un stăpân: „În unul dintre aceste trei state, s-a pus la început sub protecția Poloniei, care a tratat-o drept supusă. S-a dat apoi în grija Moscoviei care a supus-o cât a putut.[...] Mai întâi ucrainenii s-au bucurat de privilegiul de a numi un prinț sub numele de general hatman. Mai apoi li s-a luat acest drept, iar generalul lor era numit de către curtea de la Moscova.” Așa că iată că, în 1731, un domn știa perfect ce e Ucraina și mai ales că este o țară foarte bogată.

Ajungem acum la al doilea punct al argumentelor lui Putin. Pentru el, „Ucraina independentă” – titlatură la care pune sistematic ghilimele – din 2021 este rezultatul unei mari hoții. Ea este rezultatul furtului pământurilor rusești, mai întâi de către polonezi, recuperate apoi de URSS în 1939 și furate din nou de către conducătorii ucraino-naziști. Pentru că, dacă Putin oferă atâtea justificări pseudo-istorice, el duce războiul în Ucraina pentru a o jefui, ca să pună mâna pe bogățiile ei. Cu ocazia unui interviu, Putin chiar a mărturisit acest lucru. A reproșat occidentalilor că vrea să îi ia Rusiei o „bucată suculentă”. Or, toată lumea știe că Ucraina a fost mereu grânarul Europei. Și Voltaire spunea despre ea că este „una dintre țările cele mai fertile din lume”.

Pe când Ucraina post-sovietică era pe cale să-și refacă agricultura cu metode moderne de cultivare a pământului și un material ultra-modern, secerătoare imense, Putin și-a pus în minte să pună mâna pe ea. Să ducă un război care să dureze câteva zile și apoi gata, fără să știe nimeni, să ia totul. Nu trebuie să uităm niciodată faptul că, în majoritatea cazurilor și în ciuda măștilor ideologice, războaiele sunt purtate în primul rând din dorința de acaparare.

Tensiunea constantă dintre Rusia și Ucraina, mai ales începând cu anul 2013, a agravat situația opoziției din interior față de Putin. După asasinatul lui Boris Nemțov, a apărut un alt personaj foarte surprinzător, Aleksei Navalnii, a cărui autobiografie, pe care a avut inspirația să o scrie înainte de a fi asasinat, tocmai a fost publicată în Franța. O carte într-adevăr remarcabilă pe care toată lumea ar trebui s-o citească și pentru motivul că este o istorisire bine scrisă și o descriere precisă, detaliată, a întregii sale vieți. Mai întâi, copilăria sa

din perioada sovietică, tatăl său fiind militar, mama funcționară, locuind într-o garnizoană. Tânărul Navalnii a dus viața pe care o duceau toți tinerii sovietici. Student la facultatea de drept în anii 1990, el a crezut că totul va evolua înspre bine în noua Rusie.

Or, Navalnii descoperă puțin câte puțin că noul regim este ros în întregime de corupția oamenilor de la putere. Unii studenți se plimbă liniștiți în mașini de lux și, în mod ciudat, fără să facă nimic, își obțin diplomele, plătindu-i pe profesori. Acest lucru îl înfurie pe Navalnii și se angajează într-o luptă neobosită împotriva acestei corupții, creează o mișcare de opinie cu ajutorul unei întregi echipe de anchetatori și de juriști. El devine principalul opozant al lui Putin și regimului său, luptând continuu împotriva corupției.

Așa încât este la rândul său victima unei tentative de otrăvire. Angela Merkel i-a cerut atunci lui Putin ca Navalnii să fie trimis în Germania pentru a fi îngrijit. Abia pus pe picioare după câteva luni, el a hotărât să se întoarcă în Rusia. Mulți oameni au încercat să-l convingă să-și schimbe hotărârea, dar el a refuzat: „Trebuie să mă duc acolo, cu toate riscurile pe care le cunosc.” A fost bineînțeles arestat imediat. Dar își pregătise contraatacul, în același fel în care Alexandr Soljenitin care, atunci când a aflat despre spânzurarea colaboratoarei sale, a cerut să fie publicat *Arhipelagul Gulag*, un fel de „armă de distrugere în masă” a sistemului sovietic.

Imediat ce a fost arestat, Navalnii a cerut echipei sale să difuzeze un documentar remarcabil despre corupția personală a lui Vladimir Putin și despre palatul gigantic pe care l-a construit la Marea Neagră și care a costat miliarde. Documentarul a fost văzut de milioane de ruși, iar Putin s-a simțit vizat personal, s-a înfuriat cumplit și, din această clipă, soarta lui Navalnii era pecetluită. Prin ancheta sa, Navalnii dezvăluise adevăruri incontestabile, informații care vor rămâne, care nu se vor schimba niciodată, doar dacă Putin, ca să nu fie prins, decide demolarea palatului său. Omul acesta avea o voință puternică de a arăta și de a rosti adevărul, cu prețul vieții, cu care de altfel a și plătit.

Acest demers este rezultatul unui dublu proces. Mai întâi un proces psihologic, deoarece Navalnii, și acest lucru se vede din autobiografia sa, ajunge puțin câte puțin să conștientizeze că discursul proclamat de regim nu corespunde realității și, în loc să se preocupe de bunăstarea poporului, puterea era preocupată mai ales de bunăstarea clanului Putin. Pentru el, aceasta reprezenta o mare minciună, un șoc psihologic pentru că adevărul era disprețuit. Apoi are și un șoc moral când își dă seama că discursul plin de minciuni se bazează pe contravalori care fac rău întregii societăți. Adevărata problemă pentru el este societatea. La urma urmelor, Navalnii nu este interesat de Putin. Ceea ce contează pentru el este societatea rusă, rușii.

Începând cu 24 februarie 2022, Rusia lui Vladimir Putin a pornit împotriva Ucrainei un război total pe care își propusese să-l câștige în cincisprezece zile. Ceea ce dovedește că președintele ei nu era bine informat întrucât acest război, care durează de mai bine de o mie de zile, tocmai a depășit jumătate din durata celui de-Al Doilea Război Mondial. Nu numai că el afectează întreg continentul european, dar implică și Statele Unite, China, Coreea de Nord și Iranul. Este deci un eveniment extrem de important care provoacă o adevărată schimbare a lumii. Riscul este să se ajungă la un război mult mai extins despre care nu știm cum poate să evolueze.

Cu atât mai mult cu cât Donald Trump, care a câștigat alegerile în Statele Unite, are controlul asupra Senatului, Camerei Reprezentanților și a Curții Supreme, ca și asupra internetului și rețelelor sociale datorită ralierii unor giganti ai tehnologiei, cu Musk în frunte. Nu spun că el este atotputernic, dar este foarte puternic. Iar unele semne arată că președintele american se află în bune relații cu Vladimir Putin, dar cine știe? China este astăzi dușmanul strategic al Statelor Unite, și poate că prezența a 10.000 sau 15.000 de soldați nord-coreeni îl va enerva pe Trump. Când un om este atât de puternic, el poate avea o reacție anormală atunci când cineva îl calcă pe bătătură.

Așadar, ne aflăm astăzi la un moment de cotitură în care are loc o luptă clară, frontală, între polul democratic al lumii și o alianță a puterilor celor mai autoritare, chiar totalitare, aceasta din urmă fiind construită pe bazele comunismului istoric: Rusia, China, Coreea de Nord – oameni care se cunosc foarte bine din anii 1930–

1940 – la care trebuie să adăugăm și Iranul. Aceasta nu este numai o alianță de politică internațională, ci și una militară. Iranienii vând masiv dronele care bombardează Ucraina. China dă cale liberă acestui proces, fără să se amestece prea mult, considerând că, dacă Putin va avea probleme, cu atât mai bine va fi pentru China care încearcă puțin câte puțin să pună mâna pe Siberia plină de păduri de care chinezii au tot mai multă nevoie.

Sloganul acestei alianțe este foarte clar: jos cu democrația, cu Occidentul, cu libertatea! Suntem deci în această situație, în care problema o constituim noi, Europa. Ce face Europa? Nu doar că Germania este slăbită pentru că economia ei este în recesiune, cancelarul Schulz nu este un om politic strălucit și nu știm ce se va întâmpla la următoarele alegeri. În Franța avem un președinte care se comportă ca un adolescent, decide dizolvarea Adunării Naționale și provoacă un dezastru politic. Dar nu acesta este lucrul cel mai grav. Cea mai îngrijorătoare este conducerea Europei.

Alegerile europene au avut loc acum șase luni și comisarii europeni încă nu au fost numiți. Pentru moment, Europa nu are conducere și are de-a face cu un Trump atotputernic, capabil să ne impună într-o oră taxe de 40% pe cutare sau cutare produs și chiar să se retragă din NATO. Și, pe de altă parte, noi ne confruntăm cu regimuri totalitare în care un singur clan sau un singur om comandă de decenii – Putin, Xi Jinping, Kim Jong Un, ayatollahii. Iar în toate aceste cazuri noi nu avem nicio idee despre cum funcționează puterea lor.

Ce se întâmplă la Kremlin? Mister, mare mister. Bineînțeles că acolo este Putin, dar mai e cineva în spatele lui? Există oare contra-puteri la Kremlin? etc. Nu știm nimic. În China, puterea este total opacă. În Coreea de Nord, totul este și mai ascuns. Pe când noi suntem țări total transparente, în care în fiecare dimineață nu ai decât să deschizi ziarul, să asculți radioul sau să te uiți la televizor ca să știi ce s-a spus la Consiliul de Miniștri și chiar la serviciile secrete. Or, noi avem în fața noastră niște oameni care funcționează în cel mai mare secret, care iau decizii despre care noi nu suntem informați și care totuși ne privesc în primul rând.

Cred așadar că ne aflăm la un moment de cotitură, când situația este ca și cum ai da cu banul, poate să cadă cap sau pajură. Așa că noi, europenii, francezii, românii, trebuie să ne luăm destinul în mâini, să ne apărăm cât mai bine valorile democratice, sistemele democratice și să formăm cât mai bine noua generație. De aceea editura Spandugino publică din nou *Cartea neagră a comunismului*: ca să ajute noua generație să învețe și să înțeleagă ce este un regim totalitar și amenințarea ucigătoare pe care o opune valorilor noastre. De altfel, ieri am fost foarte fericit să văd mulți studenți în bibliotecă³. Deci există speranță!

Eu sunt un istoric, nu ghicesc viitorul în globul de cristal. Așa că ne vom reîntâlni la anul ca să vorbim din nou despre acest lucru. Vor fi oare tancuri rusești la București? Nu știu. Va fi oare Putin ucis de agenții săi? Nu știu. Va muri Trump din cauza unei supradoze de golf sau de minciuni? Nu este imposibil. Situația este foarte imprevizibilă. Dar este mai bine totuși ca aceste lucruri să fie cunoscute decât să ne culcăm pe-o ureche și să ne spunem că totul este bine. Vă aduc aminte că, în anul 1939, cel mai popular cântec din Franța era: „Totul este foarte bine, doamna marchiză, totul este foarte bine, totul este foarte bine”. Până ce alianța secretă între Hitler și Stalin a declanșat războiul.

¹ Galia Ackerman et Stéphane Courtois (dir.), *Le Livre noir de Vladimir Poutine*, Paris, Éditions Robert Laffont / Perrin, 2022 [*Cartea neagră a lui Vladimir Putin*, trad. de Iulian Comănescu, București, Humanitas, 2023] (n. trad.).

² Voltaire, *Histoire de Charles XII, roi de Suède*, Bâle, 1731 (n. trad.).

³ Mai exact în amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române, unde a avut loc, pe 19 noiembrie 2024, lansarea *Cărții negre a comunismului. Crime, teroare, represiiune*, în prezența coordonatorului, a Anei Blandiana și a lui Nicolae Noica, dar și a editorilor științifici ai ediției românești, Armand Gșu și Dorin Dobrințu, eveniment moderat de Cristian Pătrășconiu (n. trad.).

Traducere din limba franceză de
Paul MARINESCU

Alexandru Dabija în alint monografic

Dan C. MIHĂILESCU

În 2010, Miruna Runcan publica la editura Limes din Cluj, sub auspiciile Fundației „Camil Petrescu” și ca supliment al revistei „Teatrul azi”, un volum pasionant intitulat *Habarnam în orașul teatrului. Universul spectacolelor lui Alexandru Dabija*. Însoțit de un interviu substanțial realizat de Olivia Grecea cu binecunoscutul și mult apreciatul regizor, textul se dezvăluia din prima secvență ca un scenariu de docudramă („montaj pseudocinematografic”), poate cea mai vital necesară – și mai disperant de absentă formă de jurnalism cultural din mediile noastre.

Pentru mine, Miruna Runcan (am fost colegi de facultate și coechipieri la Cercul de istoria dramaturgiei coordonat de Vicu Mîndra) a asigurat, împreună cu soțul ei, Cristian C. Buricea-Mlinaric, secretariatul literar al teatrului Odeon pe toată perioada directoratului regizorului Alexandru Dabija (1990-1994), făcând admirabil echipă cu pictorul scenograf Constantin Ciubotariu, același artist generos care a conceput și realizat „Litere, arte & idei”, suplimentul cultural al ziarului „Cotidianul”, paralel cu revista „Canava” a teatrului Odeon (de altfel, eseul monografic despre Dabija poartă dedicația „Pentru Cristian, căruia mult i-ar fi plăcut o asemenea carte”). Toate astea s-au întâmplat înainte ca Miruna Runcan să fi fost profesor, din 2014, la Facultatea de teatru și televiziune a Universității Babeș-Bolyai și, din 2007, la Centrul de creație în teatru, film și media „Vlad Mugur”.

Marea calitate a Mirunei este multipla înzestrare de spectator, infuzia intensă de emoție rezervată în egală măsură tuturor instrumentelor care compun euritmia simfonismului spectacular, ceea ce-i determină, în consecință, subiectivismul ardent, aș zice chiar pasionalitatea lecturii exegetice, de unde și combustia eseistică prin care-și încântă cititorul. Implicarea exuberant narcisică a exegetei dublează alintul cu care-și copleșește subiectul cu propriul său răsfaș, astfel încât simți la tot pasul că autoarea se situează între camera care-l filmează pe Dabija și, dincoace, operatorul care filmează realizatoarea, menină în *mise en abîme*. Pe scurt, coroborarea propriilor amintiri și a extraselor din propriile-i cronici de spectacol cu dosarele de presă păstrate în arhive asigură subiectivității emoționale necesara căpușeală obiectiv documentară.

Lucrurile se vede și mai bine și mai eficient în monografia Mirunei Runcan, *Teatrul Odeon 70 ani (1946 - 2016). Aventură istoric-omagiială*, tipărită în 2016 la Oscar Print, unde rezultatele strălucitoare ale directoratului Dabija se încatenează armonios în devenirea spectaculoasă a fostului teatru muncitoresc din cartierul Giulești al ceferiștilor epocii Gheorghiu-Dej către intervalul patronat de Elena Deleanu, când Odeonul ține mândru pasul cu suratele din centru, Bulandra, Comedia, Mic-ul și Nottara, până la triumfurile postceaușiste cu *Au pus cătușе florilor*, *La Țigănci*, *Richard III*.

M-a uns nostalgic să văd că volumul se deschide cu portretul făcut de Miruna Runcan lui Alexandru Dabija tocmai într-un „LA&I” din 1993: „Dabija e moldovean, din Țara de Sus, din Neamț. E un hâtru, în accepția genetică. Oare antropologii

or fi descoperit ce fel de apă udă la rădăcini acest tip uman, pentru care viziunea critică și expresia satirică sunt forme foarte temeinice de umanism? Așa cum a dovedit adesea, de exemplu cu spectacolul dedicat lui Nichita Stănescu, de la Nottara, cu cel după *Cartea cu jucării* a lui Arghezi, înscenat la Piatra Neamț și reluat la peste un deceniu la Odeon, Dabija are un extraordinar resort interior în a da trup mării poezii (...). Din sceptic (cu vagi pete de cinism), așa cum era, Dabija a devenit, în anii din urmă, din ce în ce mai mizantrop.”

Legăturile și disocierile se fac subtil empatice. Predispoziția la depresie și „teatrul metaforic-imagistic din anii ‘70 nu poate să oculteze revenirea ciclică a regizorului la *commedia dell’arte*, după cum spectacolul «Saragosa – 66 de zile», palimpsest uriaș de zglobiu și copleșitor de trist” e citit ca un rămas bun față de teatrul șaptezecist, prevestitor al celui alt divort spectaculos, respectiv plecarea de la Odeon și trecerea la teatrul ACT, unde se reia plenar temeinicia treimii Alexandru Dabija/Mihai Măniuțiu/Marcel Iureș, deja legendară din anii facultății de teatru și aproape mitizată odată cu, la Odeon, „Richard III” și apoi, la ACT, „Creatorul de teatru”. Până și „Orfanul Zhao” este citit ca „un Scapino avant la lettre”.

Să nu uit să spun că nostalgia de care pomeneam a sporit și prin sound-track-ul compus de exegetă pentru filmul ei de autor, cu funcție terapeutică în cazul meu (Jethro Tull, Leonard Cohen și Janis Joplin).

Cât dinspre interviul amplu acordat de artist Oliviei Grecea, din el aflăm că-și regretă pasiunea de vânător, că Sadoveanu și Creangă l-au „bântuit de mic” și că în anii de școală la Bicăz a avut parte de dascăli temeinici și armoniosi formativi, de vreme ce mulți dintre ei erau foști deținuți politici readuși în libertate de nevoile hidrocentralei. S-a dedulcit la regie cu amatorii șantierști de la Bicăz, pentru ca șlefuirea să continue în facultate. A fost coleg de regie cu Măniuțiu, amândoi avându-l ca profesor de actorie pe Marin Moraru. „Nu există asemănare mai mare decât între o trupă performantă și un cor bine dirijat”.

La Institut, „am și avut norocul unor actori buni – cu mulți dintre ei am lucrat împreună ani de zile. Mariana Buruiiană, Adrian Pintea, Marcel Iureș, Valentin Teodosiu, Răzvan Vasilescu, Șerban Ionescu, Mirela Gorea, Nicolae Urs. Împreună cu Mihai Măniuțiu, acest grup de actori a fost o trupă de teatru.” A urmat revelația creată la Teatrul tineretului din Piatra Neamț, cu actori fetiș ca Valentin Uritescu, Paul Chiribuză, Dragoș Păslaru, apoi „experiența Nottara” cu șocul pe nume George Constantin („am mai întâlnit aceeași legătură cu textul și cu limba română doar la Victor Rebengiuc”). „Am mai avut de lucru minunat cu Mircea Andreescu și Costache Babii la Brașov și cu tinerii de la Național, la Cehov.”

De aici aflăm de ce a refuzat premiul ATM în 1989 și ce chin cenzuristic a avut cu „Insomnia” lui Adrian Dohotaru, dar și cum l-a propus Vlad Mugur la conducerea teatrului Odeon... „Ca orice moldovean, am o melancolie conținută, întotdeauna. Predispoziția mea pentru nostalgie e foarte mare, îmi place foarte tare să mă las în trecut.” Ar fi interesantă publicarea corespondenței cu Măniuțiu din anii ‘80, același coleg de facultate

căruia Dabija i-a regizat atunci o piesă despre... Avram Iancu.

Alături de „atenta recitare și reinterpretare a textelor clasice, Miruna Runcan subliniază a doua constantă a directorului de scenă: „predispoziția către comedia bufă, bazată pe stimularea ludică a unei întregi echipe, împreună cu care Dabija

construiește, aparent cu aerul improvizăției, un univers spectacular care funcționează ca un ceas elvețian.”

Nimeni, cred, nu era mai nimerit să ne lumineze episodul demiterii lui Alexandru Dabija, în iulie 1994, de la direcția Odeonului, adică exact ceea ce se face în subcapitolul „Coup de théâtre”, cu personaje ca Nicolae Văcăroiu, Virgil Ogășanu și Florin Zamfirescu.

Eu zic să nu ne pierdem speranța că monografia aceasta va deveni cândva scenariul docudramei întrezărite.

Karaoke Adrian BODNARU

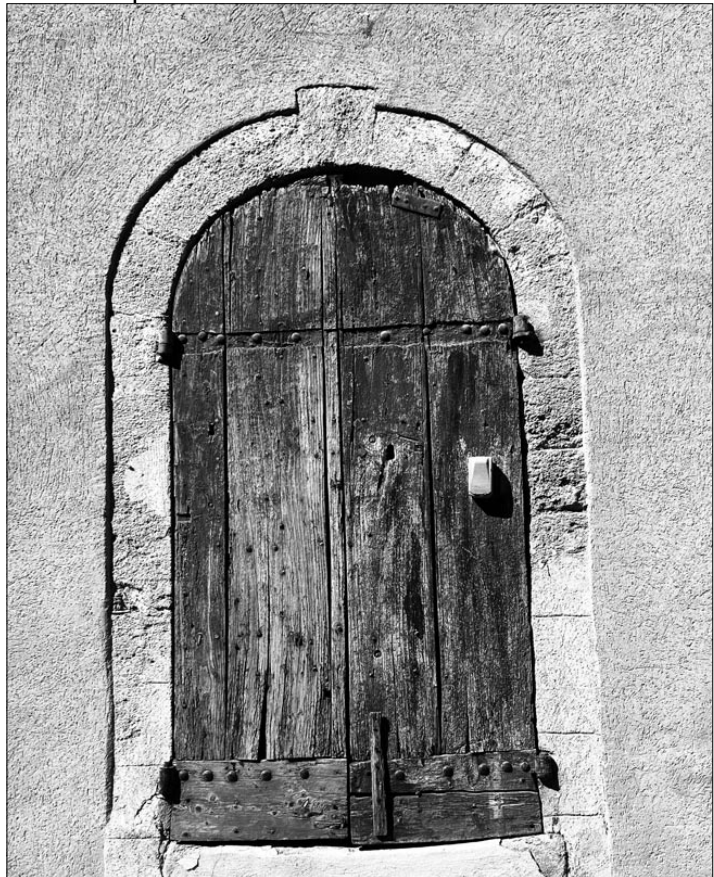
În al două sute douăzecilea solz
intră zodia Peștilor pe-Albinei colț
cu Hector să citești ce pagină de fapte-
veci de grame pe metru pătrat vrei la noapte,
sau numai să o vezi ca din a doua parte
nici despre mine, însă și nici mai departe,
când se-anunță că fiecă rost își va cere
dreptul de-a face piatră cubică la miere,
fiindcă prea rămân omizile însărcinate
repede și cu același măr —
iar de aici, chiar toate stările de viață
simțite ce se fac de dis-de-diminează —
ca să obțină, astfel, fără să se gudure
pe lângă brasul tău, și aurul la fluture.

Ultimul anotimp politic

Valentin CONSTANTIN

Scriu avînd în fața ochilor o fotografie neobișnuită. Ea reprezintă un moment istoric neretușat. A fost realizată în 29 septembrie 2025, în Biroul Oval, cu puțin timp înainte ca Donald Trump să anunțe lumii planul său de stingere a luptelor din Gaza. Fotografia a fost, fără îndoială, distribuită de autorul ei, fotografii oficial al instituției.

Trump și Benjamin Netanyahu sînt așezați pe fotolii apropiate. Trump ține pe genunchiul drept un telefon fix de dimensiuni respectabile și, pe genunchiul celălalt, a fixat firul non-flexibil. Receptorul, cu firul flexibil bine întins, este în mîna stîngă a lui Netanyahu care vorbește, așezat picior peste picior. Pe genunchiul piciorului stîng ține cu mîna dreaptă o foaie de hîrtie. Se pare că vorbind la telefon urmărește ideile de pe foa-

ie. Donald Trump este concentrat și are o mină de om extrem de obosit. Expresia seamănă izbitor cu expresia personajului (nu l-am recunoscut) al cărui cap sculptat îl flanchează, așezat pe un corp de mobilier.

Momentul este, orice s-ar spune, memorabil. Primul-ministru al Israelului vorbește, sub strictă supraveghere cu omologul său din Qatar căruia îi prezintă „profunde regrete pentru atacul aerian asupra unor clădiri din Doha”. Din comentariile franceze ale momentului rezultă că ar fi oferit și compensații materiale semnificative.

Ce se întimplase, de fapt? În 9 septembrie curent, avioane F-15 și F-35, aparținînd Israelului au bombardat Doha cu speranța că vor lichida principalii lideri ai Hamas. Atacul a fost un semi-eșec. Au fost uciși cinci funcționari Hamas inferiori și un funcționar qatarez.

Emirul Qatarului a reacționat violent față de ceea ce era un atac unilateral asupra unui stat suveran, în plus, asupra unui aliat al Statelor Unite. Trump a reacționat prompt și ferm declarînd că atacul nu a fost decis împreună cu el, nici aprobat de el și că era foarte nemulțumit de israelieni. Pentru a facilita pacea, Donald Trump i-a trimis în Orientul Mijlociu pe cei mai buni negociatori în care avea încredere, pe ginerele său Jared Kushner și pe Steve Withoff. La propunerea emirului din Qatar, Trump a acceptat să întîlnească principalii lideri arabi cu ocazia reunirii Adunării Generale a ONU, la New York, la sfîrșitul lunii septembrie.

La scurt timp după încheierea conversației telefo-

nice, Donald Trump a citit în Camera de Est a Casei Albe un plan de pace care cuprindea 20 de puncte și prevedea, *inter alia*, încetarea imediată a focului, o retragere în etape a Israelului, eliberarea ostaticilor în viață și predarea celor decedați, eliberarea unui lot de aproximativ 2000 de prizonieri palestinieni, instituirea unei forțe internaționale de *peace-keeping*.

La 12 octombrie, Donald Trump a ținut un discurs în Parlamentul din Israel. Dacă se poate spune că cineva debordează de bună-dispoziție sau că debordează de bunăstare, eu voi spune că, în acele zile, președintele american deborda de legitimitate.

Iar cu puține zile înainte, Trump le dăduse următoritorilor săi o lecție de politică *urbi et orbi*, o enciclică politică pentru reprezentanții statali reuniți la sesiunea anuală de deschidere a lucrărilor Adunării Generale a ONU. Dar, înainte de a vorbi de discursul de la ONU, vreau să spun cîte ceva despre o a doua fotografie.

Mai există o fotografie cu care „momentul telefonului” are cîteva conexiuni. Diferența este că imaginea cu Trump și Netanyahu reprezintă chiar momentul istoric, pe cînd această fotografie, din 28 septembrie 1995, din anticamera aceleiași Camere de Est a Casei Albe reprezintă culisele unui moment istoric israelo-palestinian.

Yitzhak Rabin, prim-ministru al Israelului, Yasser Arafat, șeful Organizației de eliberare a Palestinei, președintele Bill Clinton, președintele egiptean Hosni Mubarak și regele Hussein al Iordaniei se pregăteau să intre în sala în care se va semna a doua fază a acordului de pace din 1993. Cu excepția lui Arafat, care nu purta cravată, exact în același timp, ca și cum ar fi executat o comandă militară, ceilalți patru aveau cu toții mîinile ocupate cu aranjarea nodului cravatei. Singurul cu o figură complet destinsă e președintele american. Mubarak și Hussein sînt concentrați la ocupația lor.

În schimb, expresia feței lui Yitzhak Rabin te duce cu gîndul că ar putea să presimtă că foarte curînd va plăti cu viața decizia de a înlocui războiul cu pacea. Înainte de a deveni prim-ministru în 1974, Yitzhak Rabin a fost un om al războiului. A luptat cu britanicii, iar după mai 1948 a fost ofițer, general, șef de stat major și a cîștigat celebrul „Război de 6 zile”. Rabin va fi asasinat în 4 noiembrie 1995 de un radical din extrema dreaptă, cea care, împreună cu partidul de dreapta al lui Netanyahu, Likoud, îl acuza în epocă pe pacificatorul Rabin de trădare. Astăzi extrema dreaptă guvernează Israelul împreună cu Likoud.

O altă conexiune constă în faptul că în 1993, cu ocazia primului acord de pace, Rabin și Arafat au primit Nobelul, marota actuală a lui Donald Trump, devenită clișeu mediatic.

Nu știu dacă Trump va lua în anii care vin Nobelul pentru pace, nici nu cred că Chat GPT ar putea prezice la cerere. Nu știu nici care va fi viitorul prezentului plan de pace. Imediat după 7 octombrie, am spus că mi se pare foarte puțin probabil ca Hamas să își atingă obiectivele politice. Asistăm oare la un final politic pentru ceea ce s-a numit „cauza palestiniană”?

Pierre-André Taguieff, autorul cărții *Invenția islamo-palestinismului*¹, amintea recent într-un interviu că așa numita „cauză palestiniană” a fost construită de Marele Muftiu al Ierusalimului, Hadj Mohammed Amin al-Husseini care afirma la începutul anilor 1920 că „prezența evreilor pe un pămînt musulman este intolerabilă”.

Cauza palestiniană a fost concepută ca un răspuns la proiectul sionist. Taguieff afirma că în prezent anti-sionismul radical „a depolitizat conflictual israelo-palestinian și l-a mitologizat”. De unde apelul la jihad din articolul 13 al Cartei Hamas: „nu va exista o soluție a cauzei palestinienilor decît prin jihad”. Liderii islamiști au privit masacrul din 7 octombrie ca pe un simplu prelude al distrugerii Israelului.

Aceste idei se pot concilia cu ideea de armistițiu, privit ca o sursă de recuperare a forțelor într-o perioadă dificilă din evoluția conflictului armat. Mi se pare însă că credo-ul Hamas este mai greu de conciliat cu ideea de pace.

Atunci cînd am comentat evenimentul din 7 octombrie am spus că șansele Hamas de a obține o victorie sau orice rezultat politic concludent sînt foarte reduse. Constat astăzi, că în ciuda politicii externe a Statelor Unite, cu largul concurs al Franței și al unor state occidentale dizidente, Hamas și Hezbollah au obținut recunoașterea statalității.

E adevărat că recunoașterea internațională este un act juridic echivoc, la care valoarea politică depășește valoarea juridică. Însă mai constat că actul de legitimită apărare al Israelului a declanșat o solidaritate neobișnuită cu palestinienii conduși de Hamas.

Există în prezent în Statele Unite și în cîteva state din Occident un segment de opinie publică foarte activ, atașat de propaganda Hamas. În fine, celebra organizație Frații Musulmani, creată în 1928 în Egipt, din care proveneau membrii al-Qaida este bine camuflată și în același timp activă în mai multe state din Europa. Atunci cînd intervin public, liderii organizației au discursuri suficient de explicite: vor cucerii Europa, dar nu cu sabia, ci cu predici și ideologie.

În discursul său de o oră de la Națiunile Unite, în condițiile în care intervențiile șefilor de delegație sînt limitate la 15 minute, Donald Trump a fost sincer, dar în relațiile internaționale să fii sincer echivalează cu încercarea de a inaugura un nou limbaj, opus tradiționalului limbaj diplomatic. Președintele american a făcut ceea ce face în mod obișnuit: a extins limbajul politic de campanie electorală în spațiul politicii curente. Așa cum probabil ați observat, el seamănă cu soldatul care a uitat că poziția normală a armei este poziția „la picior”.

În esență, Donald Trump a emis predicții sumbre pentru viitorul Occidentului, care, în opinia sa, va fi strivit de idealismul ecologist și de idealismul granițelor deschise sau lăsate în mod intenționat permeabile. A acuzat ineficiența politică a Adunării Generale și a Secretarului General care, spre deosebire de el, nu au reușit să pună capăt niciunui război.

În ce calitate vorbea? În calitate de principal membru fondator al Națiunilor Unite. În fine, a făcut ceea ce probabil ar fi trebuit să fie principala politică actuală a Suveranilor Pontifi. A vorbit despre persecuțiile la care sînt supuși creștinii în mai multe locuri din lume și a calificat religia creștină ca fiind religia cea mai persecutată de pe planetă. A dat asigurări că nu va rămîne indiferent la o asemenea stare de fapt.

Însă partea fermecătoare a discursului a început cînd Donald Trump și-a amintit colocvial cum a încercat el în anul 2005 să primească, cu sprijinul Senatului american, contractul renovării sediului Națiunilor Unite, cu precizarea că Statele Unite deveneau principalul finanțator al lucrărilor. Cum a oferit el, la prețuri mult inferioare celor cheltuite ulterior de organizație finisaje superioare, de exemplu, lemn de mahon pe pereți în loc de plastic și marmură la pardoseli în loc de mozaic de beton. Incapacitatea organizației de a-și gestiona bugetul era ilustrată perfect de scara rulantă care tocmai se defectase.

În ce calitate îi mustra Donald Trump pe membrii Secretariatului General? În calitate de reprezentant al Statelor Unite, principalul contributor al Națiunilor Unite, atît la bugetul ordinar, dar mai ales la cel extraordinar.

În anul care se încheie, Donald Trump nu a fost doar principalul furnizor de știri politice internaționale, dar și, cum se spune, în noul limbaj de lemn „creatorul celui mai interesant conținut”.

Cei mai mulți erau de părere că va sfîrși prin a se asfixia cu promisiuni greu de onorat sau imposibil de onorat. Și totuși, culegea dovezi de loialitate fără să ofere în contrapartidă asigurări deosebite.

Până la urmă, politica vamală nu a eșuat, bursele nu s-au prăbușit, noile animozități sînt vechile animozități ale amicilor Administrațiilor Biden, Obama, Clinton, iar ultimul trimestru a apărut cu un succes internațional important și cu o întrebare – cine mai are autoritatea deplină să îl judece pe Donald Trump? Oare BBC, care a ajuns să fie ironizat de tabloidele britanice?

¹ *L'invention de l'islamo-palestinisme*, Odile Jacob, Paris, 2025

Patriotismul consecvenței

Mădălin BUNOIU

Parafrazându-l pe Mircea Eliade (*Ce oameni excepționali trec pe lângă noi, anonimi, și noi admirăm prostește atâția neghiobi, numai pentru că au vorbit de ei presa și „opinia publică”, numai pentru că le-a popularizat numele, politica și literatura*), sunt, într-adevăr, atâția oameni minunați peste ale căror realizări trecem prea ușor, încurcați și încărcăți de masa mediocrilor guralivi care au învățat că rușinea ține o ora, o zi, poate o săptămână, sau poate nici măcar atât.

Într-o țară în care atunci când vorbim de justiție reperul este prescrierea faptelor și când în loc de a-i avea în pușcării sau măcar ieșiți din viața publică pe infractorii dovediți, ei bine, ei defilează țăntos prin studiouri de televiziune, în *social media* sau prin organizații pseudo-elitiste acolo unde, tot mai agresiv, se dau și se primesc diplome și premii. *Diplomiada* este noua *Daciadă*. Inventăm gale, inventăm evenimente, inventăm ocazii în care, amintind o glumă pe care o spun doar prietenilor (acea glumă cu - *mai stăm sau ne felicităm între noi?*), ne premiem noi, pe noi. Cât mai multe premii, cât mai multe diplome, cât mai multe zorzoane, cât mai kitschoase, cât mai lucioase, astfel încât - *să fie pentru toată lumea*.

Adeptyi progresismului socialist-comunist preseză înspre un comportament prin care să ne ferim să spunem „X este cel mai bun, Y are cea mai mare notă, Z este cel mai performant”. În schimb, consumăm efort și energie pentru a nu lăsa pe nimeni fără diplomă, fără medalie, fără zorzoane. Adevărații performeri sunt înecați în lacul mălos al mediocrității și, cel mai adesea, unii nici nu mai reușesc să iasă de acolo.

În felul acesta, totul se denaturează: performanța, progresul și chiar sentimentul patriotic. Zilele trecute, aterizând pe Otopeni, la ieșirea din aeroport constat că undeva la 200-300 persoane „echipate” cu steaguri și cocarde tricolore, în costume populare, cu baloane și alte elemente decorative, așteptau cu nerăbdare pe cineva. Primul instinct a fost acela de a mă gândi: oare ce performanță sportivă a mai obținut vreun compatriot? La cât de rare însă au ajuns să fie performanțele sportivilor români mă așteptam să știu despre ce este vorba, dar nu găseam nimic în memoria de dată recentă.

Nici nu aveam cum, căci sărbătoarea ad-hoc îi era dedicată Șoșoacăi. Oamenii aceia o așteptau să-i spună „La mulți ani”, la împlinirea vârstei de 50 de ani. Sigur, e frumos un astfel de gest, dar mă întreb - cum e posibil ca „patriotismul” (în fapt, pseudo-patriotismul), această șaradă a izolaționiștilor, să adune atâția adepty?

Și ajungem astfel la un subiect întotdeauna deschis: cum definim patriotismul și formele sale de manifestare?

DEX-ul spune sec: patriotism = sentiment de dragoste și devotament față de patrie și de popor, statornicit în decursul istoriei. Și de aici putem începe o întreagă poveste. Cu privire la acest concept, la acest sentiment și simțământ, am sesizat câteva tendințe în ultimii ani. Astfel, tot mai mulți români (și cu precădere cei din zona politică) își țin mâinile la piept, în dreptul inimii, la intonarea imnului și afișează o mină atât de afectată de a-i crede că pe umerii lor stă toată istoria de aproape 14 miliarde de ani a Universului. Totodată, observi cum nu mai știu versurile după prima strofă, punctând în mod evident fariseismul momentului. Nu mai vorbesc de trimerile dacopate, istoriile inventate, în contextul în care istoria și patriotismul pot să fie armonizate în jurul condiției umane pur și simplu.

Patriotismul se poate însă manifesta cu modestie, cu onestitate și mai ales cu dragoste. Ce înseamnă, de fapt, să fii patriot? Dincolo de lozinci strigate mecanic, de stegulețe fluturate festivist și de scene atent regizate pentru camerele de filmat, patriotismul autentic nu are nevoie de artificii. El nu se consumă în excesul de decibel al tribunelor, nici în șirul nesfârșit de poze cu mâna la inimă. Mai degrabă, el se clădește tăcut, zi de zi, în lucruri mici, făcute bine. Patriot este cel care crede în valori, nu doar le rostește. Cel care respectă adevărul, cinstea, responsabilitatea, pentru că fără aceste pietre de temelie nicio comunitate nu rezistă, nicio țară nu progresează. Nu poți iubi România doar în poezii sau doar la ocazii, dacă în restul timpului contribui, prin pasivitate sau interes, la degradarea ei.

Patriotism înseamnă să spui „nu” corupției, „nu” imposturii, „nu” compromisului toxic, chiar și atunci când ești singurul care o face. Patriot este și cel care păstrează tradiția nu ca pe un ornament prăfuit, ci ca pe un mod de a transmite mai departe demnitatea propriei comunități. A te bucura de sărbători, de folclor, de meșteșuguri, de felul în care bunicii noștri au înțeles lumea – toate acestea nu sunt dovezi ale unui naționalism primitiv, ci semne de continuitate. Asta nu înseamnă să trăiești cu fața întoarsă spre trecut, ci să-l folosești ca pe o ancoră pentru a rămâne tu însuși într-o lume care te smulge din rădăcini.

Patriot este cel care își face treaba. Simplu, corect, cu decență. Fără să se laude, fără să ceară medalii. Medicii care își văd de pacienți în spitale aglomerate, profesorii care nu renunță la elevii lor, antreprenorii care creează locuri de muncă, voluntarii care strâng gunoaie de pe marginea râurilor – ei sunt adevărații patrioți. Ei nu au nevoie de „Diplomiadă”, pentru că fapta lor vorbește mai clar decât orice titlu scilipicios. Patriot este cel care îi ajută pe cei din jur. Nu din obligație, ci pentru că înțelege că o țară puternică este suma comunităților în care oamenii se sprijină între ei. Când te implici în pro-

iectele comunității tale, ridici țara mai mult decât o mie de discursuri pompoase. Patriot este cel care păstrează specificul local și regional.

România nu este o entitate abstractă, ci o colecție de sate, orașe, obiceiuri, bucate, peisaje, accente, legende, oameni. Când susții un muzeu local, când cumperi produse de la țărani, când încurajezi un meșter popular, când promovezi frumusețea locurilor tale – atunci păstrezi vie fibra acestei țări. Iar fibra aceasta, de cele mai multe ori, nu stă în marile capitale ale lumii, ci în micile comunități în care oamenii încă se salută pe uliță. Îi iubesc pe acei compatrioți care își susțin echipa de fotbal Avântul X sau Fulgerul Y ca dovadă a ce înseamnă localul în viața lor. Patriot este cel care cinstește personalitățile locale, regionale și naționale, nu doar pe cele mediatizate (a se vedea și cronica pe care am făcut-o în numărul precedent al *Orizontului*, despre „Enciclopedia Bannatică”).

Fiecare oraș are oamenii lui mari, profesori, medici, scriitori, artiști, eroi neștiuți, oameni care au făcut cinste comunității. Să-i cunoști, să-i amintești, să-i prețuiești – acesta este un act de patriotism. Căci patriotismul adevărat nu se hrănește din vedetele contextuale, ci din recunoștință. În fine, patriot este cel care respectă oamenii, pur și simplu. Vecinul, colegul, vânzătoarea de la magazin, șoferul de autobuz. Patriotismul nu este despre a te ridica deasupra celorlalți, ci despre a te simți parte dintr-o comunitate pe care o tratezi cu demnitate.

Poate că ar trebui să ne întoarcem la acest patriotism tăcut, așezat, nepretențios. Un patriotism care nu face spectacol, nu cere aplauze, nu caută camerele. Un patriotism care se vede în priviri, nu în gesturi teatrale; în fapte, nu în parade; în consecvență, nu în artificii.

FACE OFF

Vladimir TISMĂNEANU

Eram student la sociologie la începutul anilor '70 când am citit cartea lui Raymond Aron intitulată, limpede și fără echivoc, „Démocratie et totalitarisme”. Am împrumutat-o de la Biblioteca Franceză de pe Bulevardul Dacia. Era în scurta perioadă când frecventarea bibliotecilor occidentale era îngăduită. Desigur, câtuși de puțin încurajată. Mai târziu, lucrurile s-au complicat. De la colegul meu de an, Andrei Rozsa, am citit alte cărți de Aron. Plus Merton, Parsons, Morin. Făceam tot posibilul să depășim provincialismul, unii profesori ne puneau la dispoziție propriile biblioteci. În cazul meu, aceștia au fost N. Tertulian și Ovidiu Trăsnea. Aveam și norocul de a fi prieten cu regretatul Alexei Florescu. Îmi împrumuta, cu știrea și acordul tatălui său, Mihail Florescu, cărți de istorie, sociologie și filosofie politică. Adorno, Horkheimer, Marcuse, Brzezinski, Djilas, Roy Medvedev, Margarete Buber Neumann, Berdiaev. Respiram sub gheață.

Amintita carte a lui Raymond Aron a fost una din acele lecturi formatoare, într-adevăr esențiale. Am revenit la ea în repetate rânduri. Despre Aron a scris extrem de pătrunzător Tony Judt în „The Burden of Responsibility”. Evident, în epocă, Aron nu era câtuși de puțin gustat de ideologii oficiali. Îmi amintesc momentul examenului meu de admitere la doctorat. Pregătisem o bibliografie legată de tema mea, *Teoria Critică a Școlii de la Frankfurt și radicalismul de stânga contemporan*. Din comisie făcea parte și profesorul de socialism științific

Radu Florian. A fluturat lista bibliografică și a exclamat că nu înțelege ce caută acolo de-alde Arendt, Aron și Berlin. Pentru Florian & Co, „gramscieni” cu voie de la stăpânire, aceștia, gânditorii antitotalitari, erau *les bêtes noires*.

În patru ani de facultate, cu excepția lui C. Nicuță, nu-mi amintesc să fi auzit vreo referire la cel mai important sociolog francez al acelor vremuri. Nefiind capabili să polemizeze inteligent, floriienii și cazanii îl osândeau ca „reacționar”. Când aud evocări despre „mintea deschisă” a lui Radu Florian, izbucnesc în răs. Era întruchiparea minții închise, dispusă să servească fără rezerve societatea închisă.

Pe Ceaușescu îl privea ca pe o anomalie pasageră. Un accident de parcurs. Florian juca rol de vedetă la „consfătuirile cu cadrele didactice din domeniul științelor sociale”. Ca și Pavel Apostol, servea menținerii unei fațade de minimă „respectabilitate” bibliografică. Un marxism-leninism de vitrină. A apărut la TVR lângă Ilici imediat după prăbușirea regimului în care predase, decenii la rând, ideologia oficială. A înhățat imediat după aceea o sinecură oferită de Ilici și don Pedro, un institut aflat sub egida Academiei, și-a plasat și unul din feciori (Alexandru R. Florian) acolo. Metehne dinastice, într-adevăr...

Mie unuia mi se pare ca există motive să nu renunțăm la conceptul de totalitarism. Adus la zi, nuanțat, utilizat fără exagerări ori stânjeneli. Dar am în vedere totalitarismele reale, nu pe cele imaginare. De pildă, neo-totalitarismul putinist, cu a sa ideologie imperialistă, militaristă, milenaristă, anti-occidentală, pseudo-eshatologică. Ori totalitarismul islamist în versiunea iraniană și în aceea a Hamas. Putin recrutează „Oamenii Noi” printre criminalii din închisori pentru a ucide și a jefui în Ucraina. Hamasismul promite „Oa-

menilor Noi” salvarea prin băi de sânge. Trăim într-o perioadă de confruntare acută între Iluminism și Contra-Iluminism. Raymond Aron a lămurit și a luminat multe dintre aporiile timpurilor moderne. Era un realist pentru care drepturile omului erau esența însăși a unei lumi civilizate.

* * *

Mă gândesc la semnificațiile zilei de 9 noiembrie. Nașterea Republicii de la Weimar și Războiul Civil German care i-a urmat. Bavaria Roșie, uciderea Rosei Luxemburg, KPD, SPD, NSDAP. A început de ieri să ruleze filmul „Nuremberg”. Russell Crowe în rolul lui Hermann Goering. Mergem să-l vedem zilele acestea. Procesul de la Nürnberg a fost și unul al ideologiei naziste. Ideologia care a inspirat dezlănțuirile de ură din Noaptea de Cristal. A geamurilor și a capetelor sparte. Oroarea s-a petrecut, din ordinul lui Hitler, pe 9 noiembrie 1938. Preludiul macabru al Holocaustului. Politica apocaliptică și catastrofa războiului total. Prăbușirea lui Tertium Imperium, ruine, disperare, cenușă. Înființarea RDG, colonia sovietică definită prin constituția lui Walter Ulbricht drept „primul stat german al muncitorilor și țăranilor”.

9 noiembrie 1989, prăbușirea Zidului Berlinului. „Wir sind das Volk”. Dezintegrarea Stasiland. Săptămăna trecută le-am recomandat studenților mei să citească articolul clasic al lui Albert Hirschman apărut în 1993 în *World Politics*: „Exit, Voice, and the Fate of the GDR”. Am avut șansa să-l întâlnesc pe marele gânditor social la Institute for Advanced Studies din Princeton. Am luat prânzul împreună cu profesoara Anna Seleny. Fosta asistentă de cercetare a lui Janos Kornai. L-am întrebat despre câteva teme esențiale care au marcat tulburata istorie a veacului 20. Regret enorm că n-am înregistrat acea discuție. Albert Hirschman era prin naștere *ein Berliner*.

Povestire premergătoare filmului MECIURI ȘI ZILE

Andrei UJICĂ

*De câte ori văd un grup de copii jucând
fotbal, reîncepe istoria jocului.*

Jorge Luis Borges

Mă gândeam la fraza asta într-o seară în care priveam cum bat mingea nepoții mei, Emil, Paul și Oscar, cu niște prieteni, pe terenul de fotbal din orașelul lor de pe Valea Rinului. La un moment dat am spus: „Sper ca acești copii să nu-și fi trăit încă prima mare dramă fotbalistică. De obicei ea rămâne temelia de neclintit a disperării înfrângerii pentru tot restul vieții. Durerea aceea e mai ascuțită și mai persistentă decât extazul triumfului. Știi la ce mă refer...”, am mai zis. „Da, știu”, a răspuns Matei, fiul meu, care stătea lângă mine. Apoi am tăcut din nou amândoi și fiecare a intrat în amintirile lui.

În 1994, la Campionatul Mondial din SUA, echipele ieșite din blocul sovietic au jucat ca descătușate: Bulgaria a ajuns în semifinală, iar România în sferturi, uimind pe toată lumea. Golul lui Gică Hagi din primul meci din grupă, cu Columbia, a făcut senzație, fiindcă părea că vine de nicăieri, mai bine zis, direct din frigul Războiului Rece. A rămas unul din cele mai frumoase ale turneului. La București, oamenii au ieșit să sărbătorească victoria pe stradă, iar Matei, ajuns la vârsta primului campionat „care contează”, a intrat, spre surprinderea mea – la Heidelberg, unde trăiam de când întorsesem spatele României, la începutul anilor 1980 – în febra inevitabilă a supporterului nativ.

În optimi, Naționala României a jucat cu Argentina și a făcut cel mai bun meci din istoria ei. Argentina venise în America cu gândul să răzbune finala pierdută în 1990, dar, cum Maradona tocmai fusese expulzat

dintr-o revoluție. Din bucătărie se aude cum Lena ne pregătește masa.]

În seara de după meciul cu Argentina, bulevardul Magheru din București era însă un loc al triumfului. Bucuria de pe fețele oamenilor arăta de parcă toți ar fi primit câte un bilet cu câștigul cel mare la loto, fiind pe deasupra ferm convinși că România va trece și de Suedia în sfertul de finală pe care urma să-l joace. Eu mă aflam la Moscova în perioada aceea, unde mă pregăteam să trimit o cameră de 35 mm pe stația spațială Mir – monumentul astral al Revoluției din Octombrie –, ce avea să fie deorbitată în 2001 și aruncată în Pacificul de Sud. Da, 2001, ați auzit bine.

[În după-masa aceleiași zile, în casa din Querbein. Ușa e deschisă spre camera de joacă a copiilor, iar la televizorul de acolo se vede secvența de început din *Out of the Present*, filmată pentru mine în cosmos. De la biroul la care nu stă nimeni, vocea lui Jean-Luc Godard rostește următorul text de Pierre Reverdy: „Imaginea este o creație pură a spiritului. Ea nu poate să se nască dintr-o comparație, ci din apropierea a două realități mai mult sau mai puțin îndepărtate”.]

Prins cu treburi, am ajuns cu întârziere în locuința mea moscovită în ziua celui meci faimos pentru noi, așa încât nu l-am putut urmări decât de la reprimă a doua încolo. Am văzut așadar cum au egalat suedezi și s-a intrat în prelungiri, apoi cum au condus din nou românii prin golul lui Răducioiu, iar cu cinci minute înainte să ajungă în prima lor semifinală de campionat mondial, portarul Prunea sare pe lângă mingea pe care Andersson o bagă cu capul, peste el, în poartă. La loviturile de departajare, România a pierdut și a fost eliminată din competiție.

A tunci m-a sunat Marietta de acasă, de la Heidelberg, să-mi spună că Matei a făcut o criză de plâns și că nu-l poate opri. Mi l-a dat la telefon. Plângea cu sughițuri și era de-o disperare cum numai copiii o pot arăta. Am încercat să-l potolesc, spunându-i că e foarte onorabil că România a ajuns până în sferturile de finală ale unui campionat mondial, dar că în semifinală ar fi jucat cu Brazilia cu care oricum ar fi pierdut. „Nu-i adevărat!” – a țipat el. „De ce ții tu mereu cu Brazilia?”

Plângea nestăpânit. Nu știam ce să fac, nu putea fi consolată cu niciun chip. După ce-am închis telefonul, am stat multă vreme pe scaun în bucătăria de la Moscova, înțelegând că în jalea copilului se aude și cum s-a risipit în seara aceea întreg elanul Revoluției din 1989 și că toate speranțele puse în ea au intrat brusc în morile care le vor măcina până n-o să rămână din ele decât nisipul tranziției. Înainte să adorm, mi-am spus că la prima ocazie am să-i răspund lui Matei la întrebare. Nu mai știu de ce n-am făcut-o până acum.

M-am uitat din nou la ce joacă copiii. Tocmai se certau la centrul terenului, nefiind de acord dacă un gol marcat de Paul a fost valabil sau nu. Aerul era încărcat cu miros de primăvară și dinspre Rin adia o briză ușoară. „Auzi, Matei? Jean-Luc Godard a spus că *dacă comunismul a existat vreodată, a fost în timpul unui meci de fotbal în care Honvéd Budapesta a bătut Anglia cu 6 la 3 în 1953*. Mă rog, fiecare cu visurile și decepțiile lui. Eu am să ți le povestesc pe ale mele, că tot m-ai întrebat atunci.”

Așa că am luat-o de la început. N-am prins echipa de aur a Ungariei și nici marele Honvéd. Eram prea mic pe-atunci, ca să nu mai spun că nici nu erau televizoare la care să poți vedea meciuri internaționale în anii 1950 în România. Oamenii ascultau transmisiile partidelor la radio, astfel încât legende în legătură cu cutare sau cutare gol erau cu atât mai înflorite.

Primele imagini cu fotbal mare pe care le-am văzut au fost la cinema. Pe vremea aceea, orice reprezentație începea cu *Jurnalul de actualități*. Într-unul dintre acestea am văzut un reportaj cu întoarcerea acasă în triumf a echipei naționale de fotbal a Braziliei, după ce câștigase pentru a doua oară cupa Jules Rimet, la Campionatul Mondial ce avusese loc în 1962 în Chile. Au fost arătate desigur și fazele importante ale finalei cu Cehoslovacia, jucată pe Estadio Nacional din Santiago, al cărei erou fusese Mané Garrincha. Abilitatea lui de a dribla electriza. Își depășea adversarii mai ușor decât o făcuse oricine până la el și, probabil, și de-atunci încoace. Am rămas cu gura căscată, la fel ca publicul din tribunele de pe Nacional.

Pe vremea aceea, unele doamne mai veneau la stadion cu pălării-clopot pe cap și câte-un șirag de perle la gât, iar domnii își dădeau cu briantină prin păr și aveau mustați à la Clark Gable. L-am pus în capul meu pe Garrincha alături de *Cei șapte magnifici*. Apoi, tot într-un *Jurnal de actualități*, l-am văzut pentru prima oară și pe Pelé. Era un scurt rezumat al meciului amical jucat de Seleção, aflată în turneu prin Europa, pe 4 iulie 1965, pe stadionul „Lenin” din Moscova, cu selecționata Uniunii Sovietice și câștigat de brazilieni cu 3:0. La faza de vârf a acelor secvențe, comentatorul a exclamat: „Pelé dribblează, Pelé șutează, Pelé marchează”. Am luat asta ca pe o formulă prin care mi l-ar fi prezentat personal.

În vara lui 1966 a avut loc Campionatul Mondial din Anglia, organizat acolo ca să se serbeze o sută de ani de la emiterea *Regulilor jocului* – *The Laws of the Game*. A fost primul campionat transmis la televizor. Meciurile erau în alb-negru – așa cum erau și majoritatea filmelor –, dar când te uitai la ele așteptai mereu să se întâmple ceva mareț. „Cinema minte, fotbalul, nu”, zice Godard.

Ideea că o să-i văd pe Garrincha și Pelé jucând împreună mă electriza. Garrincha, mai ales Garrincha, coechipierul congenial al lui Pelé pe aripa dreaptă, pe care eu îl știam doar din frânturile jurnalelor cinematografice, fiindcă zilele lui mari au fost înainte ca fotbalul să ajungă la televizor și ca eu să merg la școală. Garrincha, cel mai mare dribler din toate timpurile – *Alegria do Povo*, „bucuria poporului”. *O Anjo das Pernas Tortas* – „Îngerul cu picioare strâmbe” este titlul unei poem pe care i l-a dedicat Vinicius de Moraes, poetul care a scris și versurile pentru *The Girl from Ipanema*.

Emoția unei transmisiuni în direct, așteptate cu sufletul la gură, ajungea la paroxism de cum vedeai mira Eurovisionului, pe care răsuna solemn un *Te Deum* din secolul al XVIII-lea de Marc-Antoine Charpentier, aducându-ne nouă, celor închiși în lagărul socialist, lumea liberă în casă și făcându-ne părtași pe timpul câte unui meci la respirația globală. Transmisiunile Eurovision erau preluate de Interviziune, organismul televiziunilor din blocul sovietic, cu mira și imnul eroic respectiv. Așa încât se deschideau scurt, una după alta, două ferestre: întâi cea cu muzica sovietică a Interviziunii și apoi cea cu *Te Deumul* lui Charpentier, al Eurovisionului, cu care apoi intrați, ca să zic așa, direct pe teren, unde te simțeai, în același timp, plecat de și ajuns acasă.

[Pe biroul din strada Querbein, o foaie de hârtie poartă, în scrisul lui Godard, fraza: *La liberté n'est pas la règle, mais l'exception*.]

Așteptările ca Brazilia să câștige al treilea titlu consecutiv erau imense. Lucrurile începuseră de fapt bine. În primul meci, Bulgaria a fost învinsă cu 2:0, cu goluri marcate de Pelé și Garrincha, ambele, din lovituri libere din afara careului. Adversarii au răspuns însă cu duritate la *jogo bonito* brazilian. Pelé a fost atacat fără menajamente în repetate rânduri, alegându-se cu o accidentare la genunchi, care l-a ținut pe tușă în meciul următor cu Ungaria.

Supporterii au avut presimțiri proaste, Seleção nu mai pierduse de 40 de meciuri, de când jucaseră împreună Pelé și Garrincha, iar acum urma să fie doar unul dintre ei pe teren. Ungaria nu mai avea echipă de aur, de când, în 1956, șase jucători de la Honvéd au întors spatele comunismului și au rămas în occident la capătul unui joc din Cupa Campionilor Europeni disputat la Bruxelles împotriva lui Athletic Bilbao. Ungaria dispunea însă de câțiva fotbaliști noi redutabili – Florian Albert, Ferenc Bene, Gyula Rákóczi – și s-a impus cu 3:1. Avea să fie ultimul meci al lui Garrincha pentru Seleção. Pe tot timpul transmisiunii, comentatorul s-a referit de nu știu câte ori la problemele lui cu alcoolul și cu faptul că-și depășise zenitul. Căderea lui tragică după turneul din 1966, unde n-a mai jucat decât aceste două meciuri, m-a întristat multă vreme.

Țin minte că după eliminarea Braziliei am ascultat câteva zile în șir *The Girl from Ipanema* – cântată de Astrud Gilberto, cu Stan Getz la saxofon și João Gilberto la chitară. Acesta din urmă a spus odată: „Trei stiluri muzicale ne-au dat nouă forma libertății interioare: bossa-nova, The Beatles și samba jucată de Seleção între 1958 și 1970”. Adică proiectul Pelé. Era pe vremea când Gabriel García Márquez scria, la Ciudad de México, *Un veac de singurătate*, cartea în care s-au topit și scrâșnete, și licăririle vieții lui Garrincha, fotbalistul care ne părea nouă – așa cum i s-a ivit Melchiade lui Márquez – cineva întors din lumea de dincolo, unde nu mai putuse suporta singurătatea, ca să ne aducă un covor zburător.

din turneu după ce a fost depistat pozitiv cu efedrină – la testul antidoping dinaintea de ultima partidă din grupa lor, cu Bulgaria –, iar Claudio Caniggia era accidentat, românii au intrat ceva mai puțin timorați pe teren. În mod surprinzător, au câștigat – 3:2, cu două goluri minunate ale lui Ilie Dumitrescu și un asist, tot al lui, pentru Hagi. La București euforia a fost fără margini, oamenii umpluseră Piața Universității și treceau claxonând cu tricolorul scos pe geam pe lângă hotelul Intercontinental.

Când am văzut imaginile la televizor, ele s-au acoperit în minte cu cele de pe caseta video care înregistrase împușcăturile asupra demonstranților, în același loc, pe 21 decembrie 1989, în noaptea de dinaintea căderii lui Ceaușescu, așa cum le-am introdus în filmul pe care l-am făcut cu Harun Farocki în 1992, încercând să găsim un sens în videogramele acelei răsturnări. Dacă „ imaginea e o propoziție a realității” – cum s-a spus –, atunci și reciprocă e valabilă. Noi, când privim, vedem cuvinte și când vorbim auzim imagini.

[Acasă la Matei, pe Querbein, era liniște după plecarea noastră la terenul de fotbal. Pe un pervaz din salon e o lampă aprinsă, iar una dintre ferestre e deschisă. O boare umflă perdeaua. Prin ușa cu ochiuri de sticlă din stânga biroului luminat de o altă veioză, se vede ecranul televizorului de la capătul celălalt al salonului, pe care se derulează scena pomenită din *Videograme*

Un veac de singurătate a apărut în vara lui 1967 și ne-a scos din minți, băgați care pe unde eram în cotoanele noastre. Până când a venit Seleção și a jucat de parcă ni l-ar fi citit cu voce tare – pe 21 iunie 1970, la prânz, pe stadionul Azteca din Ciudad de México –, adunându-ne pe toți în fața televizoarelor.

[O altă foaie olografă pe biroul din Querbein, în aceeași caligrafie:

Parti de Liverpool]

Da, știu prea bine, dar și:

[Parti de Copacabana]

Campionatul Mondial din 1970, din Mexic, a fost *cel formator* pentru mine. El s-a suprapus cu examenul meu de bacalaureat, ceea ce nu m-a oprit să-l urmăresc în întregime. La început de-acasă, de la Teremia – o comună șvabească bogată, în care mi-am petrecut o parte din copilărie și adolescență –, unde venisem să învăț pentru examen, după aceea, la Timișoara, acolo făceam liceul și stăteam în gazdă. În miezul turneului am intrat însă venind din noaptea imaginilor, așa cum îi le desenează radioul în cap. A fost ca o reîntoarcere în prima copilărie, când nu existau decât nălucile create de transmisiunile radiofonice ale unor meciuri-fantomă.

Pe 17 iunie a avut loc semifinala Italia – Germania, ce avea să devină *Meciul secolului XX*. Or, tocmai pe acesta nu l-am văzut. Îngrijorată de faptul că aş putea rata bacalaureatul din cauza campionatului, mama a venit să stea cu mine în gazdă la Timișoara în săptămâna în care trebuia să dau examenele orale. Pe 18 iunie, dimineața, era fixat examenul de Socialism științific, cel mai nesuferit dintre toate, așa încât mi s-a interzis să mă uit în seara dinainte la televizor, cu atât mai mult cu cât partida începea la 12 noaptea, ora României, și, în caz că ar fi avut prelungiri, s-ar fi terminat după 2, ceea ce s-a și întâmplat.

M-am băgat supărat în pat și n-am putut adormi. Mama m-a pus bineînțeles să sting radioul pe care îl aveam pe noptieră. Meciul ajunsese prin minutul 9, deabia ce marcase pentru italieni Boninsegna. M-am făcut că sting aparatul, de fapt, doar i-am redus volumul la minimum. Pe ce trecea timpul și se adâncea liniștea, am început să aud ca de la mare depărtare câte un cuvânt din comentariul lui Cristian Țopescu, tot așa cum auzai uneori vorbind la telefon – cu întreruperi și-n surdina – o convorbire de pe o altă linie.

Până când a strigat Țopescu, de s-a auzit clar și cu volumul anulat: „Schnellinger, tocmai Schnellinger!” Germania egalase în minutul 90 prin Schnellinger, care era singurul *stranier* din echipă, jucând de câțiva ani tocmai în Italia, pentru AC Milan. Din momentul acela mi-am lipit urechea de grila difuzorului, neîndrăznind să-l dau nici măcar un pic mai tare, fiindcă Țopescu țipa întruna și mi-era frică să n-o trezească pe mama, care dormea cu mine în cameră în seara aceea. În felul ăsta am ascultat meciul până la capăt – cele două reprize de prelungiri, în toată nebulina lor.

Finala Brazilia – Italia însă am văzut-o cu Fochii mei. A fost o demonstrație de bucurie pură, încununată de golul lui Carlos Alberto din minutul 87, la capătul celei mai pline de grație combinații care s-a văzut vreodată într-o finală de campionat mondial. Clodoaldo trece în slalom printre patru italieni, încă în jumătatea braziliană de teren, pasează lui Rivellino, de la el mingea ajunge la Jairzinho, acela o prelungește la Pelé, care o trimite la întâlnire, în colțul din dreapta al careului de 16 metri, pentru Carlos Alberto, ce vine în viteză din spate pe banda lui și o trimite cu un voleu superb la colțul lung, stabilind rezultatul final – 4:1.

Italianii – storși de puteri după prelungirile epuizante cu Germania – depuseseră armele încă de la golul 3, marcat de Jairzinho, iar brazilienii își sărbătoreau deja victoria. Echipa aceea o știu și azi pe de rost: Felix în poartă, Carlos Alberto (căpitan), Piazza, Brito și Everaldo pe linia de fund, Clodoaldo și Gérson la mijloc, Jairzinho și Rivellino pe aripi, Pelé și Tostão pe post de atacanți centrali.

[În aceeași după-masă, pe Querbein. Copiii se aud din camera de joacă. Matei, care e la ei, le spune: „Andrei v-a adus niște DVD-uri cu filmele lui și unul cu imagini din Timișoara, ca să vedeți și voi cum arăta orașul pe vremea când m-am născut eu sau chiar pe când era el încă la liceu”. La televizorul din salon, rulează *JLG/JLG*. Se vede scena în care Godard e așezat la masă în casa de pe malul lacului Geneva și, în timp ce camera panoramează alături, în bibliotecă, biroul și rafturi de cărți, se aude următorul fragment din monologul lui: „Amintirile din copilărie nu sunt imagini,

sunt umbre ale spiritului. A fost ieri. Un ieri care nu pleacă. Dimineața școala, seara cinema!”.]

Între timp, pe terenul de fotbal, copiii terminaseră jocul și stăteau în semicerc pe gazon. Aveau o tabletă așezată în fața lor și se uitau la o compilație, pe care o primiseră de la mine, cu cele mai spectaculoase goluri marcate în meciuri împotriva Angliei. Le-am ținut și o mică prelegere când le-am dat-o, în care le explicam că, până nu demult, însemna ceva pentru orice națională să întâlnească selecționata țării care a inventat jocul. Unii dintre copii preferau golul marcat de Maradona în sfertul de finală la Campionatul Mondial din 1986, declarat ulterior *golul secolului*, alții pe cel al lui Ronaldinho, din lovitură liberă, în sfertul de finală din 2002 sau foarfeca ireală a lui Ibrahimovici, jucând pentru Suedia, în amicalul din 2012.

– Știi cine a definit cel mai pertinent golul, Matei?

– Cine?

– Pasolini. „Golul” – a zis el – „e fulgurație, stupeoare și ireversibilitate. Exact la fel ca limbajul poetic. Fotbalul care se exprimă prin cele mai multe goluri este fotbalul cel mai poetic (...) așa cum și driblingul este în sine un moment poetic. Ei bine, cine sunt cei mai buni dribleri și marcatori din lume? Brazilienii”. Era de parcă mi-ar fi citit gândurile.

[O ultimă foaie olografă pe biroul din Querbein, în aceeași caligrafie:

L'art est le contraire de l'idéologie.]

Fotbalul brazilian era o formă de libertate ce transcendea ideologicul. De aici îi venea fascinația irezistibilă. Aura lui era sinonimă cu o promisiune de beatitudine, un fel de garanție de catharsis colectiv și de fraternitate universală. Speranța noastră era ca nucleul lui să iradiază, pentru ca vraja să se răspândească. Știam însă că visul brazilian se va întreprinde. Imediat după acel campionat din Mexic, atenția noastră s-a îndreptat către o altă făgăduință.

[Din nou în camera de joacă a copiilor, în după-amiaza aceea din Querbein. Unul dintre ei pune DVD-ul cu imaginile din Timișoara pomenite două paranteze drepte mai sus.]

Ajunsese și la noi zvonul că în Olanda ar fi apărut, la Ajax Amsterdam, un „Pelé Alb”, pe nume Johan Cruyff, și un antrenor poreclit „Generalul”, pe numele lui adevărat Rinus Michels, despre care se spunea că ar fi inventat „fotbalul total”. Iar în vara lui 1971 a căzut ca o bombă vestea ce a făcut multe zile ca grupul de foști jucători ai Ripensiei – marele club al Timișoarei desființat în 1948 – să gesticuleze agitat la locul lor de întâlnire din colțul de la Lacto Bar, în Piața Operei. Ștefan (Piști) Covaci, timișorean și fost ripensian și el, fusese din senin numit noul antrenor al lui Ajax Amsterdam!

Antrenase din 1967 Steaua București, dar de aici și până la Ajax era un drum, ba chiar un salt de neînțeles nu doar pentru venerabilii ripensieni din Piața Operei, ci și pentru noi toți. Ce a urmat se știe: cu școala lui Michels și libertatea dată de Covaci, Ajax a câștigat încă doi ani la rând Cupa Campionilor Europeni (1972 și 1973), plus cupele adiacente (Supercupa Europei și cea Intercontinentală), jucând de departe cel mai frumos fotbal al momentului în Europa. Godard a spus atunci că Ajax joacă de parcă ar fi o trupă de free jazz. Pentru mine, era ca și cum ar fi intrat The Who pe gazon, cântând *Talkin' 'bout my generation!* Și așa și arătau toți.

Proiectul olandez a apărut în formație completă la Campionatul Mondial din 1974, unde au ajuns *en fanfare* în finală. Eu însă asociaz jocul lor în primul rând cu *Zazie dans le métro*, romanul lui Raymond Queneau. De câte ori îl vedeam pe Cruyff jucând, o auzeam în ureche pe Zazie cum rostește: *Et d'abord, je m'en fous*. Stilul *oulipian*, de *libertate în constrângere* spre care tindea Queneau era pus în practică de olandezi, fiind tot ceea ce putea oferi fotbalul în materie de libertate, închis în regulile lui.

[La televizor, în salonul din Querbein (suntem din nou în seara pe care o povestește filmul) rulează secvența din *Autobiografia lui Nicolae Ceaușescu*, în care Nicolae și Elena Ceaușescu joacă table, în costume de baie, pe o terasă la marginea mării.]

„Și atunci, Matei, a început, în finala Cupei Mondiale din 1974, un meci la care am suferit mocnit 12 ani, fiindcă atât a durat pentru mine.”

Cruyff obține din minutul 1 un penalty și olandezii conduc încă înainte să înceapă bine partida. Hölzenbein

se aruncă în careu în minutul 23, arbitrul Taylor se lasă păcălit și îi acordă și lui un 11 metri. Nemții egalează, iar în minutul 43 Gerd Müller marchează în stilul caracteristic și aduce Germania în avantaj pe tabelă. Cruyff își pierde răbdarea, protestând încă o dată vehement în fața arbitrilor pentru lovitura de pedeapsă din care au egalat nemții, se alege cu un cartonaș galben care i se acordă la pauză și – „în meciul meu” – rămâne în vestiar.

În repriza a doua, în care se schimbă stadionul, apare Kempes în locul lui Gerd Müller și ridică rezultatul la 3:1. O furtună de confetti învolbură aerul pe Estadio Monumental din Buenos Aires. Cum bine a spus un jurnalist neamț mult mai târziu, „Cruyff, Rep,

Rensenbrink și ceilalți au fost cu siguranță cei mai buni fotbaliști din lume la vremea lor, dar din păcate știau și ei lucrul ăsta”.

Meciul la care mă uitam eu nu se terminase însă și, în locul olandezilor, a apărut pe teren noua generație braziliană din jurul lui Zico, Socrates și Falcão, iar la adversari atancatul se numea acum Paolo Rossi. El a menținut numărul golurilor echipei sale la 3, brazilienii însă au mai redus diferența după ce a marcat Falcão în minutul 68, făcând 3:2. De egalat au reușit însă de-abia după ce s-a mai schimbat o dată stadionul, iar adversarii vorbeau acum franțuzește.

Așa s-a ajuns la prelungiri, în care nu s-a mai marcat, și la loviturile de departajare, când atât Socrates cât și Platini au ratat, după care Bruno Bellone trage în bară, dar de-acolo mingea îl lovește în spate pe Carlos, portarul brazilian, și intră totuși în poartă. Următoarea ratăre, cea a lui Julio Cesar, care a tras în bară, n-a mai mirat pe nimeni; ea a pecetluit soarta Braziliei, ca o moarte anunțată. N-a avut sorții de partea ei de-a lungul întregii partide la care m-am uitat cu suflul la gură de când eram încă student.

Presa braziliană a botezat repriza a doua din „meciul meu” *Tragedia de pe Sarrià* și a vărsat multe lacrimi de cerneală. Zico a spus că, fără înfrângerea aceea, jocul ar fi evoluat altfel, cultivând bucuria golului, nu obsesia rezultatului. *The Guardian* i-a combătut afirmația, susținând că „în ziua aceea nu fotbalul, ci naivitatea și-a găsit sfârșitul. Sistemul a triumfat asupra ideii deja muribunde a fotbalului ca artă”. Asta era o prostie, fiindcă arta nu moare niciodată, nici măcar în fotbal. Dar jurnaliștii scriu mereu cu mâna la care își poartă ceasul ideologic.

– Hai să mergem acasă, Matei, s-a făcut târziu pentru copii. Nu știu să-ți spun altfel decât că pentru mine fotbalul a fost o metaforă pentru artă, dar, vorba lui Shakespeare, dintr-un manual de-al meu din școală, *Our revels are ended... our sports are done*.

În timp ce-și strângeau echipamentele, copiii comentau încântați surpriza din săptămâna aceea din Cupa Ligii în Anglia, unde Grimsby Town, o echipă din liga a patra, o eliminase pe Manchester United.

À Jean-Luc Godard, In memoriam

Această creație artistică a fost realizată printr-o finanțare Energie! Burse de creație, acordată de Municipiul Timișoara, prin Centrul de Proiecte. Creația nu reprezintă în mod necesar poziția Centrului de Proiecte al Municipiului Timișoara, iar acesta nu este responsabil de conținutul ei sau de modul în care poate fi folosită.

Povestire premergătoare filmului MECIURI ȘI ZILE

18

În pădurice. În pustietăți. La pompieri

Viorel MARINEASA

Stăteam cu domnul Ciocârlie și cu Daniel la o masă lungă de lemn în păduricea care găzduiește Muzeul Satului Bănățean și trăgeam arar din câte-o halbă de bere. Discutam relaxat, așa cum mi-am dorit-o de mult timp, când dădu buzna peste noi un măgăruș din patrimoniul muzeului, tentat să înfulece hârțoagele de pe masa noastră și să soarbă lichidul din vre halbă.

Altfel zis, *stăm la masa de lemn la vreme de seară, după o zi caniculară de sfârșit de septembrie, în pădure stăm, la muzeul satului, lângă niște de halbe de bere stăm, la Birtuțu', așa-i zice localului. Pe când vorbim noi despre ale noastre, adică probleme politice și culturale interesante, vine măgarul care aparține de Muzeul Satului și își întinde botul pe masă, îl așază nepăsător și oarecum dus pe gânduri. Chicote de surprindere, mângâieri au loc pe nările lui măgărești mari și umede, cu buzoacele caută măgarul pe masă, le întinde peste cartea pe care Vio Marineasa i-a adus-o domnului Ciocârlie, peste cele două numere din revista „Dialog”, aparținând Cercului Democratic al Românilor din Germania pe care eu le-am adus domnului Ciocârlie. „Hi, hi, bată-te să te bată, ia te uită cum s-a obișnuit cu oamenii.”*

Discuțiile culturale încetează o clipă, măgăroniul s-a băgat între noi, careva își trage preventiv halba, te pomenești că-și bagă și botu, o fi învățat cu berea, el anumit stă aici, de asta îl și țin ca să facă plăcere vizitatorilor care, la oraș, mă înțelegeți, nu prea au de-a face cu animale... vine faptul de viață aidoma măgărocului și se bagă ca un măgar ce se află în discuțiile noastre pe probleme culturale, noi spunem înainte, adică atacăm cultura ca fapt de cultură, în timp ce faptul de viață stă cu nările și cu buzele și cu capul clămpău peste reviste și peste halbele de bere.

N-am gustat deloc secvența cu măgărușul băgăreț, găseam că, într-un fel, mi-a stricat comunicarea cu domnul Ciocârlie, aveam atâtea să-i spun, știam că n-o să-l mai văd degrabă, se muta la București, reușisem să-mi înfrâng reticențele și timiditatea, iar acum, poftim, se interpune un măgar răsărit de niciunde, mă enervează un pic și Daniel, care se distrează copios și nu găsește o soluție pentru a îndepărta fiara băgăcioasă. ...*el tocmai stă cu capul cum ziceam că stă, și noi ne pregătim să-l împingem cu mâna, cu cotul, ușor stânjeniți, așa cum și face domnul Ciocârlie până când, mânat de obscură impulsuri strămoșești, mă ridic de la masă și-i dau cu palma peste spate și-i zic „neel!” și el pleacă încet ca o banchiză, așa pleacă, se îndepărtează plictisit, se duce aiurea...*

Tot într-un septembrie, de Ziua Crucii, am plecat cu Daniel în expediție spre spațiile pustii, de la Lipova prin Ususău și Pătârș, apoi pe dealurile dintre Dorgoș și Spata. În pustietăți am scăpat de un posibil jaf și am ajuns spre seară la Spata, din care nu mai supraviețuiau decât școala, biserica (al cărei turn era căzut), trei familii de ciobani sibieni și o singură familie de bănățeni. Pe cei doi din urmă i-am înregistrat pe reportofon, în fața cortului nostru.

Să-l ascultăm pe soțul doamnei din pustiu: „... nu-i mai nimic, mormane de cărămizi, câte-un grajd, vre o cotarcă, te miri de-o rămas în picioare, vă spun că de nimic nu mi-i pagubă cum mi-i de pomii ăștia, ei n-au nicio vină, stau în urzici și zbeg, și pică mere ionatane, și cireșe, și pere, pică prin iarbă și putrezesc, nu le are nime treaba, atunci simț io mai tare pustiinătatea, când mă uit la pomii ăștia...” Viorel Marineasa se oprește înaintea unei cruci de marmură pe care o descifrează: „În amintirea eroului Rista Liviu din regimentul 94, căzut la Comciticota în Ungaria la 1945 în etate de 25 de ani...”

Făcusem imprudența să plec în expediție cu niște bocanci militari nepotriviți: nr. 41 la un picior și nr. 45 la celălalt. Reajuns „în civilizație”, avea să-mi cadă unghia degetului mare de la un picior, nu-mi amintesc care, stângul sau dreptul. Dați cu banul!

Una dintre instituțiile fundamentale din perimetrul Lipova-Radna-Șoimoș era cea a formațiunii de pompieri voluntari. Am scris și eu, și Daniel, nu rareori, despre ele. În interbelic fuseseră două, una românească și alta șvabească, fiecare cu cazarmă și cu remiză proprii. Așa-zisul regim de democrație populară le-a unificat din interese propagandistice, dar și din cele ținând de exercitarea controlului.

Iată-l pe copilul Daniel în ipostaza de „prunc-purtător-al-crucii-răposatului” la înmormântarea comandantului formațiunii de pompieri voluntari, când tocmai se hrănea dintr-un corn în timpul slujbei de îngropăciune: *Stai și înfuleci din corn nu departe de obrații de carton ai domnului comandant și te gândești că lucrurile acestea moarte știi ceva în solidaritatea lor răbdătoare pe care tu nu-l știi, după cum nu înțelegi că totul este mai mult mort decât viu în jurul tău, inclusiv stiloul pe care-l ții în mână și hârtia pe care tocmai o mototolești pentru că nu poți privi în față adevărul tâmpit și banal cu care i-ai înnegrit albeața.*

Notă. Pasajele culese cu italice sunt preluate din Daniel Vighi, *Apocalipsa 9 (retroproze)*, Paralela 45, Brașov – Pitești, 1999.

0 carte pierdută?

Alexandru POTCOAVĂ

Odată ca niciodată am locuit la Paris. În arondismentul 11, Passage Saint Ambroise 9 bis, într-un apartament ca un decor de film francez din anii '60. Două camere strâmte, vâruite alb, cu dușumele de scândură, o chichinetă cu mozaic pe jos și încăperea cu duș și wc cât o debara, la etajul doi, sub acoperișul de tablă zincată pe care răpăia ploaia. Era un imobil liniștit, mic-burghez, cu scară de lemn în spirală și *concierge* desigur portughez.

Rând pe rând, i-am găzduit acolo pe cei dragi, cu chef să vadă „Orașul Luminilor”. Printre ei, și pe soții Vighi. Daniel mi-a zis însă clar: venim, stăm 12 zile, dar o să și scriem despre asta. Despre fiecare zi în parte, o proză tu, una eu. Cum scriu cu Marineasa rubrica din *Orizont*, știi?

Am intrat în jocul lui și i-am zis: OK, apoi o să strângem textele într-o carte, cu titlul *În căutarea pierderii timpului*.

A răs, după care ne-am și apucat de treabă. Adică, în prima fază, de ciocnit un pahar de vin roșu, de vizitat locuri și adunat impresii.

De exemplu, în a treia zi am ieșit din gura metroului 3 la Opera Garnier, luând în piept hărmălaia, imensul *bouchon* de pietoni, mașini, autobuze și scutere. Am admirat faimoasa clădire ca o prăjitură cu cremă - comparația îi aparține lui Huysmans -, după care ne-am strecurat pe Rue de la Paix până în Place Vendôme, visul clasicist al lui Ludovic al XIV-lea. Sub ochii statuii sale, revoluționarii de la 1789 au defilat cu capetele nobililor înfipte în pari, așa că locul a fost mai cunoscut o perioadă ca Piața Țepelor. Tot aici, în 1792, Danton a proclamat Republica, dărâmând monumentul Regelui-Soare, în locul căruia Napoleon a pus Coloana Marii Armate, după modelul Columnei lui Traian.

În loc de confruntarea romanilor cu dacii, artiștii au reprodus luptele francezilor cu austrieii, iar în vârf au instalat statuia Imperatorului corsican înveșmântat ca omologul roman. După ce, sub regele Louis-Philippe, Napoleon a fost silit să poarte redingotă, Napoleon al III-lea l-a dezbrăcat înapoi la togă. Până în 1871, când comunarzii au secerat cu totul coloana. Chestie pentru care mai târziu a fost făcut responsabil pictorul Gustave Courbet, delegat pentru Arte Frumoase al Comunei, care a stat șase luni la răcoare și s-a văzut cu posesiunile scoase la licitație pentru reconstrucția falusului cu statuie-moț în vârf.

Am trecut apoi pe lângă hotelul Ritz și Vighi mi-a povestit de Proust și Hemingway, care obișnuiau să consume acolo. Mda, nu-i pentru noi – a conchis Daniel, văzând ce lume intră și iese pe ușă.

Și am ajuns în Jardin de Tuille-

ries, printre copacii aliniați cu sfoara și coroanele fasonate cu drujba, pășind pe aleea ca un deșert în mijlocul unei oaze. Am urmărit turiștii așezați pe scaunele verzi la fântâna arteziană, ce se lăsau pozați din unghiul în care părea că jetul de apă înalt de trei metri țâșnește dintre picioarele lor, apoi pe cei tolăniți pe sculpturile cu femei dezgolite, rânjind larg spre aparatul de fotografiat, apoi pe cei ce se trăgeau în cadru cu piramida Luvrului, părănd c-o apucă de vârf între două degete.

Și am intrat la Luvru. În căutare de expresivități involuntare, cauzate de trecerea timpului peste intenția artistică inițială – cum a zis atunci Vighi, ridicând profesoral indexul drept, ca la cursuri.

Ne-am oprit la *Fecioara alăptând Pruncul sub luna în creștere*, sculptura lui Alejo de Vahia din 1500, am trecut la o *Descindere în Infern* din Anglia lui 1400 și la un *Cristos pe cruce* bavarez din secolul XII. Teiul policrom ne-a condus spre *Fecioara cu Pruncul* din Breisgau, la 1520. Pruncul are capul mâncat de cari. Apoi am văzut *Cristosul pe cruce* din Brabantul secolului XV, din lemn de stejar crăpat până în miez. La final, am observat-o pe *Sfânta Maria Magdalena* a lui Gregor Erhart din Augsburg, ce face istorie de la 1515 mulțumită și lui Dürer.

În continuare ne-am dus la arta primitivă, la sculpturile *Kwakwaka'waku* din Columbia Britanică, *Chupicuaro* de Mexic - femeie de pământ ars cu fantă-sex -, omul cu dinți de câine din Hawai și stălpul cermonial din Insulele Solomon ce seamănă cu *Sărutul* lui Brâncuși. Grupul de prostituate ce i-a pozat lui Picasso pentru *Domnișoarele din Avignon* aduce cu niște idoli polinezieni invocați de canibali pentru nevoile lor carnale, capul umanoid din tuf vulcanic și plat ca al unui pește, procurat din Vanuatu și prezentat ca „piatră magică pentru vânătoarea de porci”, ar putea purta semnătura lui Modigliani.

Iar lingura-femeie zulu trimite la bucătăria internă, cu pardoseală etruscă, a unui Giacometti. Tot acolo am găsit și statuia *fôn* din Benin, însăilată din petice de tablă recuperate din te miri ce deponeu colonialist ca să-l constituie pe *Gou*, zeul fierului și al războiului.

U na peste alta, e bine că se precizează originea colecției, altfel mulți s-ar crede într-o expoziție de avangardă, la Centre Pompidou, iar spațiul s-ar umple de lume.

Cam așa a fost a treia zi de explorări. Iar la finalul șederii soților Vighi la Paris am promis să ne punem pe scris. Peste câteva luni, i-am trimis lui Daniel textele mele. Peste încă o vreme, mi-a trimis și el o jumătate din prima lui proză. Așteptând să-mi trimită tot, nu am citit-o atunci. Și nici până azi n-am deschis acel fișier, ce rămâne și pentru mine inedit.

paso doble

Vălul Mayei (2)

Paul Eugen BANCIU

Plutim într-o masă de iluzii subiective. Până și pragmatismul nu e, în ultimă analiză, decât o formă exacerbată de subiectivism egocentric. Istoria plutește în relativitate subiectivă. Arheologii ne spun niște povești inventate de ei pe baza unor cioburi, oase, ruine sau texte ale unor alți istorici, contemporani cu epoca respectivă, la fel de subiectivi. Artă e subiectivă, producția materială e subiectivitate aplicată dirijată, politica așijderea, iar filosofia se hrănește, precum sofistica, din propria osânză de texte, concepte și structuri. De fapt, alături de atâtea limbi moarte, contemporaneitatea a împins și gândirea filosofică.

Dacă nu e legată de argumentele date de cercetarea fundamentală din toate domeniile științifice, ceea ce ne-ar îndemna să avem de-a face cu o filozofie materialistă, această „știință a științelor” cade în latura interpretărilor aleatorii apropiate de una din subdiviziunile ei conexe: epistemologice, sociologice, logici formale, matematice, simbolice ș.a. sau, la celălalt capăt, cade în teozofie, în știință a spiritului sau chiar în știință a dogmelor religioase (contradicție de termeni, ce nu mai deranjează pe nimeni). Rămasă undeva lateral față de puzderia de specialități, filosofia nu mai e o chintesență a întregii gândiri umane, nici pregătirea pentru moarte, în viziune platonice, nici pregătire pentru viață, în cea a ideologiilor materialiste.

Superspecializarea domeniilor face posibilă doar câte o epistemologizare a fiecăruia în parte, lăsând ca pe la mijlocul mileniului trei, un grup de genii să tragă concluzia concluziilor, spre a putea structura ceva numit filosofie umană, neistoricizată, scoasă din jocul sofistic al categoriilor devenite blocate și imuabile, din cel al disputelor sterile, numite dialoguri, sau al așezării ei la carul de tras al istoriei.

Dar atunci o ideologie sau alta vor vrea să impună o regulă de conduită socială și umană, menită să ducă la supraviețuirea molohului de atâtea miliarde de oameni care, în clipa de față, sub pretextul că își caută un modus vivendi, participă la reașezarea din temelii a umanului, fără a mai putea impune un model „englez!”, „american!”, „chinez!”, „arab” ori „antic grec”. În micile comunități ale antichității se putea naște o filosofie care să înglobeze toate cunoștințele privitoare la specia umană și gândirea ei. Regula era dată de experiența repetată în aceleași condiții materiale, sociale, religioase. Apoi s-a încetățenit ideea că regula e dată de cei mulți.

Experiența istorică a umanității a demonstrat că excepția, acceptată de către regulă, în momentul în care face singură legea duce la dictat, la dictatură, la forțarea elementului comun majorității oamenilor să se supună unor concepte și legi valabile doar unui grup sau individ. Toate imperiile au fost niște dictaturi. Moise apelează la factorul suprauman, întâlnirea de pe Sinai cu Dumnezeu, pentru a se întoarce în mijlocul semenilor să le dea poruncile Lui. Nu era primul, pentru că înaintea lui Hammurabi își legiuise la fel supușii în timpul uneia din cele mai puternice civilizații antice.

De la aceste table de legi până la nașterea filosofiei ca o chintesență a gândirii

umane, dar aparent lipsită de un scop practic, n-a mai fost decât pasul făcut de Ionia, apoi de Elada continentală, în niște polisuri de mărimea Aradului sau Lugojului, care-și permiteau luxul să aibă câțiva înțelepți, ce sintetizaseră tot ce se acumulase până la ei. Înțelepții au făcut regula umană a comunului, și nu a excepției.

Dispersia specializărilor, amestecul mentalităților, imposibil de adus la un numitor comun, cum se întâmplă cu orice tip de text prin traducerea dintr-o limbă în alta, saltul făcut de umanitate în acest conglomerat polimorf, imposibil de controlat, a dat naștere speculației de dragul speculației și certurilor ca de parlament între doctrine ce nu-și mai au aplicabilitate pe întreaga față a structurii umanității. Prinsă în vârtejul unor dimensiuni de desfășurare umană care depășesc posibilitățile unei minime verificări, filosofia de azi se retrage în podul cu manuscrise, să descopere acolo, la nivel de cetate antică, ce-ar mai fi valabil pentru omul contemporan, într-o variantă care se cantonează rigid în limitele datului științific și al teoriilor, spre a face față plauzibil la ceea ce se vede, într-o altă variantă. Ambele cu caracter limitat, finalist, dar într-o oarecare continuitate istorică.

La polul opus, amalgamuri teozofico-filosofice de tip New Age sortite eșecului, pentru că nu amestecul de filosofii și religii de pe glob poate aduce la linia de plutire filosofia, cum nu esperanto a salvat lumea de la babilonia limbilor vorbite. Legea se impune natural doar dacă ține de conservarea speciei. O încercare nici măcar originală, dacă ne aducem aminte de „Aurora” lui Jakob Böhme, din secolul al șaptesprezecelea.

După experimentul New Age, despre care majoritatea intelectualilor români au aflat abia peste trei decenii, în plină dihotomizare a societăților umane de pe planetă între pragmatism și idealitate spirituală, între ideea de convergență, spre dominarea prin forța tehnologiilor și evaziunea individuală. Pentru salvarea sufletului mereu deportat, filosofia a fost alungată din cetatea lumii intelectuale într-o insulă searbădă de către chiar specialiștii ei, în primul rând, ce descoperiseră că nu mai pot cuprinde întreg ansamblul care tindea să-și dezvolte epistemologii paralele, iar pe de altă parte, de marea masă a cercetătorilor științifici, care s-au trezit pe felii tot mai înguste de domeniu, unde nici măcar matematicile superioare nu le mai puteau fi de ajutor, căci fenomenele depășeau principiile logicii umane.

Și asta, pe fondul unei gălăgii infernale a politicului, al generalizării producției subculturale cu efect de drog, al neliniștii și nesiguranței oamenilor ce-și căutau un sens al vieții sub iluzia facilităților aduse de tehnologiile cele mai sofisticate, de posibilitatea de a comunica și afla aproape instantaneu, tot despre toate, la modul cel mai superficial.

A căuta un răspuns la interogația majoră privind sensul vieții, la care filosofia modernă nici măcar nu mai face efortul să se gândească, ci în cel mai bun caz să analizeze fenomenele globale și să tragă niște concluzii particulare, valabile și în antichitate, este echivalent cu a te întoarce mereu la Geneză, spre idealismul spiritual ori spre materialismul născător de literaturi SF, de genul „paleo”.

În țara minunilor

Pia BRÎNZEU

Să ne plimbăm puțin prin India împreună cu Radu Polizu, un scriitor român din S.U.A. și un călător neobosit, care a colindat lumea ca să filmeze pentru televiziune și pentru compania *Flying Monk (Călugărul zburător)*, înființată de el pe Internet. Ori de câte ori e întrebat de prieteni ce ar alege dacă ar avea de vizitat doar o singură țară, răspunde fără șovăială: „India!” Nimic nu te sperie acolo, susține el, dacă te obișnuiești cu murdăria, poluarea, căldura și traficul haotic al străzilor și ești atent doar la „vechea arhitectură indiană, palatele somptuoase, templele spectaculoase, sculpturile magnifice și festivalurile religioase uluitoare”. Niciunde în lume nu poți vedea lucruri mai frumoase.

Cartea lui Polizu, *Printre zeii goi. India, între extaz și miracol* (Polirom, 2023), ne convinge că are dreptate. Călugărul înălțat în aer de aripile mantalei budiste, ales de autor ca simbol al companiei sale, sugerează că zborurile peste planeta Pământ sunt minunate dacă ești vrăjit când treci dintr-o țară în alta, de pe vârful unui munte pe altul, dintr-un bungalow într-un hotel de patru stele sau doar într-un amărât de cort. Prin urmare, cartea este o invitație specială, adresată celor care doresc să „zboare” cu el, să culeagă povești și să ajungă cu ajutorul lor în paradis. „Toți vor povești”, ne spune autorul, „așa că am adunat câteva dintre ele în această carte. Uitate în noianul călătoriilor, multe mi-au răsarit în minte în urma unor lungi taclale la un pahar de vin cu prietenii care văzuseră unele documentare produse de mine și care doreau să audă poveștile din spatele cortinei. Sper că ele vă vor inspira să călătoriți și să descoperiți această lume uimitoare în care rătăcim temporar. Atât timp cât suntem pe acest Pământ, merită tot efortul.”

Impresionați de numeroasele detalii surprinse de autor, am fi dispuși să depunem și noi efortul cerut. Dar nu înainte de a înțelege cum funcționează societatea indiană cu cele patru caste: brahmanii, liderii militari, comercianții și țăranii. Cei care nu aparțin nici uneia dintre ele sunt daliații, „cei de neatins”, care nu au voie nici măcar să-și proiecteze umbra pe pământ, iar dacă au ghinionul ca umbra lor să treacă peste cea a unui brahman sunt bătuți până promit că acest lucru nu se va mai întâmpla niciodată. Daliații sunt cei care își fac nevoile pe marginea drumurilor, chiar dacă se joacă copiii lor acolo, și dorm în paturi din sfoară, înșirate prin piețe, sub cerul liber. Din cauza lor, dacă te descălți în fața unui templu trebuie să îți păzești pantofii să nu fie furați, mai ales la templele „înpăimântătoare” ale celor posedați de spirite malefice.

Polizu surprinde și caracteristicile orașelor, cum ar fi, bunăoară, culorile lor. Jodhpur, de pildă, este albastru, iar la poarta de intrare a fortului său se văd mai multe mulaje de mâini poleite cu aur: sunt ale femeilor care au trebuit să se sinucidă când le-au murit bărbații, aruncându-se pe rugul funerar. Orașul Pushkar este alb și găzduiește festivalul cămilelor, cel mai mare din întreaga Asie. Toate triburile din jur își aduc aici animalele pentru a fi scoase la licitație sau a lua parte la diverse competiții. Lacul de alături, Adi Tirtha, este unul dintre lacurile sfinte ale Indiei și, dacă te scalzi în el la răsăritul sau apusul soarelui, ești curățat de toate păcatele.

Și fluviul-mamă al Indiei, Ganga, sfințește locurile prin care trece, cu precădere orașul Haridwar, unde are loc cel mai mare și mai vechi festival religios din lume, Kumbh Melâ. Atunci, mii de oameni se adună în corturile întinse pe pajiști uriașe, focurile tradiționale ard neîntrerupt, predicile religioase și muzica rituală *bhajan și kirtan* se aud și ele fără oprire, ceea ce, ne mărturisește autorul, l-a fermecat, l-a amețit și l-a ținut treaz până noaptea târziu. Doar așa s-a putut salva să nu fie strivit în busculadele ce apăreau ori de câte ori sute de oameni se năpusteau să facă ceva. Cum ar fi, de pildă, să intre sau să iasă dintr-un templu.

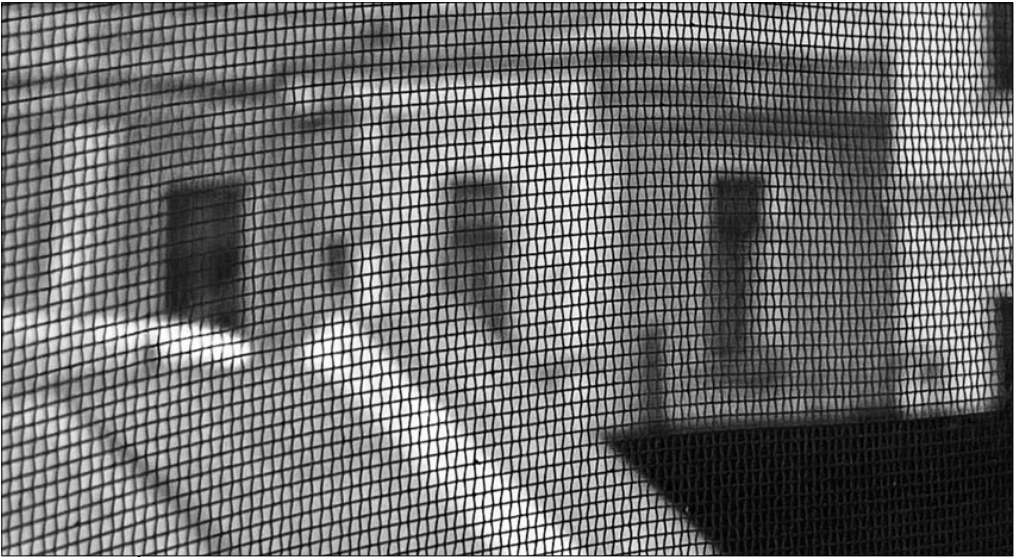
Un alt loc sfânt este Rishikesh, unde până și vacile par să fie într-o stare de meditație profundă. Te surprind femeile în sariuri colorate, statuile lui Shiva, corurile care intonează imnuri celeste sau mantră neîntrerupte, iar mâncarea este vegetariană și foarte picantă. Ca peste tot, de altfel. Deoarece nu ai tacâmuri, pâinea *chapatti* se folosește ca furculiță, iar dacă vrei să aduni mâncarea cu degetele, poți să o faci doar cu cele ale mâinii drepte, celelalte fiind considerate murdare.

Cât despre zeii goi din titlul cărții lui Polizu, ei sunt *naga baba*, sfinții care au renunțat la viața lor obișnuită pentru a locui în peșterile din Himalaya, de unde nu pleacă decât arareori. Declarați morți pentru familie și societate, practică penitențe extrem de dure și trăiesc goi în peșterile alese de ei, pregătirea yoghină permițându-le să reziste la temperaturile scăzute ale iernii. Trupurile le sunt acoperite de cenușă, părul netuns e legat într-un coc în vârful capului și singura podoabă pe care și-o permit este un șirag de gălbenele la gât.

Multe dintre lucrurile povestite de Radu Polizu le-am descoperit și eu în India. Poate că aș mai avea de adăugat detalii despre munții Himalaya și localitățile aflate la mari înălțimi, nemenționate de el, dar vizitate de mine, cum ar fi orașul unde s-a stabilit Dalai Lama, Dharamsala, situat la 1457 metri, sau Leh, capitala statului Ladakh, la 3524 metri. Ambele sunt locuite de o populație majoritar tibetană, deci budistă, ceea ce le deosebește de orașele zeilor goi. Iar faptul că vezi piscuri de opt mii de metri și poți să îi trimiți un salut vârfului Everest este un moment ce nu poate fi uitat prea ușor. Te îndeamnă să revii mereu în țara minunilor și să savurezi că poți pluti aici, „pe repede-înainte”, între extaz și miracol. Namaste!

19

picătura de cucută

20

Farmecele chihlimbarului

Robert ȘERBAN

De găște și de albine îi era cel mai frică. Ba și de câini. Numai că și câinii se tem: de pietre. Dacă te uiți fix în ochii lor și te prefaci că iei una de jos, o rup la fugă. De ce? L-a întrebat pe Tavian, vecinul de peste drum și nașul părinților săi. Fiindcă au tot fost loviți și dacă te apleci știu că urmează să o încaseze. Mergea pe potecă atent la albine. Era desculț și nu voia să calce pe vreuna. O pățise și a plâns de durere atunci. Fânul avea iz de parfum și zumzăia de la albine. Ici-colo era cosit câte-un polog, iar mirosul se simțea și mai puternic. Parcă era într-un fagure, așa de tare se auzea. A început să urce dealul, printre merii sălbatici, corcoduși, pruni, gutui, tufe de măceși și de scoruș. Poteca era mai bătătorită, ducea spre pădure.

Deodată, s-a oprit. Dintr-un prun ieșea o bilă. S-a apropiat, s-a uitat în stânga și-n dreapta și a atins-o. Nu-i venea să creadă. A încercat să o prindă cu degetele și i-a simțit moliciunea. Maică-sa avea un medalion aproape identic, doar că al ei era tare, ca o piatră. L-a pus atunci să repete de câteva ori cuvântul, mai întâi pe silabe, fiindcă era tare complicat și greu de spus. Era ora trei, pământul dogorea, soarele ardea, nimeni, în afară de el, nu umbla pe deal. A intrat în curtea casei prin spate, dinspre grădină. Bunicii dormeau sus, la ei în cameră. A deschis ușa beciului. Ce bine era înăuntru! Și-a obișnuit ochii cu semiîntunericul, a dat o frunză la o parte și a văzut că bila de chihlimbar luase o formă ce semăna cu a unei picături. I-a stat inima: dacă avea puteri magice? Dacă îl făcea să dispară? Și-a pus o dorință și a atins precaut picătura cu arătătorul. Era lipicioasă, dar atât, nu s-a întămplat nimic.

A luat-o la fugă. Nu-i mai păsa nici de albine, nici de mărăcini. Ținea ghemotocul verde cu ambele mâini și alerga fericit. Dacă ar fi întâlnit pe careva nu s-ar fi oprit. De pe frunte și de pe nas îi săreau stropi de sudoare, dar cu ce să se șteargă: n-avea pe el decât pantalonii scurți. Era ora trei, pământul dogorea, soarele ardea, nimeni, în afară de el, nu umbla pe deal. A intrat în curtea casei prin spate, dinspre grădină. Bunicii dormeau sus, la ei în cameră. A deschis ușa beciului. Ce bine era înăuntru! Și-a obișnuit ochii cu semiîntunericul, a dat o frunză la o parte și a văzut că bila de chihlimbar luase o formă ce semăna cu a unei picături. I-a stat inima: dacă avea puteri magice? Dacă îl făcea să dispară? Și-a pus o dorință și a atins precaut picătura cu arătătorul. Era lipicioasă, dar atât, nu s-a întămplat nimic.

A luat unul dintre cei doi tabureți, s-a urcat cu grijă pe el, cu o mână a prins mânerul congelatorului ce era sus, în continuarea frigiderului, și a tras cu grijă. Congelatorul era gol și plin de zăpadă. Ce aer bun! A stat câteva clipe cu ochii închiși, s-a întrebat cum de bunică-sa nu ținea nimic la frig, deși era vară, apoi a întins una dintre frunze înăuntru congelatorului și a așezat pe ea chihlimbarul. Va îngheța și va fi ca piatra mamei, doar că mult mai frumos. Nu și-a mai acoperit comoara cu cealaltă frunză, era prea cleioasă, nici la rațe n-o va da. A închis, a coborât de pe taburet, l-a așezat lângă celălalt, a ieșit din beci și a mers spre fântână, să se spele și să bea apă. Înainte, și-a dus degetele la nas și iarăși i-a bubuit inima: mi-roseau a tămâie, a mir și-a busuioc, ca la biserică. Dar nu putea sta așa cu ele, deja o viespe îi da târcoale. A alergat prin curte în zig-zag, să scape de urmăritoare.

A doua zi, după ce bunicii au plecat cu căruța să adune corcodușele dintr-un loc pe care îl aveau spre capul satului, Lori a intrat în beci, s-a suit pe scaun și a deschis congelatorul. Chihlimbarul se pietrificase și chiar că arăta ca o picătură uriașă. A mers în camera bunicii, a deschis sertarul unde știa ca sunt papiotele, boldurile, elasticile și acele de cusut și a ales un ac lung și subțire. S-a întors în beci și, cu ajutorul a două chibrituri pe care le-a aprins, a înroșit vârful acului. Doar că s-a ars și l-a scăpat pe jos. Trebuia să-l țină cu ceva, fiindcă se încinta. L-a prins cu cleștele și a scăpărat trei chibrituri deodată. Apoi, cu vârful înroșit a străpuns partea de sus a chihlimbarului și a făcut o gaură. Din nou mirosea a mir, tămâie și busuioc.

A pus cleștele la loc și a căutat în cutia cu scule ghemotocul de liță. A prins de un capăt și a tras, apoi a mușcat scurt și a rămas în dreapta cu un fir aproape invizibil. L-a strecurat cu atenție prin gaură și s-a uitat să vadă cât de lung e. Suficient. A făcut un nod trecând capetele sârmei unul peste altul, apoi le-a întors încât să nu zgărie, l-a cântărit puțin pe-un deget, să fie sigur că rezistă și iarăși a încercat medalionul. Venea cum trebuia și era mult mai frumos decât al mamei-si. Congelatorul se dovedise o bună ascunzătoare. L-a pus la loc, pe un petec de celofan gros, rupt dintr-un sac. Seara s-a îmbrăcat în pantalonii de trening și într-o cămașă cu mânecă lungă, chiar dacă șifonată, i-a suflcat mânecile și s-a încălțat cu tenișii cei albi. Înainte să iasă pe poartă, a luat din beci chihlimbarul și l-a pus la gât, pe sub cămașă, să nu se vadă. I-a strigat bunicului că iese pe uliță. În fața casei lui Adrian erau deja mulți copii. Mici, ca el, de grădiniță, dar și mari, de școală ori chiar de liceu. A văzut-o și pe Vanda, iar inima i-a pornit tare.

Chihlimbarul era foarte rece, așa că s-a aplecat puțin, să nu-i mai atingă pielea. A făcut câțiva pași, însă a realizat că merge cocoșat și o să atragă atenția. S-a îndreptat și a simțit un frison când piatra i s-a lipit de capul pieptului. N-avea încotro, trebuia să suporte. A salutat, însă nu i-a răspuns nimeni. Jucau cărți și erau atenți unii la alții, ca să nu trișeze careva. Vanda era puțin mai încolo, vorbea cu soră-sa. Se uita când la ele, când la jucători. Tot cald era, foarte cald, nu era nici ora 9. Când Vanda a rămas singură, după ce soră-sa a plecat, Lori s-a dus la ea și i-a spus să vină puțin mai încolo. Fata l-a ciufulit, i-a zămbit și l-a urmat. Au ajuns lângă vișin, iar băiatul s-a așezat în dreptul lui, să nu fie văzut de ceilalți. Și-a deschis și al doilea nasture de la cămașă, a scos medalionul de la gât și i l-a întins:

– E pentru tine.

Vanda s-a încruntat, fiindcă n-a văzut prea bine ce-i, apoi s-a uitat mai de aproape, a strâns picătura maronie cu degetele care imediat i s-au înclăiat și a izbucnit în râs:

– Măi, Lorinele, măi, tu vrei să facem lipeala, nu-i așa?

Tristescu de la Dedeman și scriitorul salahor

Borco ILIN

Pe când ne făceam casa, acu patru ani, mi-a livrat Dedemanul câteva zeci de pachete de parchet și gresie. Șoferul mă sună, vine în Plopi cu o dubiță plină. N-am cu cine să descarc, el se oferă. E imens și trist. Calm, flegmatic, nu vibrează, doar tace și face. Ia în cârcă câte două pachete de parchet, mă simt dat la o parte. Să nu mă las jignit în orgoliu, îmi pun brăul de moroșan pe mijloc și iau și eu două pachete, unul cântărește 20 kg, că am și eu 88 kg, ce naiba, -s numa mușchi și burtă! Merge, pot, mi-s mădăfacăr.

El are țigara-ntre dinți, nici nu respiră. Eu gâfâi mascat, mândru de mușchii mei. Depozităm în camera gata molărită. Vine gresia, un pachet are 30 kg, el pune pe umăr două, parcă ar fi din carton. Încerc și eu două – pe fiecare braț una – nu merge.

Nu merge și punct. Transportă el totul, trist, cu țigarea-n colțul gurii, tace, nu zice nimic. Tugomir înseamnă – tuga, adică tristețe, și mir – pace. E un fel de Tristescu. I-am băgat cinci bancnote de 10 lei în salopetă, pentru ajutor.

După ce semnez recepția și-i văd numele, îl întreb, în sârbă, de unde e. Din Becicherec. Și mai băgăm o țigare, în sârbește. A fost încântat când a descoperit că-s sârb și eu, cum de vorbesc așa de bine sârba, el având un dialect stricat rău. De unde sunt – mă-ntreabă - din Belgrad? – nu, de aici. Povestesc despre sat, despre ai mei, Aranca.

La despărțire, bagă mâna-n buzunar și-mi dă treizeci de lei din cei cincizeci ai mei și-mi spune: „Mersi că m-ai ajutat, dar, uite, să ai și tu de o bere”, deși serviciile Dedeman nu includ și descărcarea mărfii. Deci, el mi-a dat mie bacșiș din bacșișul meu. Ajde, ziveli, brate, chiar de nu ne cunoaștem și probabil n-o să ne mai vedem ever!

* * *

Măine am ceva drumuri de aprovizionare, trag o fugă să alimentez cu motorină, că dimineața e belea traficului. Și dau, invariabil, de românache biciclistu din Epoca de aur. Îl întâlnești din aprilie târziu până-n octombrie timpuriu, până nu încep ploile. Mână o bișigă no name, cârpită din trei-patru altele. Obligatoriu are pe portbagaj o ladă de aprozar, prinsă cu chingă elastică. Obligatoriu merge pe contrasens și are o apetență extraordinară pentru a nu se da jos de pe șașă ever, nici chiar când situația i-o impune.

Croșetează cu ghidonu stângadreapta, face echilibristică, se bălângăne, n-are frâne bune și nici far sau stop pe spate, lanțul nu-i uns, ținghilinghi nu merge. Însă el ră sare insistent de după firobuz, schimbă benzile fără să semnalizeze cu mâna intenția, n-are șvung, nu folosește pistele de bicicliști, vaișamariste și ele. Românache biciclistu din Epoca de aur e singurul care poate câștiga campionatul inconștienței și al nepăsării împotriva babei cu șapte plase care se avântă să treacă liniile duble de tramvai pe locuri fără zebra fix când toate mașinile

au verde pe marile bulevarde.

Un splendid egoism maxim că au alții grijă de mine, că pe mine mă doare la bască. Biciclistu madăfacăr are-n lada de aprozar musai un purcel de Neumarkt, un bidon de 5 l de apă de la pompă și tot felul de pungi. De regulă, are și țigarea-n gură, cămașa descheiată, cu burta rânjind ca un pepene cu păr și șapca de baseball pe organul numit cap, al cărui singur rol e protecția să nu-l plouă-n gât. Românache biciclistu din Epoca de aur își folosește degetele mijlocii pe post de semne de circulație și de comunicare cu ceilalți, de obicei în poziție erectilă.

Românache pedalează, cucerește spațiul și timpul spre destinația lui carmică printre betoane. Românache cară apă, varză, citro și leuștean, pâine, mere și bere, spre bârlogul lui sfânt. Urăște mașinile, tramvaiele, autobuzele, scuteriștii, motocicliștii și alți bicicliști, echipați cu căști, măști, băști și semnalizări. Apare, ră sare, ia-l de unde nu te aștepți, el e regele șoselelor, nu merțanu.

Îmi spăl parbrizul, și, fascinat de inamicul nostru social care nu simte, nu doarme și nu oboșește, uit să alimentez cu motorină și plec acas.

*

Ieri am băgat ca migu la casă, efectiv toată ziua. Îmi place, zici că am douăzeci de ani, sunt total inconștient că am cincizeci, viața-i o minune și mi se-ntâmplă fix mie. Zeci de roabe de pământ, nivelat teren, făcut alei manual din cărămizi, plantat băgrini, udat. Muncitorii care ne trăgeau curent în grădină pe sub terasă se consultau la telefon cu colegii electricieni:

- Acolo, mă, la casa 9, penultima! Cum nu știi care, mă, aia lu scriitorul!

Evident că am fost de trei ori la mega Profiul din Plopi să iau pizza și bere pentru mine și muncitorii, dar mai ales pentru mine. Nu-s mîncău de fel, însă munca fizică-n soare ore-n șir mi-a făcut o foame turbată, așa că mușcam din pizza direct la casa de marcat, în timp ce o achitam. Seara, la a treia tură de pizza, observ privirile nedumirite ale localnicilor care stau la coadă. Trag cu urechea și prind:

- ... tăță zăua numa mîncă..., sala-horu ăla, zici că-i șaolin, ăla-n roșu...

Port echipament de lucru roșu. Trening roșu, geacă roșie, vestă roșie. Toate molozoidate. Nenea care făcuse remarca, trist, jigărit, știrb, neras, cu tatuaj pe antebrațul stâng – o ancoră și o inimă străpunsă cu săgeata, Maria 1982 - în pantalonii lungi de stofă și teniși, tocmai pusese pe teighea un purcel de Ciucaș la 1 l și o flașă zdravănă de votca Sănuița. Părea mulțumit de captura lui. Avea pe chip expresia tâmpo-blajină a plăcerii anticipate, unde mai pui că părea agentul în teren al celor mai tari brenduri din lume: șapcă Ferrari, tricou Nike și papuci Puma.

O să afle ei într-o zi că salahoru șaolin lucra la casa 9, a lu scriitoru. Nu sunt un fan al brendului *Timișoreana*, însă „povestea merge mai departe”. Mult mai departe. Timișoara e o insulă pe care naufragiatul nu vrea să o părăsească. Timișoara e o băbuță care refuză să o treci strada.

play

Durata valorilor

Claudiu T. ARIEȘAN

I Am mai comentat apariții notabile din remarcabila "Biblioteca hispanică a Institutului Cervantes", așa că ne grabim să marcăm una cu adevărat aparte: *Tratate hispanice de doctrină cavalerescă*, traducere, studiu introductiv, cronologii și note de Mianda Cioba, Editura Humanitas, București, 2025, 391 p. Sunt reunite în această inspirată antologie patru asemenea structuri literare de sorginte și inspirație iberică ce acoperă o perioadă de trei sferturi de veac, dintre anii 1265-1340. Este vorba, mai întâi, de lucrarea *Despre cavaleri și despre care este datorită lor*, aparținând Regelui Alfonso X al Castiliei, supranumit „Cel Înțelept”, figură impozantă a Reconquistei spaniole, inițiatorul celei mai însemnate culegeri juridice din Evul Mediu european, *Cartea Legii în Șapte Părți*.

Apoi, tratatul nobilului principe castilian Don Juan Manuel, *Cartea cavalerului și a scutierului*, ce formulează, precum scrierea regală pomenită anterior, principii generale ce pornesc de la premisa necesității apărării cu orice preț a Bisericii și a membrilor comunității de către elitele cavaleresti. Apoi genialul teolog și polihistor Ramon Llull, autor a peste 250 de opere compuse în limbile latină, catalană sau arabă, este și el prezent în selecție cu *Cartea Ordinului Cavaleriei*, o compoziție excelent structurată ce caută a extrage normele conduitei castei evocate și din ordinea lumească a lucrurilor, figurând cavalerul ca instrument predilect al realizării unității religioase a omenirii întregi sub semnul lui Hristos.

În fine, avem și un tratat anonim, intitulat *Cartea Ordinului Eșarfei Castiliei*, tradusă aici pentru prima dată în altă limbă decât originalul, ce conține și două regulamente privind modul de organizare a turnirurilor și a duelurilor individuale, conducând astfel *gesta* hispanică a ordinelor cavaleresti către finalul ei cronologic.

II Un model de filtrare modernă și optimă reactualizare a legendelor mitice eline am descoperit în volumul autoarei basarabene Diana Ețco, *Crezus. Pagini de mitologie și istorie antică*, apărut la Editura Pontos din Chișinău în anul 2023. Cercetătoarea de la Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova se mărturisește pasionată de literatură, de vreme ce „poveștile istorice cu învățămintele lor mi-au fost dragă copilăriei (...) un univers izolat în propriile viziuni și simțăminte”.

După absolvirea Colegiului Pedagogic și a Facultății de istorie finalizată cu un Doctorat de specialitate având tema *Învățământul Teologic din Basarabia (1812-1917)*, a continuat să creadă în forța hipnotică, modelatoare și educativă a mitemelor antice, punându-le de astă dată în pagină ca naratoare înzestrată. Defilează astfel prin fața noastră, precum versificațiile clasice pe aceleași tematici paideice ale unui Odobescu, Coșbuc, Victor Eftimiu, Al. A. Philippide, crâmpoie din imaginarul Greciei Antice precum povestea pilduitoare a

preabogatului rege Croesus, emblemă a setei nepotolite după bunuri și averi sau descrierea poetică a zeiței Cybele, văzută ca ipostază aparte a Magnei Mater, divinitate ambivalentă și intrată în legendă alături de adoratorul ei automutilat pe nume Attis.

Ne amintim cu siguranță de poemul alexandrin al talentatului liric latin Catullus ce îl avea drept subiect principal tocmai pe acesta din urmă, asigurându-i o posteritate culturală remarcabilă. Originale în carte sunt și inserțiile poetice ale autoarei, Diana Ețco încercând să contextualizeze în acest fel propriile trăiri de la lectura repetată a venerabilelor povești mitologice, dar și atentele referințe critice, proprii specialistului în domeniu. Ea nu se sfiește, prin urmare, să recurgă la Herodot, Pausanias, Plutarh, Xenofon, Ctesias, Platon sau Tacitus ca referințe antice, ori la Evans, Mommsen, Wallace, Pierre Grimal și Mircea Eliade ca surse bibliografice moderne.

Adăugați la acestea și câteva zeci de ilustrații foarte bine inserate în text, condiții grafice remarcabile și veți avea în față o apariție de succes pentru copii, tineri și părinții acestora.

III Una dintre cele mai cunoscute monografii de reconstituire a traseului prin viață și prin lumea ideilor a Fericitului Augustin, dacă nu chiar cea mai notorie și mai utilă dintre ele, rămâne opera din 1967 a vestitului istoric al religiilor și patrolog Peter Brown, *Augustin de Hippona. O biografie*, trad. Ionela Ganea și Cristian Stoica, Editura Polirom, Iași, 2025, 568 p. Este o lucrare devenită clasică nu doar prin minuțiozitatea reconstituirii cadrelor istorice și teologice printre care a crescut și a evoluat marele ierarh și imensul învățat african sau prin limpezimea de cristal a ideilor înlănțuite în paginile cărții, ci și prin stilul încântător și prestanța literară a compoziției în ansamblul ei.

De fapt, contextualizarea vieții lui Aurelius Augustinus e doar un pretext maleabil pentru schișarea unui portret ideatic în mișcare, de la copilărie până la senectute, numeroasele fațete ale personalității sale proteice fiind ilustrate cu pasaje excelent decupate din nenumăratele și valoroasele lui scrieri. Se vorbește adesea despre el ca de placa turnantă dintre Antichitatea târzie și Evul Mediu Timpuriu, însă Peter Brown îl urmărește mai degrabă cu delicatețea unui prieten de peste veacuri „pe elevul Augustin care lăcrima citind vechea legendă a iubirii dintre Aeneas și Didona, dintr-o provincie liniștită a Imperiului, până într-un port din nordul Africii al cărui episcop va fi la sfârșitul vieții, un port aflat sub blocada hoardelor barbare ale unui trib venit de departe, din Suedia meridională”.

Neașteptata și cu atât mai surprinzătoare descoperire la finele veacului trecut a numeroase predici și scrisori augustiniene până atunci necunoscute l-au îndemnat pe savantul american să completeze isprava sa de excepție cu un masiv epilog ce recapitulează noutățile ivite întru completarea imaginii cât mai nuanțate a eroului povestirii măiestre de față, ce ne devine astfel nu doar familiar, ci și extrem de apropiat cultural.

Cepa, allium

Adriana CÂRCU

O primă constatare din zona gastronomică, făcută la scurt timp după ce am început să bucătăresc în altă țară, a fost aceea că aroma celor două ingrediente aproape nelipsite din bucătăria românească este mult mai vagă în Germania. Nici ceapa și nici usturoiul nu „înțepau” după cum eram eu obișnuită. Acum nu-mi mai dădeau lacrimile când tăiam ceapa, iar dacă voiam să simt aroma apetisantă a usturoiului trebuia să curăț de două ori mai mulți căței.

Îmi amintesc că la scurtă vreme după ce am început să observ cum pregătea mama o mâncare, am constatat că ceapa constituie baza oricărei mese serioase. Cunoașteți cu siguranță diferența dintre felurile numite generic „minuturi” și cele care apar pe orice meniu sub titlul „mâncare gătită.” Ceapa, tăiată mărunt și cu gesturi sigure, aruncată în oală sau în cratiță, după cum urma să devină fundamentul unei ciorbe sau chiar sosul consistent al unei tocănițe, degaja acea aromă liniștitoare, care te asigură că în bucătărie se pregătea ceva bun.

Odată cu trecerea timpului, printr-un proces invers, aromele de acasă au început să mi se pară prea puternice. Nu știu în ce măsură gustul legumelor și cel al fructelor este influențat de calitatea solului sau a aerului, dar aroma de ceapă și usturoi din România, deși au continuat să-mi fie familiare, deveniseră cumva mai penetrante. Nu strâmbam din nas — după cum obișnuia să facă un șef de al meu, în timp ce mă întreba (invariabil luni dimineața), „Did you have garlic?” și căruia obișnuiam să-i răspund imperturbabil că luasem sâmbătă prânzul la *Sol de España* —, dar simțeam diferența.

Chiar și încântarea cu care savuram adierile de usturoi, ori de câte ori treceam pe lângă un restaurant italian mă făcea să recunosc diferența de intensitate. Nu știu câte soiuri de usturoi or exista în lume, însă între timp am aflat că printre soiurile autohtone de ceapă se numără Diamant, Aurie de Buzău, Roșie de Făgăraș și Roșie de Arieș. Ați știut? N-ați știut. Am mai aflat că pentru tradiționala supă de ceapă franțuzească se folosește ceapa galbenă și că ea trebuie neapărat caramelizată.

Cât despre plăcinta germană de ceapă, numită *Zwiebelkuchen*, ea se servește mai ales toamna împreună cu vinul tulburel pe terasele amenajate special — echivalentul mustărilor românești. O combinație cam periculoasă pentru cei cu digestia mai gingoasă, care vine să contrazică concepția că în Germania toate izurile sunt mai molate. „Mild” este într-adevăr un cuvânt adesea folosit când vorbitorul, sau, mă rog, autorul vreunei reclame, dorește să sublinieze lipsa de nocivitate a unui produs sau chiar a unei situații.

Și pentru că veni vorba de arome blânde, îmi amintesc cu imensă plăcere de frăgezimea cepei verzi, care împreună cu două trei ridichi, așezate frumos în farfurie, lângă o felie de telemea, una de șuncă și cu nelipsitul ou roșu, constituiau tradiționalul mic-dejun de Paști. O tradiție pe care o urmez și azi cu sfințenie, doar ca să rețrăiesc acel iz inconfundabil de început de primăvară. Cât despre soiurile de ceapă fină, am început să gătesc destul de des cu *schalloten*, după cum le zice în germană, adică eșalotă pe românește, un bulb ca un peștișor alungit care conține doi pedunculi aproape gemeni și care te ajută să nu ai muștrări de conștiință pentru că nu ai pus ce trebuie în mâncare.

Acum, când mă gândesc la micul-dejun din copilărie care consta invariabil din pâinea prăjită pe un disc perforat de tablă așezat deasupra flămei, frecată cu usturoi și unsă apoi cu untură — sau la fasolea bătută, după un proces îndelungat de fierbere și măruntire, decorată apoi cu rotocoale de ceapă trase prin ulei fierbinte și boia —, mi se pare că rememorez o existență desprinsă parcă dintr-o carte de povești.

Acea pastă de fasole întinsă pe pâine devenea câteodată chiar și uşina mea şcolară. Nu se mira nimeni. Și probabil că acesta este motivul pentru care, în timpul verilor petrecute în România, o cumpăr și azi neabătut de la Lidl. Nu are același gust, după cum nimic nu mai are gustul amintirilor noastre, dar mă face să rețrăiesc pentru câteva clipe o vreme demult trecută. Vremea când totul părea încă nou și o mulțime de lucruri frumoase erau încă pe cale să se întâmple.

Piese, plagiate și premoniții

Radu Pavel GHEO

Promiteam luna trecută să amintesc câteva lucruri despre traduceri antume din Caragiale, autor care n-a trecut chiar neobservat în afara României Mici. Și lui, ca și lui Slavici sau Eminescu, i s-au tradus texte în mai multe antologii străine, iar în 1895 îi apare primul volum personal în altă limbă. Este vorba de o traducere în cehă realizată de F.K. Hlaváček și publicată de editorul praguez František Šimáček cu titlul *Hřích a jiné novely*, o versiune a ediției românești *Trei povești (Păcat... O făclie de Paște. Om cu noroc)*, apărută în 1892 la București, la Editura „Gutenberg” a lui Joseph Göbl.

Ceva mai târziu, pe la începutul secolului al XX-lea, deși nu e foarte clar când (în volum nu este menționat anul apariției), Druck und Verlag von Philipp Reclam jun. din Leipzig tipărește într-o ediție populară, de buzunar, *Sünde... und andere Novellen und Skizzen. Sünde...* are 96 de pagini, e tradus de un anume Ludwig Klein și include din nou textele din *Trei povești*, la care se adaugă „25 de minute”, „Nirvana” (cunoscuta evo-

care a lui Eminescu), „A zecea muză” și „Grand Hotel «Victoria Română»”. După cunoștințele mele, acestea sînt două din cele trei volume antume traduse din Caragiale și, deși au apărut în ediții populare, în România sînt greu de găsit – dar pot fi descoperite de pasionați în anticariate online din Cehia și Germania.

A treia traducere este în limba franceză și am dat peste numele ei într-un catalog al Bibliotecii Academiei Române. E vorba de volumul *Le Cierge de Pâques*, tradus de Adolph(e) Clarnet și apărut la Paris în 1912, la Le Feu Union Française d'Édition. Are 65 de pagini și, cum o sugerează și titlul („Făclia de Paște”), e tot o traducere din proza cu tentă naturalistă a scriitorului, proză care în acea epocă pare să fi avut mai multă priză în străinătate decît teatrul sau schițele sale extrem de locale. Deși volumul mai este citat în câteva locuri (reviste, studii, comentarii despre Caragiale), nu am găsit nicăieri vreun exemplar sau semnalarea existenței vreunuia, cu excepția celui de la Biblioteca Academiei. Trebuie să fi apărut într-un tiraj foarte mic.

Am, în schimb, un număr din *Les Mille nouvelles nouvelles*, o revistă lunară de proză universală editată la Paris de Jean Gillequin & Cie vreme de aproape trei ani, din 1910 pînă în 1912. Revista publica în franceză proză scurtă contemporană de pe întreg globul, promovînd autori din Belgia, Ungaria, Norvegia, Canada, Brazilia, Argentina, Canada, Guatemala etc. Unele dintre numele prezente acolo sînt azi uitate, dar altele (Rudyard Kipling, Lev Tolstoi, Mark Twain, Henry Lawson, Selma Lagerlöf, Jules Renard) nu.

Numărul de revistă despre care vorbesc, găsit într-un anticariat online din Franța, este din august 1910 – cînd I.L. Caragiale trăia la Berlin – și include o tra-

ducere a nuvelei amintite mai sus, însă cu un titlu ușor diferit: „Un Cierge pascal”. Traducerea este făcută de doamna J. Charlier și presupun că fie ea (traducerea respectivă), fie cea a lui Adolphe Clarnet trebuie să fi stat la baza unui mic scandal literar din 1912.

În acel an, la Théâtre des Variétés din Paris, se pune în scenă o piesă într-un act intitulată *Un Soir de Pâques*, ai cărei autori declarați sînt obscurii Albert Keim și Alfred Gragnon. Pe afiș se menționează că piesa se bazează pe o legendă românească. În realitate, sursa de inspirație este „novele” *O făclie de Paște* a lui Caragiale (al cărui nume nu e pomenit nicăieri), probabil prin intermediul uneia din cele două traduceri amintite. Descrierea premierei din presa franceză nu lasă nici o urmă de îndoială: „...est la mise à la scène d'une terrible légende roumaine montrant un juif avare qui unit son vœux. [...] Harpagon de Roumanie se contente d'un cierge, mais d'un cierge allumé où il brûle la main du coupable” (în *L'Aurore* din 27 iunie 1912).

Coincidența face ca seara (sau una din seriile în care este reprezentată piesa să coincidă cu cea a morții lui I.L. Caragiale. Într-un astfel de context, în publicațiile românești ale vremii răbufnește un acces de indignare. „Se ia atitudine în ziarele *Adevărul* și *Dimineața*”, reconstituie atmosfera Stancu Ilin într-un text apărut în revista *Cultura* în 25 aprilie 2013. „În *Viitorul* se titra: «Mistificare literară. Caragiale plagiat în Franța. La Variété s-a reprezentat *Un soir de Pâques*, dîndu-se drept o legendă românească și adaptată scenic de doi necunoscuți». În rolul evreului Avram, juca actorul român de Max. În *Rampa*, Matei Rusu vorbește de «Un plagiat scandalos», iar o cronică din Paris, publicată în *Românul*, este intitulată «Plagiatul lui Caragiale», scrie S. Ilin.

După cum se vede, plaga plagiatului l-a urmărit pe Caragiale, într-o formă sau alta, pînă la sfîrșitul vieții. Cu peste un deceniu în urmă, dramaturgul fusese acuzat el însuși – fără nici o dovadă palpabilă – de un anume Constantin Al. Ionescu că ar fi plagiat *Năpasta* dintr-un autor maghiar, iar apoi din Tolstoi. Acuzatorul, cunoscut drept Caion (și susținut constant din umbră de resentimentarul Alexandru Macedonski, una dintre țintele preferate ale directorului de la *Moftul român*, cum arată și Cioculescu în *Viața lui I.L. Caragiale*), a pierdut procesul de calomnie intentat de dramaturg, dar a fost achitat la recurs, ceea ce l-a amărît teribil pe Caragiale. Oricum, am putea zice, măcar istoria i-a făcut dreptate.

Nu același lucru se poate spune despre cazul *Un Soir de Pâques*. Piesa plagiată din 1912 este, ce-i drept, uitată de mult, însă chiar și acum, la o căutare pe faimoasa Wikipedia a numelui lui Alfred Gragnon, unul dintre semnatarii piesei de la Théâtre des Variétés, găsim, pe lîngă faptul că a fost distins în 1907 cu Palmele Academice, bibliografia operei sale dramatice, care include și „*Un soir de Pâques*, légende roumaine en un acte, avec la collaboration d'Albert Keim”.

Însă, dintre toate traduceri antume din Caragiale, în cazul uneia anume simt o duioșie caldă cînd o răsfoiesc. E vorba de o traducere a dramei *Năpasta*, făcută de un român și destinată promovării dramaturgului pe scenele internaționale. Traducerea îi aparține unui ieșean, Oswald Neuschotz, al cărui nume – nu întîmplător – e identic cu al uneia dintre cele mai frumoase clădiri de epocă din centrul Iașului. Dar la asta o să revin, fiindcă merită.

Că e vorba de o premieră și că ea s-a materializat cel puțin într-o reprezentare scenică o confirmă Rodica Florea într-un studiu intitulat „Din Avatarurile *Năpastei*”, apărut în 1992 în *Revista de istorie și teorie literară*: „Primul traducător era O. Neuschotz și prima reprezentare a *Năpastei*, în traducerea acestuia a avut loc în 1896, pe scena Teatrului «L'Oeuvre». Traducerea, sub titlul: *Faussees accusations*, se tipărise la Craiova, în Ed. Ralian și Ignat Samitca, în 1896” (*op. cit.*, p. 228).

Cercetătoarea mai adaugă că despre traducător nu se mai știu alte lucruri – în afară de dorința lui generoasă a a vedea *Năpasta* jucat pe scenele europene, dorință care l-a îndboldit să o traducă. Aș adăuga că

numele traducătorului, așa cum apare el pe pagina de titlu, este O. Neuschotz de Jassy și că traducerea este dedicată (poate strategic) lui Emile Picot, „professeur de roumain à l'Ecole des langues orientales vivantes de Paris, Membre honoraire de l'Académie roumaine”.

În capul traducerii, adresîndu-i-se lui Picot, Oswald Neuschotz plasează o pledoarie pentru *Năpasta* și pentru literatura română în general, pledoarie îmbibată de un patriotism care, oricît de vetust ar suna, impresionează și emoționează. În fine, ideea e că pentru un colecționar de tipărituri caragialiene traducerea lui Neuschotz este cu adevărat o comoară bibliofilă.

În studiul Rodică Florea găsim, prin intermediul unui articol intitulat „Din Paris”, scris de Albert Prahoveanu cu ocazia spectacolului amintit și publicat în ziarul *Adevărul* în martie 1896, și câteva informații despre acest Oswald de Neuschotz, „acela care sub aripel talentului lui Caragiale a deschis o eră nouă teatrului românesc”. „E energic”, scrie corespondentul de la Paris, „energic cum l-ați cunoscut toți acum vreo cîțiva ani; energic cum era în polemicele din *Lupta* și *Littéraires Rumâniens*, al cărui director era; [...] De altfel, totul în exteriorul lui, de la ochiul negru, de o strălucire mecanică, și fața încadrată în negru, palidă și contractată, și pînă la gestul nervos cu care întovărășește fraza de o intonare seacă și incisivă, totul vă anunță că aveți a face cu un om hotărît, obișnuit cu lupta”.

Pe mine însă (ca pe oricine a trăit o vreme în Iași) numele de Neuschotz mă trimite cu gîndul, cum spuneam, la o clădire de epocă din centrul orașului, de pe strada Cuza Vodă, chiar în buza Pieței Unirii. Am trecut de mii de ori pe lîngă ea. Pe vremea cînd lucram la Radio Iași, în fața clădirii era un chioșc de ziare și, în drumul meu spre sediul radioului, mă opream acolo ca să cumpăr vreuna din revistele de cultură ale vremii. Iar în destule dimineți tot acolo, la chioșc, mă întîlneam cu poetul Emil Brumaru, care stătea la doi pași, în faimosul Bloc Plombă comunist, și care venea cu aceleași scopuri. Așadar, pentru mine numele de Neuschotz era asociat cu literatura încă dinainte de a ști de Oswald și de traducerea lui din Caragiale.

Și cîtă dreptate inconștientă aveam! Uitîndu-mă la istoria Palatului Neuschotz, am văzut că el a fost construit la comanda lui Jacob (von) Neuschotz (1819-1888), unul dintre marii filantropi și patrioți ai vremii și locului. Cum Jacob Neuschotz era evreu român, născut în ținutul Herța, a clădit în curtea interioară a clădirii un templu mozaic, care a fost bombardat în cel de-Al Doilea Război Mondial și, ulterior, demolat. O bună parte din averea acumulată ca om de afaceri și bancher a folosit-o pentru nenumărate acte caritabile și pentru susținerea culturii române.

A întretinut un orfelinat, „Orfaneum Iacob și Fanny Neuschotz”, iar în timpul holerei din 1866 a organizat un așezămînt unde erau îngrijiți aproximativ cinci mii de săraci. A donat fonduri atît templelor și sinagogilor mozaice, cît și bisericilor ortodoxe. A ajutat cu bani, alimente și lemne de foc familii sărace, văduve și orfani. Pentru faptele sale generoase a fost înnobilit de împăratul Wilhelm al Germaniei, care i-a acordat titlul de „von”, împăratul Imperiului Austro-Ungar l-a făcut cavaler al ordinului Franz Josef, regele Milan al Serbiei l-a decorat și el, iar regele Carol I al României i-a acordat Ordinul „Coroana României” și titlul de cavaler al ordinului „Steaua României”.

Cu toate acestea, atunci cînd a cerut să fie recunoscut oficial drept cetățean român, cererea i-a fost respinsă de Parlamentul României în ședința din 4 decembrie 1882. Cavaler al Ordinului „Steaua României” – da; cetățean român – nu. Totuși, în ciuda acestui jalnic și injust gest al autorităților țării, la moartea sa, Jacob Neuschotz a lăsat prin testament 20.000 de lei Academiei Române, cerînd instituirea unui premiu literar care să-i poarte numele și pe care l-au obținut, printre alții, etnologul Tudor Pamfile și poeta Elena Farago.

E foarte probabil ca Oswald Neuschotz de Jassy, primul traducător al teatrului lui Caragiale, să fi fost o rudă mai mult sau mai puțin apropiată a acestui român de origine evreiască, patriot, generos și iubitor de cultură. Și, fără nici o legătură imediată, mă gîndesc și că *Faussees accusations*, titlul ales de O. Neuschotz pentru traducerea în franceză a *Năpastei*, avea în el ceva premonitoriu: vor trece doar cinci ani pînă cînd autorul piesei va fi acuzat pe nedrept de plagiat, iar pretextul acuzației va fi tocmai această piesă.

O viață. Drumul către sine

Marian ODANGIU

După mai multe volume de poezie, între care *Linia unu peron / Az első vágányon* (debut, 1995) și *Motocicletele naziste* (2004), separate de câteva cărți de publicistică bine documentate, Doina Magheți propunea, în *Condamnat la moarte: trenul care mă duce taie istoria în două* (2021), un tip special de scriitură, cu trimitere la literatura sincretică. Fără a contesta în vreun fel tradițiile, scriitoarea își alcătuia discursul din / cu ingrediente cunoscute, numai că, de data aceasta, ele erau puse toate la un loc, într-un amalgam stilistico-estetic aparent haotic, imprevizibil, surprinzător.

Un mixtum neorealist cu alură de pop art: anchetă, reportaj, jurnal intim (de „pandemie”), proză scurtă, amintiri, poeme sentimentale, transcrieri hiperrealiste de date și informații greu accesibile altfel, memorial, confesiune ș.a.m.d., cam tot ce a făcut parte din recuzita și rețetarul cărților anterioare, părea adunat într-o aventură creativă vecină cu experimentul avangardist. Mobilizarea de mijloace era destinată recompunerii proprii biografii, a propriei experiențe de viață, a propriului destin, civil și profesional în egală măsură, ”filtrate” de/prin traumele trăite între viață, libertate și moarte, odată cu finalizarea investigații activității Grupului de luptători anticomuniști, Spiru-Domășneanu, condamnat și trimis la moarte în 1949.

După mai bine de patruzeci și cinci de ani, în 1995, când vizitează locul din Pădurea Verde unde s-a petrecut execuția, Doina Magheți s-a simțit, cum singură mărturisește, „aruncată într-un alt destin”. Șocată de mărturiile celor prezenți, intră în marea aventură de cunoaștere a personajelor și de explorare a momentelor de sublim eroism ale luptei dusă de rezistența anticomunistă bănățeană. Doina Magheți valorifica, în fond, șansa unei retrospective cu valențe cathartice, într-o abordare caleidoscopică.

Ca într-un dicteu automat, erau alăturate documente autentice (fotografii, mărturii, scrisori transcrise sau chiar reproduse în facsimil), fragmente de jurnal, amintiri spontane, scurte note de călătorie prin Franța, Elveția, Germania, pasaje decupate la întâmplare din propria-i copilărie, adolescență și primă tinerețe, evocări tensionate ale unor indivizi din jurul Grupului Spiru-Domășneanu, secvențe de realitate și imaginar aglutinate fără o regulă anume, reflecții culturale, trăiri particulare induse de rememorarea accidentală a unor personalități din lumea filmului, a muzicii, a teatrului, artelor vizuale etc. Un puzzle convingător, a cărui notă dominantă era determinată de neverosimile și tragicele întâmplări petrecute în urmă cu mai bine de șaptezeci de ani.

Volumul următor al Doinei Magheți, *SMS din sertare ascunse* (2023) reiterea, formal cel puțin, experiența, adăugând sincretismului stilistic o puternică și impresivă dimensiune vizuală. Fiecare text era însoțit de câte o fotografie alb negru sau color, poze de familie, (auto)portrete, naturi statice, imagini din orașele vizitate în țară ori altunde, chipuri inocente de copii, animăluțe, sculpturi, reclame, decupaje din ziare, instantanee stradale etc.

Puse în paralel cu textele propriu zise, aceste secvențe multiplicau la nesfârșit sensul și conținutul celor dintâi, ori, din contră, le obturau definitiv, le imprimau o aură de mister, de indescifrabil. Aceas-

tă strategie combinatorie nu doar lua în captivitate lectura, ci și transcria viața interioară a autoarei, emoțiile ei tănuite, difuze, mascate, iraționale.

*Prin perdele mișcate de vânt. Piese din dominoul comunist** este cea de-a treia apariție în care sincretismul literar brevetat de Doina Magheți acționează ca o modalitate de explorare și expunere a propriei biografii, în maniera deja cunoscută: nefardată, sinceră, directă, fără ocolișuri ori ascunzișuri favorizante și fără nici cea mai mică intenție de a face/a lăsa o „impresie bună”; de a produce / induce un anumit efect, altul decât acela al unui discurs tensionat despre trăiri de o profundă tulburare spirituală, în marginea unei Istorii (comunistă, dar și postrevoluționară) trăită cu intensitate și dăruire pătimășă.

Cartea debutează cu o poză marcată de patina timpului (aproape sigur, una dintre primele fotografii din viața scriitoarei), sub care Doina Magheți transcrie cu suflul la gură probabil una dintre cele mai vechi amintiri păstrată între pliurile memoriei: „Sunt fetița din fotografie. Ce sandale frumoase am! Unchiul Gyula mă trage după el. Am ochii lipiți de somn. Merg ca un robot zdruncinat. Vreau să-l trag de palton, să se oprească. Nu pot. Vreau să-i trag pumni. Nu pot. Aerul e uscat și plin de praf. Am buzele subțiri, parcă sunt niște fluturi care dorm. Unchiul Gyula merge și mai repede. Trecem pe lângă un zid cenușiu. Aici, mi-a spus el, dincolo de zid, sunt zeci de tancuri și camioane militare. Mai e mult până la grădiniță, unchiule?”.

Textul e urmat de două poeme „clasice”, legate de același prim cerc al copilăriei și de un amplu interviu acordat Anei Peride de la *Social FM radio* din Baia Mare. Din acest dialog, aflăm că Doina Magheți s-a născut la Târgu Mureș unde și-a petrecut primii ani, în partea a doua a „obsedanului deceniu”. E o perioadă despre care scriitoarea vorbește cu un amestec de candoare și duiosie, fără a dramatiza, dar și fără a ocoli adevărurile dure ale epocii. Cu un tată ofițer, inevitabil, preadolescența și adolescența și le-a petrecut în(tre) nesfârșitele mutări ale părinților dintr-o garnizoană într-alta: Târgu Mureș, Baia Mare, Șimleul Silvaniei, Cluj, Ineu și, în cele din urmă, Timișoara, trecând prin întâmplări comune multora dintre cei care au trăit atunci, printre perdele mișcate de vânt, în dominoul comunist, agresiv și totodată fragil:

„Alunec pe role prin întâmplările mari din copilărie, scrie, cu emoție, Doina Magheți. Rolele mă duc spre Biserica Reformată din Cetate. Acolo, bunica plângea într-o limbă din Regiunea Mureș Autonomă Maghiară. Cunoșteam bine limba aia. Lacrimile bunicii erau calde pe creștetul meu. Nu știam de ce bulevardul pe care locuiam se numea *Lenin*. Nu știam de ce văd la televizor atâta lume la înmormântarea unui om cu nume încovrigat: *Gheorghe Gheorghiu-Dej*. Și pe bunicu’ îl chema tot Gheorghe, dar numele lui nu era deloc încovrigat... Era bunicul din cealaltă limbă. Era bunicul din satul cu dode negre și găște pe ulițe svăbești. Eu nu știam ce cuvânt e ăla: *svăbești*, și alunecam pe role prin tot felul de întâmplări. Le decupam și mi le așezam pe umeri. Erau ca niște fluturi. Zburau prea repede”.

Treizeci și opt la număr, întâmplările sunt secvențe de viață, decupaje cinematografice dispuse *ad libitum*, notații fulgurante (textele depășesc arareori o pagină), fragmente de jurnal și depoziții copleșite de emoție ce trec în revistă momentele esențiale din existența și cariera profesio-

nală a scriitoarei. Cronologiile sunt abolite, discursul urmează regulile montajului cinematografic, pe traseul spontan al aducerilor aminte.

Mutarea în Banat, încercările de a „intra” la IATC, viața în teatru, ca suflor la Teatrul Național din Timișoara, alături de ce mai redutabilă echipă de actori din istoria intuiției, Școala Militară de ofițeri activi de la Sibiu, cu teribilele ei exigențe cazone, ordine absurde, încrâncenări și suferințe, viața prin străinătăți, unde autoarea a încercat experiența de *badantă* în Belgia, Franța, Germania, Elveția, prietenii și iubirile efemere ș.a.m.d. Dar și momente de răscruce existențială, precum activitatea în presă ca jurnalist de investigații, și, mai apoi, redactor și cercetător de istorie recentă la Memorialul Revoluției din 1989 de la Timișoara.

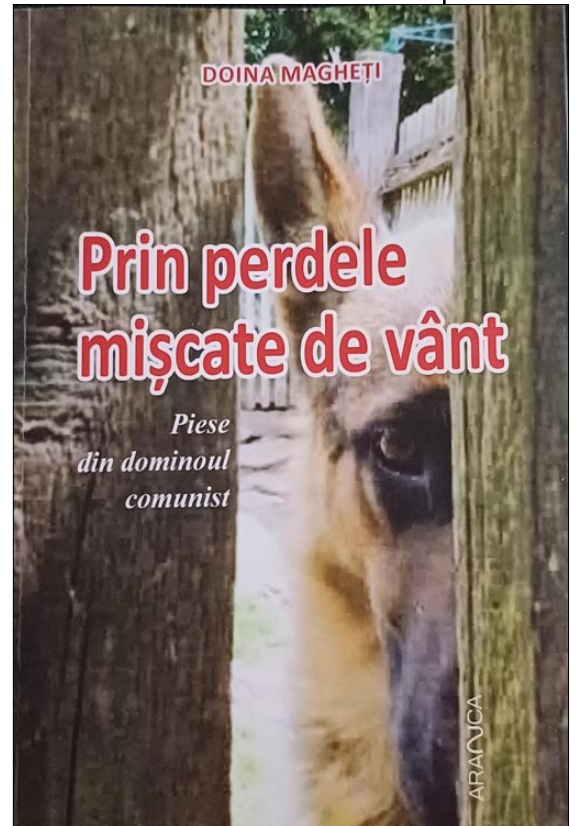
Evenimentele din Decembrie o „prind” pe Doina Magheți în postura de ofițer activ al armatei române. Momentele de evocare „din interior” a implicării militarilor, a clipelor de insuportabilă tensiune resimțită de cei care oscilau între realitatea dură a vieții de fiecare zi („noi suntem poporul”) și rigorele subordonării, ale executării fără crâcnire a ordinelor date de superiori, sunt ieșite din comun: „Ceaușescu m-a pus să trag cu arma în poporul meu. N-am făcut-o! Poporul eram eu. În stradă era familia mea, erau vecinii, erau prietenii mei. Era tot orașul!”.

Relatările devin zguduitoare, în consonanță cu impecabila luciditate a naratoarei: „Viața mea în armată nu a fost un joc”, zice Doina Magheți. „Mi-am câștigat existența cu efort, strângând din dinți. Am pus, fără crâcnire, pâine pe masa copiilor mei!” și adaugă, ceva mai încolo: „Nu simțeam niciun privilegiu ca ofițer. La fel ca toți *oamenii muncii*, stăteam la cozi infernale pentru alimente pe rație, benzină și celelalte. Așezam buncii lângă nepoți ca să putem cumpăra un minim amar pentru supraviețuirea unei familii. În case frigul era același, pluteam ca niște extraterestri în costume de schi, ne retrăgeam pe canapele în saci de dormit, în timp ce copiii construiau castele din cuburi la lumina lumânării”.

În zilele lui Decembrie 1989, retrasă, alături de celelalte colege dascăli de militarie în Universitățile patriei în clădirea Statul Major de Pregătire Militară

a Studentelor, Doina Magheți reușește să evite dezastrul, dar și să se detașeze de pasiunea și iubirea unei vieți: militaria.

În context, nu puteau să lipsească paginile de documentar riguros despre haosul decizional din cauza căruia care liderii comuniști au ratat înăbușirea revoltei și nici acelea din / despre faimosul Proces de la Timișoara, transcris integral în mai bine de șase ani de muncă. Reproduse *ad litteram*, depozițiile participanților sunt teribile, partitura documentară a Doinei Magheți e executată cu desăvârșită rigoare. După cum la fel de copleșitoare sunt amintirile celor care au suferit pe granițele

României comuniste, în mare parte cunoscute din *Mormintele tac. Relatări de la cea mai sângeroasă graniță a Europei*, cartea din 2008/2010 a autoarei.

Condamnat la moarte: trenul care mă duce taie istoria în două, SMS din sertare ascunse și, acum, *Prin perdele mișcate de vânt. Piese din dominoul comunist* sunt componentele unui triptic literar, în care biografismul, ficțiunea sentimentală, investigația jurnalistică și documentarul pur sunt reperatele unui demers estetic puțin obișnuit.

*Doina Magheți, *Prin perdele mișcate de vânt. Piese din dominoul comunist*, Editura Aranca, 2025.

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMÂNIA FILIALA TIMIȘOARA

CALENDARUL ANIVERSĂRIILOR 2025 DECEMBRIE

- 2 decembrie 1952 s-a născut **Remus Valeriu Giorgioni**
- 2 decembrie 1972 s-a născut **Ilinca Ilian (Ilinca Țăranu)**
- 3 decembrie 1976 s-a născut **Cristian Pătrășconiu**
- 5 decembrie 1973 s-a născut **Ciprian Vălcă**
- 8 decembrie 1946 s-a născut **Anton Palfi**
- 8 decembrie 1958 s-a născut **Isa Schneider**
- 10 decembrie 1952 s-a născut **Traian Pop Traian**
- 11 decembrie 1938 s-a născut **Kondrat Kristiane (Aloisia Bohn)**
- 15 decembrie 1948 s-a născut **Ana Pop Sârbru**
- 16 decembrie 1969 s-a născut **Cristian Ghinea**
- 16 decembrie 1956 s-a născut **Călin Andrei Mihăilescu**
- 16 decembrie 1953 s-a născut **Leonard Oprea**
- 17 decembrie 1948 s-a născut **Nina Ceranu**
- 18 decembrie 1950 s-a născut **Marioara Voinovici Baba**
- 18 decembrie 1940 s-a născut **Ionel Iacob Bencei**
- 18 decembrie 1951 s-a născut **Böszörményi Zoltán**
- 22 decembrie 1952 s-a născut **Illes Mihály**
- 25 decembrie 1940 s-a născut **Cedomir Milenovici**
- 25 decembrie 1941 s-a născut **Maria Pongrácz (Popescu)**
- 28 decembrie 1964 s-a născut **Cristian Contraș**
- 29 decembrie 1956 s-a născut **Maria Nițu**

Heraclit Obscurul și Filosoful

Robert Lazu KMITA

Conform legendei, Pythagora e cel care ar fi în-
augurat folosirea termenului de „filosofie” – „iubire,
prietenie pentru înțelepciune.” În ce privește, însă,
noțiunea de „filosof”, Heraclit ar fi fost cel care l-a fo-
losit pentru prima oară. De fapt, identificarea originii
unor termeni atât de importanți nu înseamnă prima
lor folosire, ci doar prima lor atestare scrisă. Prima lor
folosire orală în limba vie a vechilor Greci ne va rămâ-
ne, pentru totdeauna, necunoscută. Fără a insista, deci,
asupra originii termenului de „filosof,” voi propune o
interpretare a sa inspirată de fragmentele atribuite lui
Heraclit.

totuși, tocmai această cunoaștere extinsă – trăsătură de-
finitorie a filosofului – este amendată într-un alt frag-
ment atribuit aceluiași Heraclit, fragment transmis de
Diogenes Laertius:

„Multa învățătură nu te învață înțelegerea.”

Termenul grec tradus prin „erudiție,” „învățătură
multă” este, deci, πολυμαθία (polymathía). Deși foar-
te succint, textul ne spune că multele cunoștințe nu-ți
dau „minte” – de aceea o traducere optimă ar afirma
că „polymathia nu-ți dăruiește minte.” Cum se explică
atunci că fragmentul 35 pare a spune că filosoful e cel
care investighează multe lucruri, pentru ca mai apoi să
aflăm că multele cunoștințe nu te fac filosof? Nu sunt
contradictorii aceste afirmații atribuite lui Heraclit?
Iată o enigmă care se poate rezolva apelând la o altă
învățătură a gânditorului grec, transmisă prin același
doxograf, Diogenes Laertius:

„Aceasta este un lucru înțelept, să înțelegi gândi-
rea, ca fiind aceea care călăuzește toată lumea pretu-
tindeni.”

Teptat, lucrurile încep să se limpezeas-
că. Filosoful, cel care caută înțelepciunea
(σοφία), trebuie să găsească pretutindeni
acel „ceva” care călăuzește, care ghidează tot ceea ce
există. Deci nu pluralitatea cunoștințelor, ci substratul
unificator al acestei pluralități. Dar ce altceva este acest
„ceva” unitar decât Logos-ul care călăuzește tot ceea ce
există?

Sunt sigur că ați sesizat că în întrebarea anterioa-
ră am sugerat mai mult decât îmi permit textele citate
până acum. Iată de ce vă voi propune alte câteva citate
care conțin o doctrină de mare importanță atribuită lui
Heraclit, doctrină care se află la temelia interpretării
mele.

Un fragment transmis prin Sextus Empiricus (*Ad-
versus Mathematicos*, VII, 133) ridică puțin vălul miste-
rului, „Este necesar să urmezi ceea ce este comun; dar,
deși Logosul este comun, mulți trăiesc de parcă ar avea
o înțelegere individuală.”

Aici acel substrat unificator a tot ceea ce poate fi
cunoscut este numit pentru prima oară explicit: Logos
(λόγος). Cum bine se știe, nu există nici o altă noțiune
cu o istorie atât de bogată și tumultuoasă precum cea a
acestui termen crucial atât pentru gândirea Greacă pă-
gână, dar mai ales pentru cea Creștină. Dacă urmăim
gândul ce pare a rezulta din fragmentele de mai sus,
cred că putem afirma că pentru Heraclit, filosof este
cel capabil să sesizeze Logos-ul unic, substratul comun
și profund a tot ceea ce există. Într-un alt fragment,
mult mai lung, ajuns la noi de asemenea prin Sextus
Empiricus, citim:

„Despre Logos, care este așa cum îl descriu, oame-
nii dovedesc întotdeauna că nu îl înțeleg, atât înainte
să-l fi auzit, cât și după ce l-au auzit. Căci, deși toate
lucrurile se întâmplă conform acestui Logos, oamenii
sunt ca niște persoane fără experiență, chiar și atunci
când experimentează astfel de cuvinte și fapte pe care
eu le explic, când disting fiecare lucru după constituția
sa și declar cum este; dar restul oamenilor nu observă
ce fac după ce se trezesc, la fel cum uită ce fac când
dorm.”

Aici Heraclit deplânge ignoranța generalizată.
Făcându-se ecoul aceluși vers al lui Pindar care spune
că „omul este un vis al unei umbre” (*Oda Pythiană* 8,
95-97), el descrie starea omului ca fiind similară uită-
rii viselor din timpul stării diurne – uitare despre care
putem spune că transformă oamenii în simple umbre
mișcătoare pe scena teatrului lumii. Într-un alt frag-
ment, transmis prin Hyppolitus (*Refutatio Omnium
Haeresium*, IX, 9, 1), întâlnim umiliția pythagorică a
celui ce refuză să-și aroge titlul și rangul de învățător,
afirmată simultan cu trăsătura distinctă a Înțelepciunii,
care constă în a fi capabil să sesizezi unitatea creației:

„Ascultând Logos-ul, iar nu pe mine, ar trebui
să fii de acord că înțelepciunea este să știi că toate lu-
crurile sunt una.” Aflat în descendența lui Platon ca
aparținător al Medio-Platonismului, Plutarch (c.AD
40–120) pare a asimila Logos-ul lui Heraklit cu Intelec-
tul divin din *Timaios*, atunci când vorbește, în *Moralia*,
despre „inteligența care ghidează întregul Univers, așa
cum a spus Heraclit.”

Dacă voi afirma că influența viziunii lui Heraclit
este într-un totuși remarcabilă, nu voi face decât să re-
pet ceea ce nenumărați istorici ai culturii și filosofiei
au demonstrat deja. Practic, aproape nici unul dintre
gânditorii greci semnificativi nu a pierdut ocazia să-l
menționeze. Imnul lui Cleanthes of Assos (c.330–c.230
BC) este o dovadă cât se poate de concludentă în acest
sens:

„Tu conduci

Rațiunea Universală (κοινὸν λόγον) care, ames-
tecată

Cu toate luminile mai mari și mai mici,

Se mișcă prin Univers.”

În comentariul său la aceste versuri, traducăto-
rul englez Frank Cole Babbitt menționează explicit
influența lui Heraklit: „Conform lui Cleanthes, ‘Logo-
sul’ era etern, și astfel a fost conceput chiar de către
Heraclit; ‘el’ era fără început sau sfârșit, conducând
(οἰακίξει) toate lucrurile prin toate, asemenea unui
căpitan prudent.” Exact în același sens este orientat și
comentariul ceva mai substanțial al profesorilor Kirk și
Raven care, de asemenea, pomenesc acel aspect particu-
lar privitor la raportul dintre Înțelepciune și Logos care
mă interesează aici în mod special:

„Înțelepciunea – și, prin urmare, s-ar putea deduce,
o viață satisfăcătoare – constă în înțelegerea Logosului,
structura analogă sau elementul comun de aranjare în
lucruri, întruchipând μέτρον sau măsura care asigură
că schimbarea nu produce o pluralitate deconectată,
haotică. Înțelegerea absolută aici poate fi atinsă doar de
Dumnezeu, care în anumite privințe, prin urmare (dar
desigur nu în antropomorfism și în cerința cultului),
seamănă cu Zeus-ul religiei convenționale. Dumnezeu,
cu privirea sa sinoptică, este astfel singurul (deplin)
înțelept.”

Pe baza tuturor celor arătate până aici, voi rezu-
ma toate ideile principale care, împreună, circumscriu
contribuția lui Heraklit în ceea ce privește înțelegerea
noțiunii de „filosof.”

Filosoful nu e cel ce cunoaște o mulțime de lucruri,
dobândind o cunoaștere orizontală, ci, dimpotrivă, cel
care posedă o cunoaștere de profunzime, capabilă să se-
sizeze unitatea ascunsă a lucrurilor. În partea susținută
cu cele mai spectaculoase fragmente transmise prin
diferiți comentatori și doxografi, am văzut că aceas-
tă unitate a tot ceea ce există e rezultatul substratului
– Logos-ul unic.

Plutarch nu ezită să vorbească, platonizant,
despre Inteligența supremă care guvernează
tot ceea ce este. În acest sens profesorii Kirk
și Raven comentează fragmentele heracleitice, sublini-
ind faptul că Înțelepciunea nu poate fi decât a celui
capabil să cunoască, simultan, totul. Acesta nu poate fi
decât Dumnezeu – deci, într-adevăr, Pythagoras avea
dreptate: cu adevărat Înțelept nu poate fi decât Zeul.
Dacă așa stau lucrurile, ce-i rămâne de făcut iubitorului
de Înțelepciune – filosoful?

Un singur lucru: să caute a-și armoniza, cu
umiliția, propriul intelect cu cel al lui Dumnezeu.
Acest lucru implică anumite „exerciții spirituale” (Pier-
re Hadot), capabile să ne ajute să sesizăm înțelepciunea
unica, ce guvernează, deopotrivă, lumea și omul. Căci,
ne amintește Heraklit în fragmentul transmis prin Sex-
tus Empiricus, „toate lucrurile se întâmplă conform
Logos-ului.” Adevărată anticipare a doctrinei Creștine
despre Sfânta Providență, această învățătură sublinia-
ză unitatea ontologică a creației prin intelectul divin,
unitate care reprezintă țința cunoașterii celui ce aspiră
la titlul de filosof.

Cetățile-palimpsest

Alexandru MANIU

„Trebuie să ajung neapărat în Africa (...) Tremur de nerăbdare. Îmi voi petrece din nou zilele în șa, iar nopțile în cort.” Sunt vorbele lui Gustave Flaubert, la nici doi ani după publicarea controversatului roman *Madame Bovary*, așternute în scrisoarea către prietenul său arheolog, Felicien de Saulcy. Ce anume îl atrăgea pe Flaubert către țărmul Tunisului? Exotismul? Cu siguranță, dar ambițiile sale literare erau mult mai îndrăznețe de-atât. Alter-egoul Emmei Bovary răspundea la chemarea irezistibilă a unui trecut scăldat deopotrivă în negura timpurilor și în lumina miturilor și istoriilor unor antici redescoperiți în Renaștere și mai prezenți ca niciodată în mediile intelectuale occidentale, de la Herodot la Polibiu, Appian, Diodor din Sicilia, Plutarh sau Tucidide.

Visul lui era să scrie un roman despre vechea Cartagină, cu al său destin tragic, plasat în perioada cea urmat Primului Război Punic. Eroină e din nou o tânără plină de frământări, fiică a marelui general Hamilcar Barca, cu un destin la fel de tragic ca al cetății din care provine, ce dă și numele romanului: *Salammbo*.

Acceași chemare irezistibilă a trecutului scăldat în negură și mit a determinat-o pe tânăra istorică engleză Katherine Pangonis să o ia pe urma corăbiilor ce străbăteau odinioară Mediterana de la un capăt la celălalt și să poposească în cinci dintre cele mai longevive cetăți mediteraneene ale Antichității: Tyr, Cartagina, Siracusa, Ravenna și Antiohia. În urma acestui periplu a rezultat cartea *Amurgul cetăților – Mediterana și capitalele ei pierdute*, publicată în traducere la editura Baroque Books and Arts (2024).

E un amestec de jurnalism și istorie povestită, potrivit pentru o lectură în egală măsură ușoară și bogată în informații, în care autoarea clădește punți între prezentul relativ obscur și trecutul măreț, accentul fiind pus pe continuitate mai degrabă decât pe contrast, și totodată pe Marea cea Mare, care unește. Căci Mediterana, după cum argumentează David Abulafia în monumentală sa *Marea cea Mare, O istorie umană a Mediteranei* (Humanitas), i-a modelat pe greci, fenicieni și etrusci și în egală măsură a fost modelată de aceștia.

Cetățile-palimpsest, cum le numește Pangonis, au dăinuit, într-o formă sau alta, întregi sau fărâmițate, vreme de peste două milenii. Ele sunt cel mai bine înțelese prin paradigma *timpului lung* (*longue durée*) a lui Fernand Braudel, concept pe care l-a dezvoltat în cele două capodopere ale sale, *Mediterana și lumea mediteraneeană în epoca lui Filip al II-lea* și *Civilizație materială, economie și capitalism, între secolele XV-XVIII*, ambele traduse în limba română și publicate la editura Meridiane.

Fenicienii au purtat mereu renumele de corăbieri și negustori iscusiti, chiar dacă astăzi sunt istorici care contestă însăși existența unui asemenea popor, și ne îndeamnă să-i numim după orașele de baștină: tirieni, sidonieni, gibliți (din Byblos). Astăzi, singurii care par să țină la vechile rădăcini feniciene sunt creștinii, care reprezintă o minoritate în orașul modern, dominat de comunitatea șiiită.

Autoarea a fost martora unor petreceri rituale în care creștinii înstăriți se întâlnesc într-un hotel și închină un pahar în cinstea zeiței Astarte sau a purpuri regale (purpura de Tir), extrasă odinioară din melcul murex și vândută la prețuri exorbitante caselor regale sau aristocratice din bazinul mediteranean.

Tot de lungă durată e și rivalitatea cu Israelul. Tyrul este astăzi „centrul nervos al Hezbollahului” și o bază a trupelor ONU de menținere a păcii UNIFIL, care au intrat de curând în alertă, odată cu o nouă invazie israeliană în sudul Libanului (2024). Rostite în urmă cu peste două milenii și jumătate, vorbele profetului Ezechiel trădează acel amestec de admirație și obidă pe care vechii israeliți îl nutreau față de fenicieni: „Grăia Domnului Dumnezeu: «Tirule (...), ținutul tău este în inima mărilor și cei ce te-au zidit te-au făcut desăvârșit de frumos (...) Umplut-ai neamuri cu belșugul tău și cu negoțul i-ai făcut bogați pe regii lumi (...) Acum ești

sfărâmat în mare, în adâncul apei»”.

Printre altele, israeliții reproșau tirienilor încercarea de a-i atrage la religia lui Baal și Astarte, fenomen ilustrat prin mitul reginei Izabela (Ishbaal), căsătorită cu regele Ahab, care, încolțită de armatele dușmanilor săi, își acceptă soarta, se lasă aruncată din înaltul cetății, zdrobindu-se de pământ, iar trupul ei e pângărit de câini, așa cum profețise Ilie: „câinii vor mânca pe Izabela în ogorul din Izreel și nu va fi cine s-o îngroape.”

Profețiile s-au împlinit, pesemne, iar după aproape trei milenii, timp în care a trecut prin mâinile persanilor, macedonenilor, romanilor, creștinilor (Isus ar fi trecut prin Tyr) arabilor, cruciaților – ca ultim bastion de apărare împotriva armatelor lui Saladin – și din nou arabilor șiiți, Tyr a ajuns un biet sat pescăresc, în care dăinuie deopotrivă dragostea de mare și tensiunile religioase, două constante într-o istorie turbulentă.

Acceași soartă o împărtășește și măreața Cartagina, colonie tiriană, considerată odinioară regina mărilor, înainte să se prăbușească la sfârșitul războaielor punice. Rămâne în istorie nu doar prin iscusința marinarilor ei, prin temeritatea unor navigatori precum Hanno, care a trecut dincolo de coloanele lui Heracles și a explorat coasta de vest a Africii, și a măiestriei marțiale a unor generali precum Hamilcar sau (mai cunoscutul său fiu) Hannibal, ci și prin miturile pe care le-au purtat cu ei și prin care au dorit să rămână cunoscuți urmașilor. Mitul fondator o înfățișează pe prințesa Elissar lăsând în urmă cetatea Tyrului, pentru a scăpa de tirania fratelui care-i ucisese soțul, și întemeind o colonie în chiar centrul Mediteranei, pe țărmul Tunisului, mai precis pe dealul Byrsa, care se traduce prin „piele de bou”.

Potrivit istoricului Justin, Iarbus, regele berber din partea locului, s-ar fi milostivit de regină și i-ar fi oferit o bucată de pământ nu mai mare decât puteai s-o acoperi cu o piele de bou. Însă Elissar a tăiat pielea într-o panglică subțire și fină, cu care a înconjurat dealul. Regele berber a cedat în fața vicleniei reginei, iar dealul a devenit nucleul uneia dintre cele mai prospere cetăți ale Antichității - Qart Hadasht („oraș nou”), numită de greci Karkchedon și de romani Carthago.

Același Iarbus îi cere ulterior să-i devină soție, amenințând-o cu distrugerea noii colonii. Elissar înalță un rug și își dă foc, spunând că se va alătura soțului ei pe lumea de dincolo. Cu ultimele puteri se roagă zeilor: „Primiți sufletul meu și dezlegați-mă de-amărăciuni”. Cinstind sacrificiul reginei lor, cartaginezii au numit-o Didona după moarte, adică femeie-războinică. Valoarea mitului în sine nu e dată de un posibil adevăr istoric, ci de cum oglindește acesta percepția cartaginezilor despre sine și cetatea lor: ei se vedeau ca un mândru popor de supraviețuitori, navigatori și aventurieri, vicleni și descurcăreți, dar refuzând să facă compromisuri, dornici să-și învingă dușmanii prin puterea minții și nu doar a armelor și, poate cel mai important, hotărâți să piară mai degrabă decât să-și piardă libertatea.

Ceea ce avea să se și întâmple, la finele celui deal treilea război punic, în 146 î. Hr., când cartaginezii, învinși pe toate fronturile și asediați de romani, au preferat să moară până la ultimul decât să renunțe la cetatea lor. Istoricul Polibiu, în calitate de martor ocular, relatează că generalul învingător, Scipio Aemilianus (nepotul celebrului Scipio Africanus) privind la ruinele încă fumegânde ale Cartaginei, a plâns, spunând: „Ce clipă glorioasă, însă mi-e teamă că-ntr-o zi, aceeași soartă se va abate și asupra cetății mele”, după care îl citează pe Homer: „Are să fie o vreme, când Troia cea sfântă pieri-va, cu tot cu Priam și poporul său”.

În vorbele Didonei, dar și ale lui Scipio, regăsim o concepție mai degrabă ciclică decât liniară asupra istoriei, iar evenimentul (năruirea unei cetăți) capătă o dimensiune arhetipală, în sensul dat de Eliade. Două milenii mai târziu, Shelly va da glas acestei concepții, amestecată cu pesimismul Ecleziaștului („totul e deșertăciune”) în renumitul său poem, *Ozimandias*: „Nimic nu va dura. Ruina-aceasta mare / De vreme fi-va măcinată, și firește, / Nisipul sterp se va întinde până-n zare”.

Nenumărați artiști occidentali au pictat sau versifi-

cat sfârșitul Didonei, ce oglindea, de fapt, sfârșitul Cartaginei, printre cei mai de seamă fiind Virgiliu, care în *Eneida* transformă sacrificiul reginei într-o moarte pe altarul dragostei, rostind și un blestem ce trimite limpede la viitoarele războaie punice. „E dureros să nu fii răzbunat! Dar zeii cari iubesc Cartagena vor face să se ridice din sânul ei un răzbnător, care să zguduie temelile cetății pe care vor zidi-o urmașii acestui trădător”. Nobilul sacrificiu al reginei pare trecut în plan secund, pentru ca prim-planul să fie răpit de Eneas și de viitoarea cetate „eternă”. Așa se întâmplă când istoria unei cetăți sau a unui popor e scrisă de inamici (cu toate că romanii i-au considerat pe cartaginezi cei mai temuți dușmani ai lor).

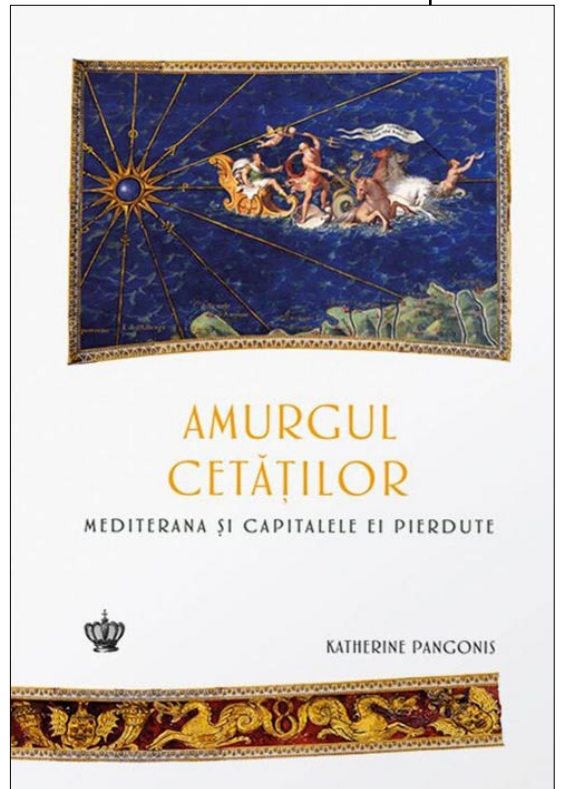
Tocmai de aceea, până în urmă cu câteva decenii, istoricii considerau că anumite istorisiri despre practicile macabre ale fenicienilor și cartaginezilor sunt pure invenții, umplute de malițiozitate, prin care popoarele rivale (israeliți, greci, romani) căutau să-și justifice atitudinea ostilă. Și astfel, ne întoarcem la Flaubert și al său *Salammbo*, pe care autoarea nu-l aduce în discuție. Acțiunea se petrece între primele două războaie punice, într-un moment de c u m p ă n ă pentru cartaginezi, când armatele mercenare neplătite încep să prade așezările din jurul marelui port.

Ajunși în pragul colapsului, cartaginezii recurg la o soluție drastică: fiecare familie, săracă sau bogată, trebuie să-și sacrifice câte-un copil celor doi zei tutelari ai orașului, Baal Hammon și consoarta sa, Tanit. Vechii evrei l-au numit Moloh pe acest zeu ce se hrănește cu jertfe omenești, și au interzis sacrificiul uman prin următoarea poruncă, făcând trimitere la practicile fenicienilor: „Să nu dai pe niciunul din copiii tăi ca să fie adus jertfă lui Moloh”. (Levitic, 18:21).

Cum spuneam, asemenea mărturii au fost până recent discreditate de istorici, atrăgând stigmat de *orientalism* și *europocentrism*. Și totuși, descoperirile arheologice recente atestă istoricitatea acestor practici. S-au găsit stele votive și morminte pline cu urnele păstrând rămășițele incinerate ale copiilor jertfiți, în preajma vechilor temple. Aceste lăcașuri de îngropăciune poartă numele de „tofote” (în ebraică „locuri de groază”).

Și totuși, asemenea copiilor jertfiți, Cartagina a renăscut după ce-a fost arsă, devenind una dintre cele mai de seamă cetăți romane. A trecut mai apoi prin mâinile vandalilor, romanilor din răsărit și, în cele din urmă, a fost cucerită de arabi. Astăzi, e doar un cartier obscur al Tunisului. De fapt toate aceste cetăți, chiar și în momentele lor de glorie, n-au fost niște așezări „mărunte, după standardele moderne, și extrem de vulnerabile în fața distrugerilor și eșecurilor suferite”, după cum remarcă autoarea. Rămân însă miturile și legendele pe care nisipurile lui Shelly nu le vor eroda niciodată, atâta vreme cât noi continuăm să le dăm importanța cuvenită.

Felicit pe această cale editura Baroque Books & Arts, cu precădere pentru titlurile din colecția Savoir-Vivre Imperial, care parcă readuce la viață spiritul defunctei colecții de artă și istorie a editurii Meridiane. Fără îndoială, voi mai scrie despre această colecție.

5 de Rapotan

1. Experiența unui concert la miezul nopții.

Revin la Festivalul Internațional George Enescu, ediția 2025, și promit că e pentru ultima oară. Seria *Concertele de miezul nopții* este găzduită, cum altfel, de Ateneul Român și dată fiind ora la care încep aceste evenimente, programele muzicale sunt foarte atent gândite, astfel încât publicul să fie provocat să participe, să se implice emoțional. Suficiente motive ca să-mi doresc să ascult live *Accademia Bizantina*, un ansamblu de muzică veche, înființat la Ravenna în 1984. Instrumentele vechi – clavecin, lăută, teorbă – se reunesc cu cele cunoscute de melomani – vioară, violă, violoncel, orgă, oboi, fagot, trompetă și timpan pentru a crea universuri sonore unice. Instrumentiștilor li s-au alăturat în seara concertului corul și cei cinci soliști: Benedetta Mazzucato (contralto); Sophie Rennert (mezzosoprană); Maximiliano Danta — (Fama, contratenor); Martin Vanberg (Destino, tenor) și Riccardo Novaro (Valore, bariton).

Il trionfo della fama de Francesco Bartolomeo Conti s-a auzit dumnezeiește: o singură virtute nu este suficientă pentru a domni, dimpotrivă, cinci sunt de folos unui împărat precum Carol, încoronat rege al Boemiei, la 12 ani după ce fusese proclamat împărat al Sfântului Imperiu Roman. Genio, Gloria, Fama, Destino și Valore au fost în fața publicului și împreună cu instrumentiștii și corul au celebrat puterea: „Răspândiți, vânturi de glorie,/ pe fiecare mal,/ unde faima/ se revarsă prin virtuțile sale./ Să domnească neînfrânt și vesel,/ și să trăiască veșnic/ Numele marelui Carol/ și sufletul său mareț.” (traducerea din limba italiană de Flavia Vendetti).

Serenata lui Conti include o simfonie, două coruri, 12 recitative, zece arii și un duet (între Gloria și Genio). Partitura celor cinci voci soliste acoperă toate registrele vocale, într-o scriitură adesea dificilă, dar soliștii serii au dovedit că nu întâmplător au ajuns să cânte pe scena Ateneului Român, în cadrul unuia dintre cele mai mari festivaluri de muzică clasică din lume. *Indiile Galante* de Rameau este mult mai populară decât Il trionfo della fama de Francesco Bartolomeo Conti și nu pentru că cea din urmă este mai puțin valoroasă.

După concertul de Ateneul Român din 5 septembrie 2025 mi-am adus aminte că avem un festival de muzică veche, care mai repară din nedreptăți. Numai că programele concertelor din acest festival sunt dedicate mai mult ansamblurilor orchestrale și mai puțin ansamblurilor cu cor și soliști, din motive ce se cer evidențiate cu altă ocazie.

2. Noaptea Sinagogilor Deschise. Proiect al

Federației Comunităților Evreiești din România – Cultul Mozaic, în parteneriat cu JDC și împreună cu comunitățile evreiești locale, demarat în 2013, care în 2025 s-a desfășurat în 12 localități (14 sinagogi deschise). Sub semnul diversității și al toleranței, toate evenimentele programate anul acesta au fost menite să încurajeze cunoașterea, dialogul, totul într-o atmosferă de sărbătoare. Templul Coral din București, o splendoare arhitectonică, a fost plin ochi de oameni de toate vârstele, familii cu membri din trei generații venite special să asculte, să învețe și să facă cunoștință cu oamenii comunității. Un program excelent gândit, de aceea evenimentul poate servi drept model pentru toți inițiatorii de proiecte culturale.

Cu o punctualitate de invidiat, semn de respect față de participanți, organizatorii ne-au prezentat momentele serii, după care a început delectarea: istoricul sinagogii, în fapt o densitate de date prezentată deloc plicticos de Gilbert Shaim, gabai al sinagogii; momentul artistic al Corului Templului Coral, sub semnul dialogului și bucuriei împărtășite, dirijorul acestuia fiind un munte de jovialitate. Cea mai așteptată parte a serii a fost (pentru mine) și cea mai plină de semnificații: discursul prim-rabinului Rafael Schaffer, un intelectual rafinat, cunoscut și iubit pentru felul cum încurajează dialogul și cultivă toleranța. Când ne-am așezat la coada formată în fața sinagogii, l-am zărit plecând spre cealaltă sinagogă, aflată în apropiere: costum negru, cămașă albă impecabilă, celebra pălărie pe cap, n-aveam cum să nu-l remarc; emana o bucurie profundă prin toți porii, ceea ce mi s-a confirmat în timpul prelegerii, rabinului îi plac oamenii (și copiii) în aceeași măsură în care-i plac studiul Torei și traducerile din textele sfinte.

Am avut șansa să ascult cea mai condensată, concisă și plină de informații expunere din ultimii ani. Evidențierea principalelor sărbători evreiești, ce sunt Sulurile Torei și de ce sunt toate identice, indiferent când au fost scrise, când nu se mai pot folosi (deși sunt toate păstrate cu foarte mare atenție și grijă) și răspunsurile la întrebările din sală au fost momente de bucurie și surse de mici revelații. Faptul că unul din Suluri l-a scos doar pentru a ni-l arăta s-a transformat într-un moment cheie al întregii seri: nu cred că era nimeni dintre novici conștient de greutatea de facto a celuiul sul și de efortul pe care l-a făcut rabinul pentru a-l ridica deasupra capului. Au urmat întrebările care au căpătat răspunsuri ce mi-au adus aminte de înțelepciunea rabinică.

N-am urmărit și momentul muzical al serii asigurat de Bucharest Klezmer Band și Maia Morgenstern, dar știu sigur că a încheiat cum trebuie o sărbătoare pe cinste. Pacea inimii, raiul sufletului, pentru mine așa a fost la *Noaptea Sinagogilor Deschise*.

3. József Klein și Școala de la Baia Mare

– lecția ratării. Prima expoziție temporară deschisă la MNAR de la preluarea directoratului de către Erwin Kessler și curatoriată de Alina Petrescu, șefa Secției Artă Românească Modernă, MNAR și Robert Strebli, director al Muzeului Județean de Artă «Centrul Artistic Baia Mare». În 2023, în centrul vechi al orașului Baia Mare a fost amplasat un grup statuar realizat de sculptorul Arpad Deak cu cei cinci membri fondatori ai acestei școli: Hollósy Simon, Ferenczy Károly, Iványi-Grünwald Béla, Réti István, Thorma János. Dacă mergeți la muzeul băimărean, veți vedea săli întregi dedicate reprezentanților celor mai cunoscuți ai acestei mișcări culturale, iar în centrul vechi al orașului, în vecinătatea grupului statuar este o expoziție permanentă Gheza Vida.

Aveam așteptări mari legate de expoziția temporară a momentului de la MNAR; în anii trecuți, fusese în același spațiu o retrospectivă Zoe Vida Porumb, excelent organizată, astfel încât spațiul să fie ocupat de lucrările artistei și nu invers, cum se întâmplă cu *József Klein și Școala de la Baia Mare*. Albul coplesitor al pereților și imensitatea spațiului nu pun deloc într-o lumină favorabilă tablourile, al căror subiect este preponderent din zona realismului socialist. De aici și senzația că expoziția se adresează mai mult istoricilor artei și teoreticienilor decât publicului larg. În aceste

condiții, plimbarea prin fața exponatelor este grăbită și nicidecum asociată cu reflecția asupra subiectelor și tehnicilor de lucru.

Mai mult ca niciodată, vizitând această expoziție m-am gândit la conceptul de *demuzeificare*: spațiile primului muzeu de artă al țării mi s-au părut reci (deși temperatura m-a făcut să regret că nu m-am îmbrăcat mai subțire), lipsa personalului se (re)simte acut, iar absența catalogului scade și mai mult din valoarea intrinsecă a demersului expozițional. Foarte puține informații despre membrii Școlii, iar prezența statuilor lui Gheza Vida (sub cinci la număr) inutilă, din moment ce nu există nici măcar un pliant în care să se explice pe îndelete legătura dintre el și *Școala de la Baia Mare*. Informațiile de la intrarea în expoziție, prea puține, duc cu gândul la o pregătire superficială sau, mai rău, la o încropire de idei, intenții și acțiuni.

4. Springsteen: Deliver Me from Nowhere

(octombrie 2025). *Cred că auzim distanța*, spune The Boss, la un moment dat. Și-l crezi pe cuvânt, de fapt îi înțelegi zbuciumul. Abia după ce-am văzut acest film mi-am dat seama de ce îl iubesc atât de mulți oameni și, mai ales, de ce e The Boss. Știu fani înrăiți, care ar da sume uriașe să-l mai audă o dată cântând live, deși l-au mai ascultat de câteva ori și au colecții de casete, viniluri și cd-uri cu muzica lui. Un film despre rostul și profunzimea căutărilor, pentru că albumul *Nebraska* este foarte diferit de celelalte *ale lui*, dar în același timp *al lui*. Un album în care Bruce Springsteen își lasă sufletul la vedere, într-o epocă în care nu era la modă să vorbești despre depresie și alte boli psihice, iar psihologii terapeuți nu erau nici pe departe vedete mass-media.

Un album imprimat în condițiile impuse de artist, într-o epocă în care topurile și ratingurile făceau deja ravagii, iar marketingul începea să dicteze cererea și să impună trendurile. Un film despre muzică și artist, care provoacă discuția cu privire la raportul dintre subiectivitate și obiectivitate: cât din ceea ce faci te reprezintă și cât din ceea ce ești se datorează mediului (cultural) și momentului istoric. Un film care mută accentul pe căutare, pe scormonire. N-ai cum să înțelegi muzica din *Nebraska* dacă nu știi cât de mult s-a documentat The Boss pentru acest album, iar când afli îți schimbi și viziunea asupra întregii lui cariere muzicale. Versurile și muzica, muzicuța și chitarele, toate sunt acolo, în film.

Și înainte de orice, The Boss, cu spaimele și cu autoritatea lui perfect justificabilă, căci muzică precum a lui nu mai face nimeni. Un film despre rădăcini, familie, prieteni, echipă, dar mai ales despre ce înseamnă artă. Care nu se naște din orice și peste noapte, dimpotrivă. După *Nebraska* va fi *Born in the U.S.A.*, album care face epocă și-l transformă definitiv pe The Boss într-un star al muzicii. „Last night I dreamed that I was a child/ Out where the pines grow wild and tall/ I was trying to make it home through the forest/ Before the darkness falls”: așa începe *My Father's House*, de pe albumul *Nebraska* și aici mă opresc. Căutați filmul, sigur veți vrea să-l revedeți.

5. Spațiul Celibidache.

Ce titlu excelent a ales Stejărel Olaru pentru carte! Apărută cu foarte puțin timp înainte de lansarea oficială a filmului *Cravata galbenă*, realizat de fiul acestuia, Serge Ioan Celebidachi, cartea este un excelent excurs în viața și cariera profesională a unei personalități greu de prins într-o ramă. N-am greșit numele, nici la tată, nici la fiu. Pentru cei care nu cunosc povestea schimbării de nume (din Celebidachi în Celibidache) e un motiv în plus să caute volumul apărut la Editura Omnium, într-o ediție excelent îngrijită (de netrecut cu vederea un amănunt – titlul, semnul de carte și paginile de gardă ale cărții sunt galbene, de aici legătura cu titlul filmului).

O personalitate complexă, multifățetată, care ar fi putut face orice în viață, o dovedesc studiile, pe cât de diferite, pe atât de profunde. Dar el a ales muzica! Stejărel Olaru a scotocit în arhive, ca un istoric foarte bun ce este, a stat de vorbă cu cei care l-au cunoscut sau au lucrat cu el, a pus cap la cap informații din diverse surse și a făcut în așa fel încât să iasă o biografie excelentă.

Nona RAPOTAN

Umorul în trei dimensiuni.

Ion Barbu la Timișoara

Diana MARINCU

Cu ocazia Festivalului de poezie Ion Monoran de la Timișoara, Ion Barbu, „artist vizual, auditiv, olfactiv, gustativ și tactil”, așa cum se autodefiniște el însuși, a primit premiul pentru poezie, iar acest eveniment a prilejuit o cuprinzătoare expoziție numită „Apă, artă, energie” la Muzeul Apei din Timișoara.

Din start, titlul setează abordarea ironică deja cunoscută a lui Ion Barbu, parafrazând un slogan electoral intoxicant și modificându-l „în părțile esențiale”, astfel încât să rezulte o triadă mai credibilă totuși decât cea inițială, unde arta rămâne la mijlocul negocierilor. Locul ales pentru a expune lucrările sale – satire politice, noi reflecții despre viața de apoi, obiecte găsite și modificate sau colecții de pietre poetice – a fost cum nu se poate mai potrivit: Muzeul Apei din Calea Urseni. Aici a funcționat din 1914 până în anii 1990 prima stație de tratare a apei potabile din oraș, fiind cunoscută și pentru arhitectura deosebită a lui Székely László, care a creat și mitul urban de OZN camuflat în acest parc.

Ansamblul muzeal include trei dintre punctele cheie de pe traseul tehnologic: Grupul de fântâni (forajul), Deferuginatorul (stația de filtrare) și Casa pompei (stația de pompare). Conform acestor trei puncte, traseul expozițional parcurge: *Epoca de aur coclit și Animale politice de casă și vile; Expo-mă și Statul de veci; și Apa trece, pietropoeemele rămân*. La aceste secțiuni s-au adăugat instalația *Tricoul lui Columb* (tricouri atârinate la soare cu textele jucăușe ale lui Ion Barbu), *Rășuștele urâte* (o „reinterpretare” a *Lacului* de Mihai Eminescu) și colecția de sticle *Toate o apă și-un cuvânt*, unde desene din arhiva Dilema din anii 1990 până azi au devenit etichete de sticle, punctând traseul vizitatorilor.

Poate nu e întâmplător faptul că atât Dan Perjovschi, despre care scriam cu altă ocazie, cât și Ion Barbu au făcut parte după 1990 din redacțiile unor reviste care încă reprezintă oaze de libertate, într-o mare de zgomot al mass-mediei, din care lipsesc total reperele valorice. Dacă Dan Perjovschi publica desenele lui ca o sinteză politico-vizuală în „Revista 22”, Ion Barbu și-a creat un adevărat fan-club cu desenele și caricaturile lui din „Dilema” sau „Academia Catavencu”.

Cunoscut de asemenea și pentru rolul crucial pe

care l-a jucat în salvarea Minei Petrila de la demolare, alături de un grup de voluntari arhitecți, Ion Barbu a transformat Petrila într-o „periferie culturală europeană” sau chiar într-o „Planetă” a rezistenței. Filmul care urmărește acest subiect, *Planeta Petrila* (2016), regizat de Andrei Dăscălescu, urmărește eforturile de regenerare urbană prin intervenții artistice, festivaluri și acțiuni, toate conduse cu umor de Ion Barbu.

Așa cum scriau în revista *Arhitectura* Mihai Danciu și Loredana Gaiță, „Petrila trece printr-un proces de regăsire a unei rațiuni de a fi. Dincolo de resemnare sau fatalism (...), orașul continuă să se contracte lent, rezultat al diminuării activităților economice care i-au determinat inițial apariția. În acest peisaj postindustrial specific din perspectivă socio-economică și culturală, intervențiile asupra patrimoniului industrial sunt strâns legate de asumarea unui program general de regenerare prin cultură.”

Printre muzeele pe care Ion Barbu le-a înființat la Petrila și la Petroșani se numără: Casa Memorială „Ion D. Sîrbu”, Muzeul Mamei, Muzeul Instalatorului, Centrul Pompadou, iar la Iași Muzeul Poezie(i). Acestea nu sunt doar idei creative despre posibile muzee ale unor obiecte încă nemuzeificate de nimeni, ci reprezintă lucrări de artă per se, instalații asupra cărora Ion Barbu și-a pus amprenta artistică.

Așa cum declara într-un interviu, el lucrează cu umorul în trei dimensiuni, astfel încât și ceea ce vedem la Timișoara la Muzeul Apei poate fi citit în cheia unor instalații in-situ, care parcă ar locui acolo dintotdeauna. În „OZN-ul” central ne întâmpină figuri politice rămase în istoria recentă pentru atribute care nu le cinstesc, cum ar fi lăcomia, ipocrizia, ignoranța sau viclenia, de la Năstase „Șapte case” astfel reprezentat, până la Simion cel tricolor, dar și un Trump măturând schelete de pe traseul lui. Mai departe, *Expo-mă* suprapune același mesaj răstît peste reclamele și clișeele cu care suntem bombardați în general din toate direcțiile: Malbor-o, Mă!; Porn-o, mă!; Flanc-o, mă!

În această secțiune vedem și lespezile cu cranii vesele prin podeaua de sticlă, care dau sfaturi sau vorbesc în versuri de dincolo de lumea pământească. Tot în aceeași secțiune, un schelet șic ne transmite mesajul: Există viață literară și după moarte. Ceea ce, privind scăderea vertiginoasă a cititorilor și a evenimentelor dedicate titlului, putem interpreta și ca un mesaj de resemnare:

mai ales după moarte va exista viață literară, aici fiind
deja învinsă de Tik-Tok.

Ultima secțiune a expoziției, *Apa trece, pietropomele rămân* aduce laolaltă versuri ale unor poeți precum Cristian Popescu, Leonid Dimov, Mihai Eminescu, Marin Sorescu etc. în obiecte pe care Ion Barbu le așază printre țevi ca și cum ar completa ultima funcțiune a acestui spațiu – de a pompa apă potabilă orașului. Poezia e așadar cea care acum pompează mai departe mesajele artistului, integrând materiale găsite în tablouri atent gândite, bricolând în esență nevoia de a „solidifica” gândurile sensibile.

În acest cadru, am avut curiozitatea de a întreba un grup de vizitatori, în timpul unui tur ghidat, care ar fi muzeele pe care le-ar vedea create de Ion Barbu în viitor. Iar răspunsurile mi s-au părut pline de inspirație:

Muzeul pompelor funebre, Muzeul artistului fără curaj, Muzeul culinar, Muzeul premierelor timișorene, Muzeul tineretului, Muzeul politicianului, Muzeul fricii.

Pietro-poemul meu preferat, „Artistul e un mormânt de profanat pe dinăuntru” pornește de la versurile *Necrologului* lui Cristian Popescu, „Poemu’ e un mormânt de profanat pe dinăuntru”, răsucind sensul inițial într-o autorefecție necesară asupra, poate, compromisului artistului de azi sau asupra discrepanței dintre aparență și esență. Într-un interviu acordat Cameliei Toma, Ion Barbu proclama o lege națională: „Toți poeții sunt egali în fața unei coli de hârtie goale. Doar unii sunt mai egali decât alții.”

Extrapolând, aş spune că toţi artiştii sunt egali în faţa unui spaţiu gol. Dar atunci când îl populează, brusc, unii sunt mai egali decât alţii. Ion Barbu a fost la Timişoara mai egal cu el însuşi ca oricând, mai egal cu arta lui şi cu expresia autentică pentru care a devenit cunoscut.

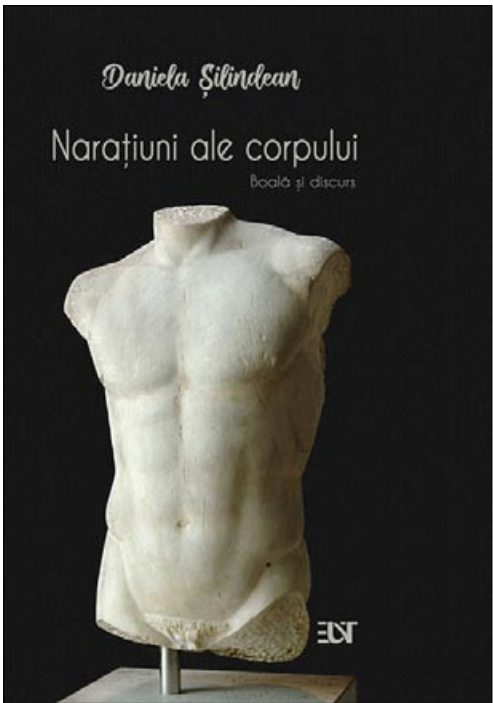
Un citat necunoscut din „Hora Unirii”: „Ce-i cu inima română?”

Marcel TOLCEA

Nu știu de unde m-am cotorosit cu lenea asta adorabilă de care evident că nu vreau să mă descotorosesc. ● Un koan meteorologic, deci ilogic: „Ne-am obișnuit cu temperaturile neobișnuite!” ● La Secția de Urologie a Academiei, în curând, un *Mic Ționar de expresii celebre*. ● După 50 de ani de căsătorie, a murit cu înțetinintoarea. ● Firescului, pe când era mic și drăguț, eu îi spuneam când Firescuță, când Firescel. ● Pentru sănătatea francofoniei dv., consumați cel puțin două Littré de cuvinte pe zi. ● Într-o relație adevărată, el se dă bătut, ea se dă mângâiată. ● Eu zic că, pentru o țară în care fotbalul nu se cheamă așa, SUA au făcut imposibilul cu socerșii lor. ● Ce mi-ar fi plăcut să aibă și calendarul o deviație de septembrie! ● Exact așa cum Harry și Meghan au scăpat de datoriile monarhice, am putea și noi, românii, să scăpăm

de datoriile republicane. ● Din cauza iernii nefavorabile, Facultatea de Nins Alb-Negru și Color anunță că înscrierile la Masterul de Sculptură cu Morcov se amână. ● Dintr-un Nichita hibernal: - Fulguezști; - Fulgusunt! ● S-a demonstrat științific: diabetul a răpus mai mulți pirați de apă dulce decât bătrăniile navale. ● Cred că îmi pun anvelope de noapte. Sau de Vega? De Lope de Vega.● Celor care vor să citească ușor un film cu motocicliști, le recomand „Easy Rider”. ● Ce fain! La 93 de ani, Buzz Aldrin a pășit a treia oară pe luna de miere. ● Pe pariu că, dacă turcii ajung în spațiu, aselenizează pe semilună? ● Un citat necunoscut din „Hora Unirii”: „Ce-i cu inima română?” ● Cred că mă fac praznic de noapte. ● Direcția Național Anticorupție, că scriem DNA-ul, nu DNA-ua. ● Eu sinceresc chiar și când nu spun adevărul. ● Zic și eu: Somnul e opțional. Cioran, se pare. Sau se impare. ● ● Ce i 3 muschetari erau 4x4? ● Să nu ne despărțim! Ascultă-l pe Rave-I. ● ● Birdman? De ce nu Păsărioul? ● Zilele astea trăiesc gerul cu toate

urechile mele bătrâne. Poate că sunt GERontolog. ● Am primit un mesaj pe mess de am rămas writeless. ● Când vine primăvara, totul e cu susuru-n jos. ● Fulgerează, adică ninge luminos, aproape electric. ● Dacă aş fi consilierul lui Mugurel Isărescu, l-aş sfătui ca Banca Națională să sponsorizeze o *Istorie a lumii în rate*. ● Canibalițele vegane adoră actorii americani sub formă de Tomi Cruzii. ● Sunt la a doua cană de ceai. Să o numesc cana bis? ● Bond 007, scris încifrat, dar cu litere: Bondoo Șapte. ● Somn pisicesc foarte mișto: Cool cat. ● Hamlet, și pe înțelesul albinelor: To bee, or not to bee? ● După pofta cu care anumite locomotive electrice se înfig în spatele altor trenuri, cred că românii au descoperit nesățioasa locomotivă eretică! ● Terasă — verb oltenesc susținut, discret, de Gillette. ● Vodca Finlandia e cea mai fericită țară din lume. ● Marți, cu ața ei sîdiefie puțin descusurată la subsuori. ● Când poeții pleacă la cumpărături prea departe: *O scrisoare de la Muselim Selgros*. ● Pe Immanuel, fotbalist, îl văd, apriori, doar ataKant. ● Mamăăă, ce mi s-a deschis Cutia Pandorului! ● Dacă scoți nasul de sub mască fiindcă nu poți respira, e clar că ai nastm. ● Ultimele strângeri de mână mi le-am strâns cu strângeri de inimă. ● Era atât de gelos încât a împușcat-o cu gloanțe oarbe de gelozie. ● File din ateismul de CC al PCR: A murit Dumitru Popescu Dumnezeu să-l ierte!

28

Firele (ne)văzute ale dublei cetățenii

Diana KATHARINA

Prin volumul *Narațiuni ale corpului. Boală și discurs*, Daniela Șilindean propune o meditație asupra modului în care boala reprezintă un parcurs individual și totodată un spațiu de transfigurare artistică. Autoarea pornește de la ideea anamnezei, acel dialog medical menit să reconstituie un trecut fiziologic, și o amplifică într-un act hermeneutic. În centrul reflecției se află individul confruntat cu îmbolnăvirea corpului sănătos care își redescoperă fragilitatea și, paradoxal, luciditatea. Lăsată la vedere, boala devine un teritoriu al cunoașterii, un laborator al vulnerabilității unde esteticul se naște din imperfecțiune, iar confesiunea devine o formă de curaj.

Prin istorisirea dramaturgului polonez Sławomir Mrożek, se conturează o dimensiune a ființei atinse de alunecările memoriei prin *Baltazar*. În procesul de recompunere a persoanei de dinaintea de afazie, Baltazar (noua identitate asumată a scriitorului) bătătoarește traseul redobândirii cuvântului. Interlocutorul nu asistă la întruparea unui „nou” Sławomir, ci la rafinarea ipostazei de mediator al rezilienței, situat între tăcerea impusă de condiția medicală și efortul conștient de reînvițare a tainelor limbajului. Se deschide un cadru al negocierilor unde identitatea este restructurată prin dinamica dintre pierdere și recuperare.

Fără memorie nu suntem nimic, așa cum sugerează și Luis Buñuel, amintit în debutul capitolul *Ancorele de sticlă ale memoriei* ce pune sub lupă știrbirea sinelui prin uitare. Inspirat de realitatea devastatoare a bolii Alzheimer, *Vertij*, spectacol regizat de Mihai Măniuțiu, devine un eseu vizual și corporal despre limitele umane și despre imposibilitatea de a ancora momente esențiale într-un timp care alunecă neconținut. Spectatorul urmărește povestea unei mame și a fiului ei confrunțați cu disoluția memoriei. În profunzime, însă, discursul lui Măniuțiu propune o poetică a dezvățării în care tot ceea ce a fost aprofundat în ani se recroiește într-un prezent fără contur.

Aceasta ipoteză este susținută și de *Stai jos sau cazî*, roman al autorului Bogdan Munteanu, ce vorbește despre viața trăită între crize imprevizibile de epilepsie. Convingerea cu această condiție este însă prezentată cu umor și asumare. În lumina (la propriu) unor episoade crunte reconstruite din flashback-uri, se decupează personaje solare ce contribuie la acceptare. Un rol esențial îl îndeplinește bunica ce apare ca o aură păzitoare chiar și după moarte. *Stai jos sau cazî* a fost adaptat scenic de către Bogdan Munteanu și Daniela Șilindean. Premiera a avut loc în octombrie 2023 la Teatrul „Lucașfăru” din Iași.

În capitolul *Ce privim? La ce (nu) ne uităm?* corpul este privit ca un manifest al conștientului, o suprafață prin care se chestionează norme culturale și estetice impuse. Lucrările unor artiști precum Bruce Nauman, Hannah Villiger și Ketty La Rocca sunt analizate ca gesturi de insurgență vizuală. Pielea, ridul, cicatricea și deformările fizice nu sunt stigmatizate, ci embleme ale individualității. În același registru se înscriu și fotografiile lui John Coplans, un jurnal ținut „nu pe hârtie, ci pe trup”, în care bătrânețea și degradarea biologică sunt revalorificate ca documente ale trecerii.

În *A doua oară* de Simona Semenič, trupul bolnav se dezvăluie ca loc de întâlnire în capitolul *Când eu devine tu – oglindiri*. Performance-ul este configurat prin tensiunea dintre expunere și retragere, dintre confesiune și anonim, dintre fragilitatea autoarei și disponibilitatea publicului de a deveni co-creator. Distribuirea aleatorie a replicilor transformă ceea ce pare, la prima vedere, o simplă lectură colectivă, într-un proces de implicare activă, în care responsabilitatea este împărțită între performer și public, așa cum se arată în paginile cărții.

În ultimele decenii, efortul unor instituții a redimensionat modul în care arta și experiența medicală se întâlnesc. Teatro Patologico, inițiat și coordonat de Dario D'Ambrosi, se distinge printr-o abordare care privilegiază exprimarea artistică autentică în detrimentul integrării terapeutice convenționale. Proiectul este completat de programe educaționale și de cercetare, printre care se remarcă primul curs universitar dedicat *Teatrului Integrat al Emoțiilor*, realizat în colaborare cu Universitatea Tor Vergata cu sediul la Roma. O altă ilustrare e *Living Museum*, fondat la New York în anii 1980 de Janos Marton și Bolek Greczynski, un concept preluat și dezvoltat și în Europa, dar și în Asia. Un aspect definitoriu al structurii ansamblului *Living Museum* este, așa cum aflăm, calibrarea dezvoltării artistice în raport cu (de)limitările bolii.

Narațiuni ale corpului. Boală și discurs este un exercițiu de respirație necesar. Cu fiecare gură de aer devenim mai conștienți de propria noastră finitudine, de fragilitatea care ne leagă, în egală măsură, de viață și de efemer. Cu fiecare pagină citită, *boala* dobândește dimensiunea unui semn de recunoaștere în marea tulbure pe care o traversăm cu toții. Concluzia proprie se rezumă la un vers, amintit în *Cusăturile* ce brodează povestea cuplurilor Ana și Vintilă Mihăilescu și Lucy și Paul Kalanithi. Poetul american W.S. Merwin exprimă cu o simplitate tulburătoare naturalitatea contopirii dintre golul interior de neumplut și frescul continuității existenței: „Absența ta a trecut prin mine ca ața printr-un ac. Tot ceea ce fac este cusut cu culoarea ei.”

• Daniela Șilindean, *Narațiuni ale corpului. Boală și discurs*, Editura Universității de Vest din Timișoara, 2025, 196 p.

Laboratorul microscopic al unui festival

Daniela ȘILINDEAN

Oltița Cîntec este fondatoarea și curatoarea Festivalului Internațional de Teatru pentru Publicul Tânr, care a ajuns anul acesta la ediția cu numărul optsprezece. FITPTI este un festival care își păstrează prospețimea, concentrarea pe forme spectaculare care sunt menite să îmbogățească orizontul spectatorului tânăr. Încă de la început, „publicul tânăr” a fost definit în sens foarte larg, înțelegând prin el: publicul care își menține curiozitatea trează și dorința de a experimenta.

Jurnalul de insider al Oltiței Cîntec pleacă de la ideea de a nota ceea ce se poate povesti, lăsând să se întrevadă și latura misterioasă, a detaliilor pe care le poate ascunde cortina. Este atrăgător gândul că pătrundem în culisele unui festival internațional, că suntem părtași la proces, că vedem cum se organizează, de la ideile și principii pe care se fundamentează până la aspectul său public și creșterea sa.

De altfel, jurnalul redă cronică șaptesprezece ediții de festival. Prima este cea din 2008, cu motto-ul *Diversitate și dialog*, iar cea din urmă (cuprinsă în paginile cărții) este ediția din anul 2024, care a stat sub semnul *Tranziție*. Așadar, *Jurnalul* se constituie și într-un păstrător de memorie, un instrument util care îmbină informația cu creativitatea.

O mulțime de materiale de specialitate sunt introduse cu abilitate în text, fără ca acesta să devină didactic. Suntem familiarizați cu diferite modalități de a face teatru pentru publicul tânăr. Apar în mici fișe, companii cu renume din întreaga lume, oameni care au scris istorie în teatrul de animație, sau ca în intrări de dicționar prietenos care vorbesc despre tehnici de teatru sau contexte, toate extrem de utile. Texte critice însoțesc selecția ca sertărașe de cronică – cele care adaugă și dimensiunea de teatrolgie aplicată volumului.

Alteori, datele pe care le primim țin de zona tehnică, însă fără de care spectacolul sau experiența spectatorului nu ar fi una optimă: supratitrarea sau traducere la cască, zona de comunicare în pregătirea unui festival – aflată în balansul dintre artistic și digital, montarea decorurilor, relația dintre scenă și public. Alte tipuri de informații se referă la schimburi și cutume (inter)culturale, dar și la chestiuni organizatorice, precum ajustări de bugete, adaptabilitate ori relația cu autoritățile. De mare importanță, așa cum relevă autoarea, sunt parteneriatele cu ministerele, ambasadele, consulatele și centrele culturale.

Spectacolele-lectură sunt un gen care a rămas constant în programele FITPTI și, cu fiecare an, componenta lecturilor performative s-a îmbogățit în privința textelor și a mijloacelor abordate. La fel și locurile care au fost consacrate ca spații de joc – unele dintre acestea revin aproape ca personaje în periplusul prin cele aproape două decenii, de pildă Baia Turcească, monument istoric cu importantă valoare patrimonială, era o *ruină fermecătoare* la prima referință, iar astăzi e un edificiu restaurat care găzduiește expoziții, dar și performance-uri în festival.

Ca un excelent organizator, Oltița Cîntec arată în această carte că atitudinea nu este aceea de desemnare nici în fața schimbărilor (sociale, politice, economice, sanitare) sau a imprevizibilului, ci, din contră, aceea de a căuta o rezolvare la celebrul „nu se poate”. Gândul la public este o constantă pe care am regăsit-o la fiecare ediție a Festivalului

Internațional de Teatru pentru Publicul Tânr Iași și, iată, paginile curatoarei FITPTI o dovedesc cu asupra de măsură: publicul este în centrul demersului atunci când gândește programele și selecția pentru festival, dar și atunci când pregătește spectacolele care au premiera în festival și care intră apoi în repertoriul Teatrului „Lucașfăru”. Cartea reface și scurte portrete – tratate inventiv, cu penel, din câteva gesturi; uneori ele sunt ale unor personalități care au marcat arta teatrului de animație. Un astfel de portret este acela al Mariei Gornic, Cuța, extraordinara actriță-mânuitoare și creatoare de păpuși asociată cu Teatrul „Merlin” din Timișoara. Altele sunt fenomene teatrale, de pildă spectacolul *Cenușăreasa*, în regia lui Silviu Purcărete, montat la Teatrul „Țândărică” din București, cu o longevitate remarcabilă.

Unele notații iau aspectul unor povestiri hazlii, altele țin de firescul zilelor de festival. Câteva episoade frizează anecdoticul și sunt din zona *râsul-plânsul*. Citez unul care a avut în prim-plan trupa de teatru Auăleu din Timișoara. Redau fragmentele de mai jos și pentru stilul povestirii, și pentru umorul pe care îl are textul: „Fac un rezumat. *Huoooo!!!* s-a jucat în Piața Unirii, cu toate aprobările necesare. Lumea a asistat, a râs, a aplaudat, numai că la final, când Christine Cizmaș și Ionuț Părvulescu ieșeau din personaj și redeveneau civili, doi jandarmi au descins din mașina de unde vegheau la liniștea publică și le-au solicitat să se legitimeze. Inițial, actorii au crezut că e o poantă, au și zâmbit, numai că agenții o ținneau pe-a lor, decizi să-i amendeze. Discuții, nedumerire, publicul din jur nu pricepea, pe bună dreptate, ce se-nțămplă. Câțiva au crezut că spectacolul nu s-a încheiat, toată lumea urmărea evoluția evenimentului. De ce să-i legitimeze? De ce să-i amendeze? Pentru «ofensă adusă autorității de stat» ceva de genul, căci spectacolul ironiza jandarmeria”.

Urmarea, cu o schimbare de decor sună astfel: „Mă sună Ovidiu Mihăiță, îmi spune «vezi că vin jandarmii la tine, vor să ne dea amendă!», îl știu glumeț, răd, el e foarte serios: «Oltița, pe bune, vine un echipaj la tine la teatru». Sunt derutată, dar încep să-l cred și nu terminăm noi bine dialogul telefonic că văd doi jandarmi cât ușa intrând în secretariat. Se prezintă, întreabă de mine și se pregătesc să scrie amenda. Zic «mai ușor cu penalizările, suntem într-un festival, *Huoooo!!!* e ficțiune» și încep un *crash course* de teatrolgie *basic*. «Realitatea e una, teatru e alta. La teatru e fantezie, nu puteți amenda niște personaje care strigă huoooo!» Ei, nu și nu, «s-au adus jigniri jandarmeriei», eu merg în continuare cu argumente de teoria dramei «teatru se inspiră din viață, dar e mimesis».

Îmi dau seama că acest cuvânt nu va dumiri contextul, încerc altfel: «Când cineva moare pe scenă, toți cei din sală știu că actorul joacă moartea, nu e pe bune. La fel și-n spectacolul nostru». Dar «s-a adus atingere instituției», continuă cel mai impozant dintre ei, cam de două ori mai lat decât mine.” Rezolvarea situației e semnalată în carte și se face prin apel la autoritate ierarhică.

Jurnal de insider: culisele unui festival e înțesat de informații expuse degajat, fără didacticism. Este o carte scrisă cu mult umor, cu nerv și vigoare, cu eferescență și cu creativitate. Paginile sunt surprinzătoare fie prin tipul de detaliu, fie prin formula fericită pe care autoarea o găsește, ceea ce face ca volumul să fie citit cu plăcere și curiozitate.

Oltița Cîntec, *Jurnal de insider. Culisele unui festival*. Editura Junimea, Iași, 2025, 382 p.

Kramer contra Kramer

Dana CHETRINESCU

Se spune adesea că cei care au cel mai mult de suferit de pe urma unui divorț sunt copiii. Însă nu puține povești de divorț care au ținut cap de afiș în presă au avut la mijloc niște copii mai neobișnuiți, cu patru picioare. Cazul familiei indiene în care soția a adus ca dovadă supremă a neglijenței conjugale a soțului afecțiunea acestuia pentru pisică nu este nici pe departe unic¹. O listă de întâmplări ciudate din sălile de tribunal occidentale pune la loc de cinstă cazul unei alte soții, care a cerut pensie alimentară în valoare de 750 de dolari lunar pentru pisicile și câinii cuplului.

Un alt proces, nu mai puțin cunoscut, Henderson contra Henderson, a durat ani de zile pentru că soții nu s-au putut înțelege cu privire la custodia câinilor. Au mers până acolo unde soția a cerut daune morale pentru trauma provocată de soțul care, în timpul programului de vizită, a scos unul din câini la plimbare și nu l-a mai adus înapoi. În alte cazuri, soția s-a răzbunat pe bărbatul care o părăsise pentru că avea alergii la pisici, umplându-i sertarul de lenjerie intimă cu părul animalelor de companie detestate.

Un bărbat din Arabia Saudită a intentat divorț nevestei pentru că, în opinia ei, din comparația între soț și cămila acestuia, cea din urmă ieșea net în avantaj. Iar un canadian și-a părăsit soția pentru că nu îi mai putea suporta papagalul vorbitor. Ce-i drept, papagalii pot fi un motiv de divorț mai des decât ne-am imagina. Bunăoară, o femeie din Statele Unite a intrat la bănuiele serioase despre fidelitatea soțului atunci când și-a dat seama că singurul cuvânt rostit de papagalul acestuia era „Divorț”.

După unii judecători, aceste cazuri sunt revoltătoare, vădind o lipsă de respect față de justiție și resursele foarte importante de timp și bani. După alții, este chiar nedrept că legile nu au prevederi clare pentru bunăstarea animalelor de companie. De ce, se întreabă un site de protecția animalelor din SUA², vorbim doar de interesele copiilor umani într-un divorț – pensie alimentară, custodie, drepturi de vizitare etc. –, dar ignorăm câinii și pisicile, considerându-le niște simple obiecte, care pot fi mutate de colo-colo, de parcă ar fi niște fotolii sau dulapuri? Trebuie neapărat, consideră site-ul cu pricina, ca aceste mentalități să se schimbe cât mai degrabă, astfel încât judecătorii să fie obligați să ia deciziile cu gândul în primul rând la confortul psihic al pudelului din dotarea cuplului divorțat.

Alți specialiști în animale consideră însă că discuția ar trebui să fie mult mai nuanțată, căci, dacă odraslele umane aparțin aceleiași specii, animalele de companie variază foarte mult. Cu alte cuvinte, nu se pot lua aceleași măsuri pentru toate dobitoacele, căci nevoile de pensie alimentară, custodie, protecție ale unui aligator pot diferi radical de cele ale unui chihuahua. Iubitorii de animale să rămână optimiști: dacă soții aflați în divorț și, mai ales, judecătorul care se ocupă de caz își păstrează mintea deschisă, totul va fi bine pentru ființele cu blană, pene, solzi sau piele tăbăcită.

Despre drepturile pisicilor din India nu se știu încă prea multe lucruri. De abia am aflat câte ceva despre drepturile femeilor, după ce ritualul sati, arderea de vii a văduvelor pe rugul funerar al soțului, a

fost scos în afara legii. Recent, BBC News Delhi titra că ultimul caz raportat de sati, care a avut loc în același an în care a fost promulgată legea care prevede închisoarea pe viață pentru cei care îl practică, a fost închis în mod scandalos, cei opt bărbați acuzați că au forțat o văduvă adolescentă să moară pe altarul soțului fiind achitați din lipsă de probe³. Cu divorțul în India este ceva mai simplu, deși incidența este una dintre cele mai scăzute din lume, datorită mentalităților tradiționale, inegalității de gen, stigmatului pe care societatea îl asociază mai ales cu femeile, care sunt ostracizate, nu se pot recăsători sau chiar sunt alungate din comunitățile lor.

Ultimele două decenii par să fi adus un suflu nou nu doar în orașele cele mai mari și în rândul femeilor care sunt independente din punct de vedere financiar. Unii analiști sunt de părere că schimbarea se datorează industriei cinematografului. E de mirare? Probabil că nu: dacă unele din cele mai iconice filme de la Hollywood au abordat, de-a lungul timpului, mai serios, mai caricatural sau mai romanțios, tema divorțului, de ce nu ar face și Bollywood la fel? În 1979, *Kramer contra Kramer* aducea pe marile ecrane, cu ajutorul actorilor Dustin Hoffman și Meryl Streep, problema traumei pe care divorțul părinților o poate provoca fiului minor.

Zece ani mai târziu, *Războiul celor Două Roze* nara povestea unui partaj spectaculos între doi soți milionari. Iar în 2009, *It's Complicated* o aducea pe aceeași Meryl Streep în postura de divorțată care trăiește o aventură toridă cu fostul soț (Alec Baldwin), spre oroarea celei de-a doua neveste, mult mai tânără și mai sexy.

Nu a fost lucru ușor ca Bollywood să urmeze acest tipar, căci filmul indian clasic este recunoscut pentru felul în care preaslăvește valorile de familie, ideea de datorie și sacrificiu, tradiția. Totuși, mai nou, industria începe să renunțe la acest tipar, abordând subiecte până acum tabu, punând mai mult accent pe o perspectivă feminină, cu eroine puternice, motivate, cu o viață interioară variată și nuanțată. Din această nouă ecuație, o femeie divorțată poate ieși (aproape) onorabil, beneficiind de un portret mai puțin ambivalent. Câteva filme din ultimii zece ani sunt un barometru clar al acestei schimbări de paradigmă.

Hamari Adhuri Kahani din 2015 se concentrează asupra poveștii unei soții abuzate, care găsește curajul de-a lăsa în urmă o căsătorie nefericită și sufocantă, în căutarea libertății. În *Thappad*, din 2020, o femeie din înalta societate îi intențază soțului divorțul după ce acesta a umilit-o în public, palmuind-o la o petrecere. *Jalsa*, din 2022, surprinde lupta unui cuplu pentru custodie în timpul divorțului, iar *JuggJuggJeeyo*, din același an, descrie felul în care un cuplu cu mentalități ultra-conservatoare se vede nevoit să accepte că mariajul lor s-a încheiat.

Din păcate, Bollywood este încă la început când vine vorba de animalele de companie. Fiindcă un câine, un tigr sau un elefant reprezintă un efort financiar prea mare pentru majoritatea familiilor indiene, filmele sunt mai reticente față de acest subiect decât față de divorț. Dacă am ține scorul, am spune că este 1-0 pentru animale.

¹ *G4Media*, 21 decembrie 2024.

² www.animallaw.info

³ *BBC News Delhi*, 19 octombrie 2024.

Pisica și Codul penal

Ciprian VĂLCAN

„Înalta Curte din statul indian Karnataka a oprit continuarea investigațiilor împotriva unui bărbat din Bengaluru, acuzat de soția sa că a acordat în familie prioritate pisicii lor de companie în detrimentul ei, potrivit Etvbharat.com. Femeia i-a intentat soțului proces în temeiul articolului 498A din Codul Penal Indian, care acoperă cazurile de violență domestică. Judecătorul M. Nagaprasanna a constatat că în plângere nu au fost formulate acuzații specifice care să susțină acte de violență sau hărțuire în temeiul articolului 498A.” (*G4Media*, 21 decembrie 2024).

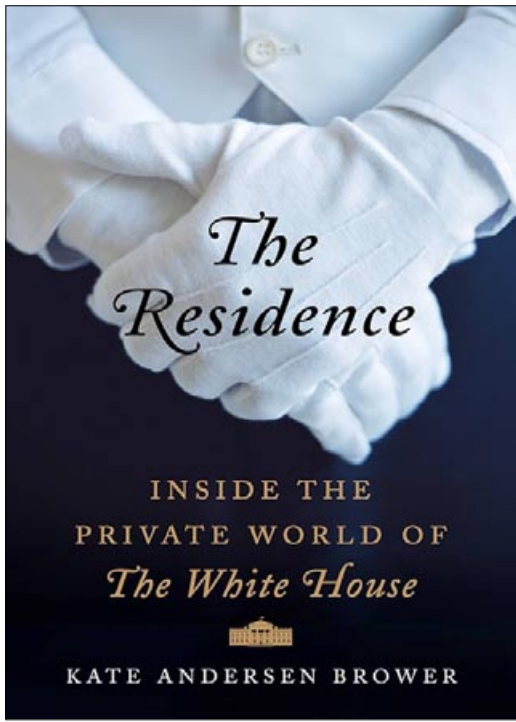
Soțul simțea nevoia să spună în fiecare seară câte o poveste despre nenumăratele lui călătorii în Europa, dar soția nu avea nici un chef să le asculte și prefera să-și petreacă timpul bombănind în legea ei despre bărbații plini de instincte sănătoase și despre purtările fără cusur ale zeilor ce făcuseră din India un tărîm fără pereche pe fața pămîntului. Soțul voia să vorbească despre tot ce-i trecea prin cap, avînd nevoie să fie aprobat din cinci în cinci minute pentru a putea să continue. Soția prefera să-și dea ochii peste cap, gîndindu-se că ar face mai bine dacă ar pleca să se plimbe ca să nu mai audă atîtea palavre fără rost. Soțul își arăta mușchii cu mîndrie și cerea să-i fie pipăite brațele ca de fier pentru a dovedi că e un bărbat în putere ce ar putea să răstoarne oricînd munții. Soția își făcea de lucru în bucătărie, spunîndu-și că bărbații sînt mai răi decît copiii și nu știu decît să piardă vremea fără rost.

După ani și ani în care nu avusese cui să-și spună poveștile și se gîndise întristat că soția nu dă o ceapă degerată pe sentimentele lui, soțul a observat într-o seară că pisica își ciulește urechile de îndată ce și-a început istorisirea despre cele petrecute cu ocazia vizitei lui la Amsterdam. La început, a crezut că i se pare, dar a privit-o cu atenție și și-a dat seama că, pentru prima dată în viața lui, cineva îl asculta cu atenție. Asta i-a dat încredere și a continuat cu și mai mult patos, inventînd detalii care nu existaseră și personaje pe care le împrumutase din diverse povești populare. Cînd a terminat, a avut impresia că pisica îl privește în ochi și îi mulțumește.

Tulburat, soțul a mers ceva mai repede decît de obicei la culcare și a visat că trăiește într-un oraș al pisicilor, fiind singurul om căruia i se îngăduie să se afle acolo, bucurîndu-se de toate onorurile și huzurînd în pace alături de o impozantă regină a miștelor ce își înclină capul pentru a-l saluta la fiecare ocazie oficială, mieunînd apoi plină de admirație. Soțul s-a tot gîndit la visul neobișnuit de care avusese parte pînă cînd a văzut că pisica se strecoară alături de el. Se pregătea să o mîngîie cînd a auzit-o vorbind, ceea ce l-a făcut să se dea speriat înapoi. Credea că demonii începuseră să se joace cu mintea lui și se pregătea să dea fuga pentru a căuta tîmăduire pe lîngă unii dintre vracii ce îl îngrijiseră încă din copilărie, însă pisica l-a oprit și a rostit cuvinte atît de înțelepte, încît a renunțat la primul lui gînd și a continuat să o asculte.

A aflat astfel că ea fusese o femeie ca toate celelalte pînă cînd se îndrăgostise de el. Neputînd să trăiască fără a-i fi în preajmă, a vîndut tot ce avea și i-a dat banii unui vrăjitor puternic ce a transformat-o pe dată în pisică. Dorința i s-a îndeplinit și de atunci era alături de el, sorbindu-i cu devotament fiecare cuvînt și arătîndu-și dragostea așa cum știu să o facă miștele. Din acea zi, soțul a început să strălucească de fericire, fiindcă știa că este iubit și putea să vorbească în neștire, rostind toate prostiile care îi treceau prin cap. Nu mai avea ochi pentru soție și, după ce lua pisica în brațe, nici nu mai băga de seamă dacă ea se mai află prin preajmă sau ieșise să-și întîlnească prietenele.

Inițial, soția a fost încîntată că a scăpat de corvoada de a asculta poveștile nesărate ale soțului său pe care-l credea cam năring și socotea că trebuie să le mulțumească zeilor pentru asta. Însă, încetul cu încetul, atenția pe care soțul i-o arăta miștei a început s-o deranjeze, așa că a fost cuprinsă de o ură năpraznică și a vrut s-o alunge din casă. Însă soțul a apărut-o și a poftit-o pe ea să-și ia tîlpășița dacă i se urise cu binele. Au urmat certuri, jigniri și zgîrieturi din partea pisicii. Justiția nu va putea să facă dreptate, va fi nevoie de priceperea vrăjitorilor și de câteva farmece bine rostite.

30

Hercule Poirot la feminin

Adina BAYA

Intrigile și suspansul unei povești pline de ițe încurcate, în care se caută un ucigaș printre mulți suspecti. Detalii care ies treptat la suprafață și îți dau o senzație de certitudine, doar pentru ca ulterior să fie demontate de noi dovezi. Un detectiv care acționează metodic, pe baza unei intuiții extrem de ascuțite și a unui spirit de observație neobișnuit. Iată câteva dintre ingredientele care au adus romanelor semnate de Agatha Christie un succes neobosit.

La zeci de ani de la publicarea lor, ele continuă să suscite interes și să fie ecranizate, refrișate și adaptate audiențelor contemporane, pentru a livra povești ce te provoacă la fel ca un puzzle ce pare de nerecolvat. Iar în centrul structurii lor narrative de succes stă de multe ori figura lui Hercule Poirot: detectivul calm, meticulos, ușor excentric, atent la detalii nebănuite, capabil să rezolve chiar și cele mai întunecate mistere, mereu cu un pas înaintea celorlalți.

Prea bună pentru a nu fi preluată și de Netflix, această rețetă detectivistă este așezată pe fundalul unui roman de non-ficțiune semnat de Kate Andersen Brower și transformată în *Reședința* (*The Residence*, 2025), un serial ce nu doar că îi folosește ingredientele de bază (intriga criminală, un grup mare de suspecti și reformularea neobosită a întrebării „cine e făptașul?” pe parcursul a opt episoade), dar adaugă și unele noi.

În acord cu agenda politică hollywoodiană, desigur. Detectivul responsabil cu punerea treptată în lumină a unor noi și noi aspecte din cazul investigat, făcându-te să îți pui mereu la îndoială certitudinile, e de gen feminin aici. Și de culoare. De altfel, *Reședința* propune o întreagă galerie de personaje gândite pentru a provoca o conversație despre stereotipuri rasiale. Mai exact, cele de culoare sunt inteligente, meticuloase, au un simț etic profund și muncesc din greu, chiar dacă nu dețin roluri de lideri.

Cele albe, în schimb, tind să fie mai degrabă ridicole, cu un coeficient de inteligență modest și cu o stimă de sine exagerată, deși ocupă poziții de putere bine definite în economia scenariului. (O compensație târzie pe care Hollywood-ul

o face, poate, pentru filmele americane de până pe la finalul anilor '50, unde afro-americanii erau portretizați plat și stereotip drept veșnici servitori, bufoni, leneși, iar mai târziu răufăcători și violenți). Totul e plasat în decorul închis al Casei Albe, într-un timp nespecificat concret, dar probabil foarte apropiat de prezent.

Președintele Statelor Unite s-a instalat de câteva luni împreună cu soțul lui într-una dintre aripile opulente ale clădirii, iar acum încearcă (stângaci, caricatural) să gestioneze relația proastă a țării sale cu Australia (nu cu Rusia sau alți oponenți clasici), prin organizarea unui dineu luxos. E invitată toată diplomația australiană (caricaturală și ea) și alte câteva zeci de oaspeți, inclusiv Kylie Minogue și Hugh Jackman. Asta în timp ce la alt nivel al opulentei clădiri are loc moartea misterioasă a personajului (de culoare) ce gestionează personalul și, în general, tot ce mișcă în această Casă Albă cu trei nivele, două subsoluri și 132 de camere.

Isterizate, ridicole, pline de vicii și slăbiciuni, toante și predispușe la a-i insulta pe cei din jur, personajele (albe) din jurul președintelui insistă că e vorba de un suicid și nu e nevoie de prea multe investigații, pentru a nu transforma dineul atât de important într-un fiasco diplomatic cu efecte pe termen lung. Calme, cerebrale, inteligente, politicoase, personajele (de culoare) responsabile de rezolvarea crimei arată încă din prima parte a episodului întâi că nu e un suicid.

Cordelia Cupp, detectiv consultant pentru Poliția din Washington, și șeful ei, Larry Dokes, preiau frăiele unei anchete ce se anunță complicată. Iar ea devine curând centrul focal al întregului serial. Adusă carismatic pe ecran de Uzo Aduba, Cordelia Cupp propune o reinterpretare feminină ancorată în contemporan a unor detectivi arhetipali de tipul lui Hercule Poirot sau Sherlock Holmes.

La fel de inteligentă, metodică în investigație, atentă la detalii, dar și excentrică și sarcastică precum ei, Cupp e pasionată de observarea păsărilor în serial, ceea ce se dovedește în strânsă conexiune cu rezolvarea cazului. Revizuire la zi a universului detectivist, *Reședința* pune în lumină câteva trăsături recognoscibile ale genului, dar își propune să-i forțeze limitele într-o poveste despre inegalitate socială, relații de putere controversate și stereotipuri.

1600 PENN. AVE.

Cristina CHEVEREȘAN

Cu precădere într-un moment istoric în care Casa Albă pare a capta atenția lumii chiar mai mult decât de obicei, cartea din 2015 a jurnalistei americane Kate Andersen Brower, *The Residence: Inside the Private World of the White House* are toate șansele de a reveni în prim-planul interesului public. Succesul de casă îi fusese asigurat de la bun început, ea ajungând rapid în topul vânzărilor *New York Times* și inspirând serialul omonim de pe Netflix.

Producător, reporter la Casa Albă pentru Bloomberg News în timpul primului mandat Obama, colaborator CNN și *The New York Times*, *Vanity Fair*, *The Washington Post*, *The Smithsonian*, Brower are atât atuurile, cât și aplombul necesare pentru a se aventura în culisele unuia dintre spațiile cele mai incitante ale lumii, nu doar ale Americii în sine.

La momentul apariției, *The Residence* constituia prima încercare de pătrundere în spatele ușilor închise, a decorurilor grandioase, a aparențelor de regulă impecabile și impenetrabile ale reședinței prezidențiale a S.U.A. Atent documentat, acest episod inaugural din seria de patru apărute până acum se apleca asupra tuturor prezențelor de fundal ce asigură buna funcționare a unei instituții obligate să-și păstreze exemplaritatea în orice tip de circumstanțe: asistenții, valeții, îngrijitoarele, toate categoriile de personal auxiliar ale căror nume și contribuții istoria cea mare nu le va consemna niciodată, deși sunt martori, depozitari și, adesea, agenți ai stabilității și continuității unor tradiții ce transcend regimuri și ideologii. Aveau să urmeze *First Women: The Grace & Power of America's Modern First Ladies* (2017), *First in Line: Presidents, Vice Presidents, and the Pursuit of Power* (2018) și *Team of Five: The Presidents Club in the Age of Trump* (2020), autoarea păstrând să urce piramida puterii dinspre structurile de bază și rezistență către vârf și luând în vizor prime doamne, vice-președinți și, nu în ultimul rând, șefi de stat.

Introducerea debutează cu redarea unui moment de întristare împărtășită la nivel profund uman, dincolo de barierele statutului: asasinarea lui J. F. Kennedy, uluiala și reacțiile primelor momente de șoc. De aici meditația asupra delicatetei și discreției forței invizibile pe care se sprijină familiile conducătoare pe perioada mandatelor: de la bucătari și menajere, la electricieni, ingineri, tâmplari, instalatori, florărese și stilști, o mică armată devotată care, spre deosebire de activiști și consilieri, preferă să-și păstreze anonimatul.

Bower mărturisește că propria curiozitate s-a trezit după un prânz exclusivist oferit de Michelle Obama unei echipei restrânse de jurnaliști, într-un spațiu privat al Casei Albe despre care nu avea idee că există. „Oare cine erau

acești oameni, atât de apropiați de cele mai puternice familii ale lumii?” Iată nucleul unei investigații ce are meritul de a căuta umanul, nu senzaționalul, relația autentică, trăirea, principiile coabitării, nu bârfa ori picanterea menite să vândă.

Deși presărată cu anecdote de tot soiul din diversele președinții la care se referă, scrierea rămâne una benignă, așezată, atentă la detalii, orientată spre emoție și conviețuire mai degrabă decât spre potențialele episoade controversate ce ar ține primele pagini din presa de scandal. Nu neapărat și lipsită de partizanate sau preferințe, care transpar pe alocuri atât din modalitatea de a pune laolaltă fragmentele de interviuri și informații punctuale, cât și din insistența asupra codurilor de onoare, loialitate, etică ale angajaților de pe 1600 Pennsylvania Avenue NW.

Nobile, respectabile și lăudabile, deși poate nu întotdeauna plauzibile sau impuse, mai degrabă, prin clauze de confidențialitate. Totuși, leitmotivul e cel al luminii din spatele reflectoarelor, iar autoarei îi revine meritul de a se apleca asupra lucrurilor mai puțin evidente, asupra eroilor lipsiți de glorie sau aură, capabili să gestioneze crize și să ofere suport când înșiși liderii au momente de slăbiciune ori tensiune.

Vocile adunate se apleacă în egală măsură asupra celebrilor locuitori ai „reședinței”, dar și asupra tuturor aspectelor necunoscute sau, pentru mulți, aparent irelevante ale traiului cotidian într-o gospodărie uriașă care, dincolo de orice, rămâne nu doar un simbol oficial al puterii și națiunii, ci și cămin temporar pentru sute de oameni cu mai multă sau, în cazul de față, mai puțină notorietate. Trecerea în revistă dă cercetătoarei ocazia unor mici incursiuni în istorii personale și de familie care punctează societatea și istoria americană și din punct de vedere al relațiilor între clase, etnii, rase și prezintă Casa Albă drept oglindă a frământărilor, schimbărilor, rezistenței și adaptării sociale.

Nimic idealizant *per se*, mai degrabă un stil informativ, care consemnează o varietate de povești și puncte de vedere, compilate fără prea multe intervenții, dar și fără mari revelații, cu atât mai mult dată fiind reticența interlocutorilor de a scoate la iveală chestiuni ce le-ar putea periclita locul de muncă.

Interesantă pe alocuri, trenând mai mult decât te-ai aștepta în altele (cel puțin din punct de vedere al selecției pasajelor relevante), cu un unghi de abordare original și o poziție privilegiată a observatorului ce transcrie și contextualizează, cartea se citește ușor, fascinând sau plictisind (și) în măsura implicării și așteptărilor personale ale cititorului. „Casa Albă este expresia fizică a democrației americane”, spune Brower. Rămâne să descoperiți alături de ea Aripile de Vest și Est, precum și pe cei care le populează și întrețin. „Poveștile lor incredibile – unele înduioșătoare, unele amuzante, unele tragice – își merită locul în istoria americană”.

Tur de orizont

Între multe pagini numai bune de citit în *Observator cultural*, dezbateră „Europa. Ce ne așteaptă? Frontierele solidarității”, care a avut loc în cadrul ediției a XIV-a a Festivalului Internațional de Literatură de la Timișoara. Moderată de redactorul-șef al revistei, Matei Martin, dezbateră dintre Bogumil Luft, ziarist, dar și fost diplomat polonez, ambasador al țării sale în România timp de șase ani și, apoi, ambasador în Republica Moldova, și istoricul specializat în spațiul ex-sovietic, universitarul Armand Goșu, atinge mai multe subiecte de actualitate, între ele și invadarea Ucrainei de către Rusia, cât și reacția Europei în fața ambiguităților administrației Trump. ● Iată cum vede fostul diplomat polonez situația: „Paradoxal, mi se pare că ceea ce face domnul Trump este de mare ajutor pentru Europa. Pentru că el creează o situație în care europenii sunt forțați să răspundă la întrebarea: *Cum putem deveni o putere la scară mondială?*”. Și asta este o provocare foarte importantă – și, totodată, foarte dificilă – pentru multe societăți și pentru mulți europeni care nu cred într-un asemenea proiect. Mulți spun că, într-o mare Europă unită, riscăm să ne pierdem identitatea. Eu folosesc des un exemplu care, după părerea mea, este formidabil: Elveția. Elveția este exact ceea ce ar putea fi Uniunea Europeană.” ● „La un moment dat, acum niște secole, s-au unit câteva comunități de acolo, din Alpi, pentru a-și apăra independența. Apoi, de-a lungul timpului, s-au alăturat alte câteva. Astăzi, Elveția are 26 de cantoane, fiecare cu un grad mare de autonomie – state independente, unite pentru apărare. Aceste cantoane au identități culturale și chiar religioase diferite – unele sunt protestante, altele catolice. De-a lungul istoriei, Elveția a evoluat spre o unitate mai mare, dar a rămas o uniune de state independente. Și asta ar putea fi și Uniunea Europeană: o uniune de state care colaborează strâns, dar își păstrează identitatea. Dacă nu reușim acest lucru, Europa va fi distrusă – mai întâi de Rusia, apoi de China și, în cele din urmă, ignorată de Statele Unite, care nu mai par prea interesate. Așadar, la întrebarea ce poate face Europa pentru Ucraina, răspunsul este: Europa trebuie, mai întâi, să facă ordine. Să-și construiască o viziune de putere unitară, pentru a putea fi un actor real pe scena internațională. Dacă nu are această viziune, nu va putea conta cu adevărat.” ● Istoricul A. Goșu pare mai optimist în ceea ce privește soarta continentului, după încheierea războiului. ● „Vedem aceeași retorică apocaliptică: *Franța se prăbușește!, Germania e în criză!* Dacă ar fi să ne luăm după titlurile din presă, Franța se prăbușește de cinci ori pe an. În realitate, sistemele se reformează. Partidele se schimbă, se curăță din interior, își elimină oamenii compromiși. Important e ca aceste partide populiste, autoritare, care promovează o agendă nedemocratică, să fie obligate să joace după regulile democrației. Problema cu Trump, de pildă, nu e neapărat ce spune. Problema e

că nu știi dacă respectă regulile democratice. Ceea ce s-a întâmplat pe 6 ianuarie 2021 – atacul asupra Capitoliului – rămâne o pată imensă. El, practic, i-a chemat pe susținători să creadă că dușmanul e intern și că trebuie să iasă în stradă. Eu sunt mult mai îngrijorat de politica internă americană decât de cea externă.” ● „Spuneați, dle Luft, că Trump a făcut și lucruri bune în politica externă. Da, e posibil. Dar politica internă transmite un semnal grav: instituțiile americane nu mai sunt suficient de solide. Asta e adevărata problemă! Norocul nostru e că Rusia e cumplit de slabă – și tocmai asta ne salvează. Problema e că Rusia lucrează pe termen lung, prin subminare. Ei asta fac și acum, peste tot: lucrează lent, metodic, subminează din interior. E o iluzie să creadă prietenii noștri francezi sau germani că pot dormi liniștiți. Deasupra aeroportului din Copenhaga au zburat drone rusești; la nord de York, în Marea Britanie, au fost observate de ani de zile. Nu e ceva nou. Toți ar trebui să fim atenți. Nu ne rămân, după părerea mea, decât două scenarii în legătură cu Rusia. Primul: Occidentul se unește, înfrânge Rusia, iar în urma înfrângerii ea e forțată să se reformeze intern. Al doilea: Rusia se transformă, devine parte a Occidentului. Eu prefer a doua variantă, cea cu Rusia care revine la destinul ei european. Poate că sună naiv, mai ales în contextul războiului. Dar discuția nu trebuie să se oprească. Nu e suficient să spunem: *Terminăm cu Ucraina*. Discuția adevărată trebuie să continue – despre ce facem cu Rusia, despre cum o reintegrăm, într-o formă sau alta, în Europa.” Sumar dens al revistei *Scriptor*, care se deschide cu editorialul „Admir, deci exist”, al Cristinei Hermeziu, redactorul-șef, continuă cu un poem de Dinu Flămând, un interviu acordat de traducătorul și universitarul italian Bruno Mazzoni lui Liviu Cucuteanu, eseu „Eminescu și problematica traducerii”, de Marina Mureșanu Ionescu, dialoguri între Simona Modreanu și Andrei Pandrea (fiul lui Petre Pandrea), Livia Iacob și Ana Blandiana, C. Hermeziu și Bogdan Crețu, o scrisoare a lui Andrei Crăciun către Radu Cosașu, cronici, istorii literare, evocări, eseuri de Sorina Rîndașu, Șerban Axinte, Oana Boca Stănescu, Sorina Dănăilă, Lucian Vasiliu, Valeriu Gherghel, Adrian Dinu Rachieru, Adelina Labic Lungu, Romeo Aurelian Ilie, Alina Monica Țurlea, Christian W. Schenk, Ioan-Aurel Pop, Liviu Apetroaie, Victor Șonea, Cosmin Neidoni, Petru Bejan, Călin Ciobotari, Andrei Gorzo, Cristina Florescu, Laura Carmen Cuțitaru, Emina Căpălnășan, Steinar Lone ș.a. ● Spune Radu Andriescu într-un dialog cu Șerban Axinte: „Am o colecție uriașă de definiții ale poeziei, dar mă întorc mereu la un vers de Emily Dickinson: *Tell all the truth but tell it slant*. Spune întreg adevărul, dar spune-l pieziș. Poezia nu e un raport sau o fișă medicală. Pentru asta există specialiști. Care e drumul *pieziș* al cuvintelor, al ideilor sau al biografemelor, asta depinde de fiecare autor în parte.” (A.P.)

Cronica mărunță

Anemone POPESCU

Un interviu de colecție publică revista *România literară* (nr. 47-48). Intervievatul e un mare filosof, poate cel mai influent filosof european al momentului, Peter Sloterdijk. Îl întreabă Cristian Pătrășconiu: „(...) sunteți pesimist cu privire la ce mai poate realiza filosofia astăzi? Pe de altă parte, ce motive de optimism putem găsi în ceea ce privește condiția actuală a filosofiei și rolul filosofului?” Iar Peter Sloterdijk răspunde: „În primul rând, aș ezita să discut în termeni de pesimism și optimism, deoarece asta ne obligă să abordăm o perspectivă extremistă. Or, de obicei, viața este superficială. Viața e superficială și călăie. Mda, pe la 36, 37 grade. Nici fierbinte, nici rece. Acesta e unul dintre motivele pentru care atitudinea călăie a fost mereu respinsă sau neînțeleasă. Mai țineți minte pasajul acela de referință din Apocalipsa lui Ioan, în care Iisus sau îngerul Apocalipsei le-a spus locuitorilor unui oraș răsăritean: dacă ai fi fost rece sau fierbinte, te-ai fi putut mântui, dar, fiindcă ești căldicel – nici fierbinte, nici rece –, am să te vărs din gura mea? Adevăratul context este că orașul respectiv era situat în apropierea unui izvor cu apă termală, ceea ce-i ajuta pe locuitori să cultive o adevărată industrie turistică. Astfel că era un oraș prosper, unde creștinii duceau o viață de huzur. Iar îngerul Apocalipsei le spune că, atâta vreme cât ești într-o poziție comodă, nu vei putea niciodată să găsești adevărul. Deci, cam asta ar fi cu poziționarea între optimism și pesimism. ● Și un alt răspuns: „Inamicul ar fi, pe de o parte, toate tipurile de angajamente ideologice și, pe cealaltă parte, prostia în toate formele de expresie. Nietzsche a definit filosofia drept voință bine-intenționată de a distruge prostia, de a spulbera prostia. Aceștia sunt inamicii a priori ai angajamentelor filosofice. Dar fronturile s-au schimbat. În vechime, linia de demarcație dintre angajamentul filosofic și implicarea ideologică era trasată în raport cu religia. Și, după părerea mea, această opoziție – n-aș spune că a dispărut complet, dar și-a schimbat caracterul.” ● O surpriză (și un prilej de mândrie): Banatul a devenit protagonist în *Herito*. Iar *Herito* (*Heritage, culture & the present*) este una din cele mai prestigioase reviste culturale poloneze. Ea apare la

Cracovia în condiții grafice excepționale (sub conducerea lui Bartosz Sadlusi) și a dedicat ultimul său număr (peste 200 de pagini) Banatului de azi și Banatului istoric. De fapt, ne aflăm în fața unui volum-album, ingenios conceput, cu un conținut consistent, de o diversitate bine structurată, cu o variantă în limba polonă și cu alta – în engleză. Astfel, istoria și multiculturalitatea aparte a Banatului sunt prezentate publicului (în ordinea apariției din sumar) în studiul Adrianei Babeți și în cele semnate de Kazimierz Jurczak, János Szekernyész, Daniel War-muz. Aspecte legate de minoritățile Banatului sunt descrise și analizate de Tomasz Kwoka, Katarzyna Marcol și Kamila Woźniak. ● Iar despre arhitectura, literatura și arta acestei regiuni aflate la confluența Europei Centrale cu cea Sud-Estică, scriu Bogdan Achimescu, Olga Bartosiewicz-Nikolaev, Vlad Alexandru Gaivoronschi, Ileana Pintilie, Wojciech Stanisławski și Sorin D. Vintilă. Un omagiu adus memoriei profesorului maghiar Csaba G. Kiss, unul din cei mai avizați specialiști ai istoriei și culturii central-europene, semnează István Kovács. Bogat ilustrat, acest număr al revistei poloneze își onorează pe deplin numele: este o mărturie de neocolit de acum înainte despre Banat, o piesă de patrimoniu. ● O suită de evenimente (curs, lansări de carte, expoziție) ni l-au readus în memorie pe colegul și prietenul nostru Daniel Vighi. Prilej cu care ne-a fost pusă la dispoziție publicația *Branduri literare.Ro*, un proiect al editurii Casa de pariuri literare și al lui un *cristian* (Cristian Cosma). Acest număr, excelent conceput, îi e dedicat lui Daniel. Scriu despre el, în multiplele lui fațete (prozator, profesor, animator cultural, spirit civic) Vasile Popovici, Viorel Marineasa, Adriana Babeți, Robert Șerban, Marcel Tolcea, Eugen Bunaru, Alex Higged, Andrei Bodiu, Oana Doboși. Cu același prilej, și tot în seria *Branduri literare.Ro*, a ajuns la Timișoara și *Cafenea critica* a lui Ion Bogdan Lefter. Acesta le-a ținut studenților de la Literele timișorene un curs/seminar despre Daniel Vighi, cu participarea Brândușei Armanca, a lui Mircea Mihăieș și Marcel Tolcea. Alături de Lia Vighi, Viorel Marineasa, Eugen Bunaru și Vasile Docea, Ion Bogdan Lefter a subliniat importanța prezenței lui Daniel Vighi în literatura română, cu prilejul lansării noii ediții a volumului său de debut, *Amintiri cu strada depozi-tului*.

download

Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: **Mircea Mihăieș**
Redactor - șef adjunct: **Cornel Ungureanu**
Secretar general de redacție: **Adriana Babeți**
Colectivul de redacție: **Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Mădălin Bunoiu, Cristina Chevereșan, Radu Pavel Gheo, Viorel Marineasa, Camil Mihăescu, Ioan T. Morar, Marian Odangiu, Cristian Pătrășconiu, Dana Percec, Vasile Popovici, Robert Șerban, Daniela Șilindean, Marcel Tolcea, Ciprian Vălcău, Daniel Vighi.**
Concepție grafică: **Sorin Stroe.**
Design pagini revista: **Paul Crușcov.**
Revista Orizont este indexată EBSCO și CEEOL.
www.revistaorizont.ro e-mail revorizont@gmail.com
REDACȚIA: TIMIȘOARA, Strada A. Pacha nr. 1
telefoane: 0256294893, 0256294895
Marcă înregistrată: M/00166
Tiparul executat la S.C. DeaPrint S.R.L. București

ISSN 0030 560 X

Ilustrăm acest număr cu lucrări fotografice de IOAN T. MORAR

Sophie Calle și sindromul impostorului

Ioan T. MORAR

Nu ascund că unul din locurile mele preferate din Provence este Château La Coste, la 14 km de Aix-en-Provence. O podgorie împinzită de artă, cu vinuri bune, restaurante pe măsură. Plus cinci galerii. Da, cinci galerii de artă în vie. Mergem acolo destul de des și de fiecare dată vedem ceva nou sau revedem ceva ce ne-a plăcut. (E un *must see*, dacă treceți pe aici). Primesc pe mail scrisori despre noile expoziții și cel mai adesea le dau curs.

Nu auzisem niciodată numele lui Sophie Calle când am primit invitație la expoziția ei, *Chasse Gardée* (adică „Rezervația de vânătoare”), la galeria Richard Rogers. Artista este prezentată ca o personalitate foarte influentă, cu expoziții în cele mai prestigioase galerii și muzee.

Bun, deci cine e Sophie Calle? O prezentare succintă de pe Internet: “Sophie Calle, născută la Paris pe 9 octombrie 1953, este o artistă plastică, fotografă, scriitoare și regizoare franceză. Munca de artistă constă în a transforma viața sa, în special momentele cele mai intime, într-o operă de artă. Pentru a face acest lucru, folosește toate mijloacele posibile: cărți, fotografii, videoclipuri, filme, performance-uri etc.”

Mai citesc o dată: „*Munca de artistă constă în a transforma viața sa, în special momentele cele mai intime, într-o operă de artă*”. Sînt puțin încurcat, dar mă descurc imediat. Se trece de la *Viața mea e un roman*, la *viața mea e o operă de artă*, în special momentele cele mai intime. Mă pun pe căutat să văd care e treaba, care e secretul, șmecheria prin care această doamnă face din viața ei intimă o operă de artă.

Întîi citesc despre ea că s-a născut într-o familie înstărită, cu un tată cancerolog, șef de secție la spitalul Curie, și, între consultații, colecționar de artă. Ca viața să devină artă, prima condiție ar fi deci „fără griji”. Iar Sophie chiar nu are griji, are derivate ideologice tipice pentru generația ei, comunistă, maoistă, feministă, pro-palestiniană, sindicalistă de extremă stîngă. Călătorește

șapte ani prin lume, după care se întoarce la Paris unde se simte cam străină, iese din corsetul ideologic, devine eleva lui Jean Baudrillard și caută un drum mai departe. Începe să urmărească oameni pe stradă pentru a „redescoperi” Parisul. Își notează traseele, intră pînă la urmă în vorbă cu cei urmăriți, îi fotografiază și scrie despre ei. Va face acest experiment și la Veneția.

Sophie își dorește să deschidă o expoziție de fotografie, se programează la o galerie, deși încă nu are niciun clișeu făcut de ea. Așa că îi vine ideea salvatoare: o pune pe mama ei să plătească detectivi particulari care s-o urmărească și s-o fotografieze. Și, cu pozele detectivilor, gata expoziția! La care adaugă și ea impresiile de urmărită. De aici merge mai departe, se angajează cameristă la un hotel din Veneția, unde face fotografii în camerele ocupate de turiști, cu hainele puse pe scaune, cu cearcafurile mototolite, cu valizele deschise. M-a impresionat o fotografie cu doi papuci de casă sub un par. Glumesc, nu m-a impresionat, deși ea există, am văzut-o pe net.

O altă operă de artă o constituie ideea de a invita la ea acasă necunoscuți (uneori chiar cunoscuți), să doarmă în patul ei, fix opt ore. Nu, nu cu ea, ci singuri. Apoi îi fotografia și-i intervieva. Pozele și poveștile celor care au dormit în patul ei au constituit expoziția *Les Dormeurs* („Cei care dorm”), prezentată la Bienala de la Paris, în 1980. Tot în 1980 expune *Suita venețiană*, o expoziție de fotografii ale unui călător pe care l-a urmărit timp de 15 zile prin Cetatea Dogilor.

Cariera ei artistică va avea un nou imbold în 1983, cînd găsește o agendă cu adrese: îi sună pe toți cei din agendă și descrie totul într-un foileton din „Libération”. În 1984, invitată fiind la Los Angeles, realizează expoziția *Les Anges*, în care sînt rezultatele anchetei sale printre locuitorii puși să răspundă la întrebarea „Unde sînt îngerii?”

Altă întrebare, altă operă de artă (în 1986): „Care este pentru voi imaginea frumuseții?”. O întrebare normală pentru un om obișnuit, doar că Sophie Calle a pus-o doar orbilor din naștere. Ei, bine, începe să-mi placă din ce în ce mai mult calea prin care artista își transformă viața în operă. În 1991, cu ocazia dispariției unor tablouri din Muzeul din Boston, pune tot personalul muzeului să descrie tablourile furate.

În 1993, a expus toate cadourile pe care le-a primit la aniversările sale, începînd cu 1980. Ceva mai recent, în 2003, realizează expoziția *Voyage en Californie*. Pornind de la cererea unui bărbat din San Francisco, aflat într-o perioadă de dezamăgire sentimentală, de a veni să doarmă în patul lui, artista i-a trimis patul ei pe care, după ce omul s-a mai liniștit, l-a primit înapoi. Probabil că nimeni nu a mai descris cu atîta sensibilitate voiajul unui pat peste ocean. Ce-i al ei, e al ei. (Oare să v-o spun și asta? Hai să v-o spun: într-o vară, S.C. a făcut striptease la un bîlci pentru a se fotografia. E tare, nu?)

În 2006, cu ocazia inaugurării unei linii de tramvai în Ile-de-France, pe traseul căruia s-au expus diverse opere de artă, Sophie Calle i-a comandat lui Frank Gehry o cabină telefonică în formă de floare, unde putea suna doar ea. Și, din cînd în cînd, de acasă sau de la telefoane publice, Sophie suna și vorbea cu trecătorul care, de curiozitate, ridica receptorul. Așadar, asta e artista la a cărei expoziție am fost invitat la Château La Coste, despre care, în prezentare, se spunea (am învățat ceva de la artistă, să iau cît mai mult de-a gata, așa că nu mă mai obosesc, preiau de pe site-ul Château La Coste):

„Expusă pentru prima dată în întregime în limba franceză, seria *À l’Affût* (2017–2022) combină fotografia și textul într-o paralelă singulară între universul vânătorii și cel al cuceririi amoroase. Acest proiect a luat naștere cu ocazia unei expoziții la Muzeul Vânătoriei și Naturii, unde artista a descoperit că revista „Le Chasseur Français”, pe lângă conținutul său cinegetic, era

cunoscută și pentru anunțurile sentimentale. Sophie Calle explorează arhivele acestei reviste, precum și cele publicate de „Nouvel Observateur”, „Meetic” și „Tinder”, retrăsând evoluția dorințelor și criteriilor amoroase de-a lungul deceniilor. La aceste texte, asociază fotografii de turnuri de observație și imagini realizate cu camere automate, destinate să surprindă trecerea animalelor prin pădure. Fiecare operă devine un joc al privirii, o întrebare tăcută: vânător sau pradă?”

Trebuie să vă spun că expoziția a fost peste așteptări. Am ris în hohote (rîdeau și ceilalți vizitatori). De fapt, mă avertizase Patricia Horge, româncă șefă la degustări de vin La Coste, că e hilară expoziția. Aici, deși a luat de-a gata, Sophie Calle a muncit, a adunat multe sute de anunțuri matrimoniale și le-a așezat după regulile ei. Puse împreună, îți dai seama mai repede că aceste „capcane” din revista vîntătorilor sînt niște mini CV-uri, niște autoportrete în cîteva cuvinte. Da, cîteva cuvinte pentru a-și construi o viață nouă:

„Bărbat tînăr, bogat, s-ar căsători cu o tînără fată cu gusturi simple, chiar pătată, cu reședință bună și avere”.

„Indicați-mi o frumoasă brunetă, cu gusturi simple și rustice, iubind vîntătoarea, femeie de interior, orfană, dotă de 5000 pînă la 20.000. Recompensă: o armă”.

„Domn de 45 de ani, foarte onorabil, altădată situație înfloritoare, s-ar căsători cu o doamnă foarte bogată”.

„Ofițer de 30 de ani nobil titrat s-ar căsători cu o tînără fată, foarte bogată, fără pată”.

„Tînăr domn, 24 de ani, titlu de noblețe, catolic, inteligent și muncitor, caută o domnișoară fără pată, între 19-24 de ani, crescută la fermă”.

„Grăbit. Mare, brunet, ras, divorțat profitabil, mîngietor, sobru, blînd, pensie de război 1440, speranțe 10.000, s-ar căsători cu o văduvă de război, mîngietoare, dulce, afectuoasă, chiar infirmă dacă e drăguță fizic”.

„Midi. Pensionar 300.000, fizic normal pîrînd mai tînăr, premiul I la Beaux Arts, proprietar 8 case, singur cu tatăl 80 ani, dorește suflet soră 40 de ani, înalte calități inimă, puțînd să înlocuiască mama moartă”.

„Protezist dentar, mare, bine, înstărit s-ar însura cu o dentistă nu urîtă, catolică 33-45, bună moralitate. Voluptuoasele, machiatele, intermediarii să se abțină”.

„Industriaș parizian, ochi albaștri cu avere imobiliară de 2 milioane, situație 100.000, dorește femeie simplă și bună. Formare de familie. Păpuși ultramoderne și cu sănătate fragilă să se abțină”.

„25 de ani trecuți, mult suferit, s-ar însura cu tînără fată nefericită și singură”.

„Dorim să căsătorim pînă în iunie o surdă vorbitoare, de 37 de ani, înstărită, exterior simpatic cu un surdo-mut catolic convins. Cei neserioși să se abțină, inutil să provoace suferință”

„Celibatar catolic, șchiopătînd ușor, 40 de ani, fără chelie, serios, afectuos, sobru, instruit, cu avere ar face fericită prin căsătorie tînără fată care i-ar aduce afaceri comercială serioasă. Acceptă și funcționară”.

„Afaceri superbă: două surori, 21 și 24 ani, avînd magazin de modă într-un oraș mare, s-ar căsători cu tineri serioși dispunînd de 300.000 garanți pentru extindere”.

Si așa mai departe, lume multă în puține cuvinte. Cum să nu-ți placă de cea care a pus laolaltă acest mozaic, uman, aceste dorințe deja îngropate odată cu lumea în care au văzut tiparul? Cîte din anunțurile vîntătorilor și-au găsit prada? Cîte familii s-au format pornind de la stîngacele (cred eu) „selfie-uri” făcute din cîteva cuvinte?

Sophie Calle este destul de inteligentă ca să nu se întrebe, din cînd în cînd, dacă ceea ce face are valoare. Și tot din cînd în cînd o vizitează sindromul impostorului, se îndoiește de ce face. Povestește că, atunci cînd a expus la MoMA lângă picturile lui Magritte și Hopper, mama ei i-a spus: „I-ai păcălit cu adevărat pe cei de acolo”. Ei, după ce am văzut expoziția de la Château La Coste, mi-am mai așezat și eu ideile și pot spune că nu mi se pare chiar așa mare păcăleala. În fond, a reușit ce și-a propus: viața ei nu e o impostură. *What else?*